

กลวิธีแก้ทุกข์

โดย

พนเอก ปิ่น มุกข์นิตย์

เรื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุ่มพล) จุฑาทูล ม.ป.ช. ท.จ.ว.
เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓

อส
11415ก
2523

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961129850

ทสวิธีแก้ทกษ

โดย

วันที่ 5 กค 137

เลขหนังสือ 0450

เลขที่ ๕๙

๔15 ก.

๒๕๒๓

พนเอก ปิ่น มุกกนต

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ผลอากาศเอก ทรัพย์สิน หนังสือ

มอบให้ห้องสมุดรัฐสภา

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (จุ่มพล) จุฑาสถ ม.ป.ช. ท.จ.ว.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓

พระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

ขณะเมื่อหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ซุมพล) จุฑาธูช ประชวรอยู่ ณ โรงพยาบาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานดอกไม้เย็บพระอาการประชวร โดยเฉพาะสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงแสดงพระเมตตาและพระกรุณาพระราชทานเกียรติเป็นพิเศษได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพระอาการเป็นการส่วนพระองค์, นอกจากนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้มีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จมาเยี่ยมพระอาการประชวรหลายครั้ง มีบางครั้งที่เสด็จกลับมาจากราชการต่างจังหวัดก็ได้ทรงแวะมาพระราชทานเยี่ยมทั้งได้พระราชทานผลไม้และดอกไม้ต่าง ๆ จากจังหวัดนั้น ๆ

ข้าพระพุทธเจ้าคณะเจ้าภาพรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ และเป็นเกียรติอย่างสูงสุดแก่หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ซุมพล) จุฑาธูช ขอพระราชทานกราบถวายบังคมทูลขอบพระคุณบาททุกพระองค์ และขอถวายความจงรักภักดีตราบเท่าชีวิตจะหาไม่

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาได้ทรงพระคุณอันประเสริฐ มักจะเสด็จเยี่ยมพระอาการในระหว่างที่หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรประชวรประทับอยู่ ณ วังเพชรบุรีเสมอมา แม้ได้ย้ายมาประทับรักษาองค์อยู่ ณ โรงพยาบาลแล้วก็ยังทรงมีพระอุตสาหะเสด็จมาเยี่ยมพระอาการอยู่เสมอ

ข้าพระพุทธเจ้าตลอดจนคณะเจ้าภาพรู้สึกซาบซึ้งและซาบซึ้งถึงพระกรุณาธิคุณที่ได้ทรงปฏิบัติมาโดยสม่ำเสมอและทรงเปี่ยมไปด้วยพระกตเวทิตาธรรมโดยแท้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมเจ้าธานีเส็กสังข์ รุยมพล

และคณะเจ้าภาพ

ขอเดชะ

รำลึกในพระกรุณาธิคุณ

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑาธุช ประชวร ณ พระตำหนักวังเพชรบุรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงพระกรุณาเสด็จมาประทานเยี่ยมพระอาการด้วยพระองค์เอง แต่เนื่องจากทรงพระชรา และทรงดำเนินไม่สะดวก จึงประทับในรถพระที่นั่ง หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรได้เสด็จลงไปเฝ้า เพียงเท่านั้นทำให้หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรรู้สึกซาบซึ้งในพระกรุณาเป็นอย่างสูง

แม่เมอประชวร ณ โรงพยาบาลแล้ว ต่างองค์ก็ทรงปรารถนาว่าอยากจะได้พบปะรับสั่งตามทุกซอกซงกันและกัน

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรได้ถึงชีพิตักษัยก็ได้ประทานพวงมาลาไปวางที่หน้าพระโกศพระศพ และได้ประทานเงินมาช่วยในงานนี้เป็นพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยคณะเจ้าภาพ ขอประทานกราบถวายบังคมทูลใต้พระบาทด้วยสำนึกในพระกรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมเจ้าธานีเสถียรศักดิ์ ชุมพล
และคณะเจ้าภาพ

คำนำครั้งที่ ๒

เรื่องเกี่ยวแก่พระประวัติหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชมพล) จุฑาธุช มีเกล้าไว้เป็น ๒ ตอน ตอนแรกเริ่มแต่เมื่อยังทรงพระเยาว์จนถึงได้อภิเษกสมรส ซึ่งเขียนขึ้นโดยเจ้าจอม ม.ร.ว. สดับ (ลดาวัลย์) ในรัชกาลที่ ๕ ให้ชื่อว่า “สัญญาอดีต เรื่องท่านหญิง” ข้าพเจ้าได้เคยมอบให้ทางกระทรวงสาธารณสุขตามที่ได้อธิบายมาเมื่อครั้งเจ้าพี่ (หม่อมเจ้าหญิง บุญจิราธร) ได้ทรงประทานเงินสดให้กระทรวงสาธารณสุขรับไปสำหรับจัดตั้งเป็น “มูลนิธิ บุญจิราธร จุฑาธุช” เพื่อการศึกษาแพทย์และพยาบาล ทั้งเพื่อครูพยาบาลและเป็นรางวัลแก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ออกด้วยเป็นเงิน ๕,๐๐๐,๐๐๐. บาท (ห้าล้านบาทถ้วน)

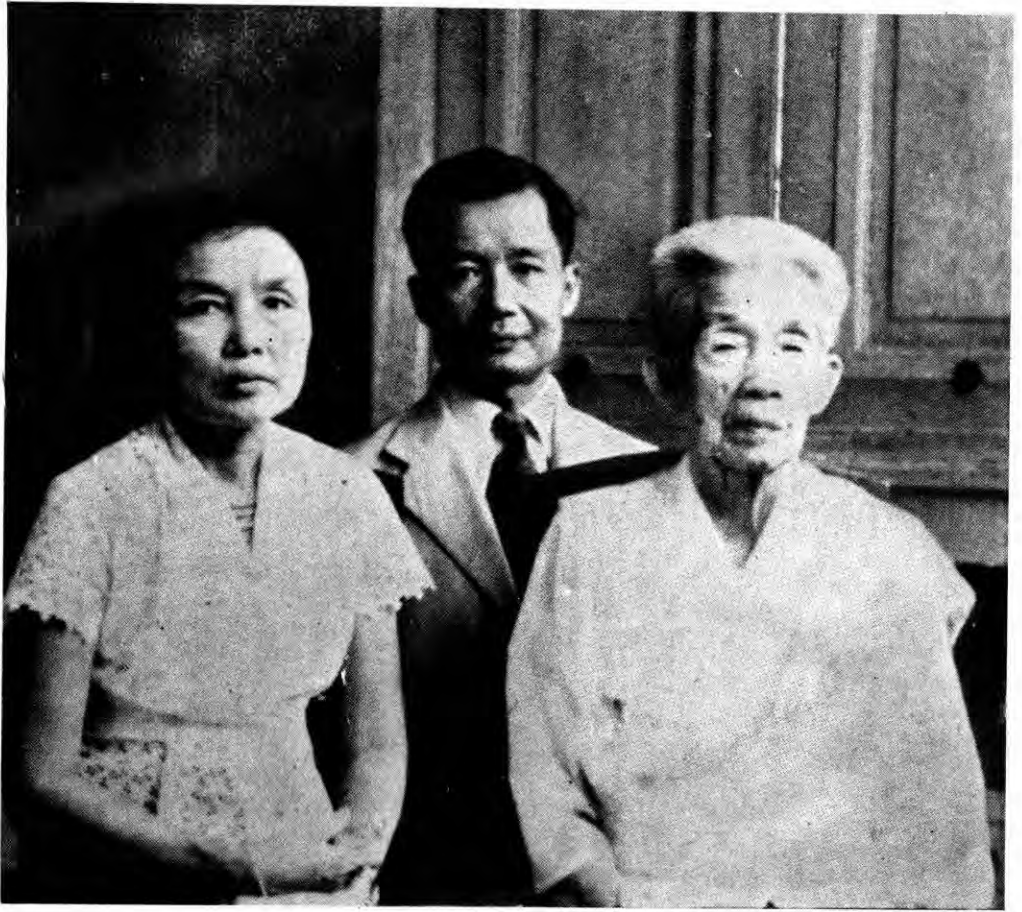
ส่วนพระประวัติตอนที่ ๒ เริ่มแต่ได้อภิเษกสมรสแล้ว เสด็จมาประทับที่วังเพชรบุรี เนื่องด้วยระยะเวลาที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบุรีอินทราธิบดี ประชวรสิ้นพระชนม์ลงนั้น ข้าพเจ้ากำลังศึกษาอยู่ ณ ต่างประเทศจึงได้ปรารถนาว่าใครจะทราบการเป็นมาของเจ้าพี่ (หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร) ที่ได้ทรงผูกพันกับสมเด็จพระพันวัสสาฯ มาอย่างไร จึงได้ทราบเรื่องการเป็นมาจากหม่อมเจ้าหญิงอัปสรภา (ดิศกุล) เทวกุล ทรงเล่าให้ฟังดังข้อความตามประวัติตอนที่ ๒ ของท่าน

อนึ่งเรื่อง “กลวิธแก่ทุกข์” โดยพันเอกปิ่น มุกทุกันต์นั้น ข้าพเจ้าเห็นท่านโปรดมาก เพราะได้เคยส่งพิมพ์เมื่อคราวงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมมารดาของเรา และคราวทำบุญ ๖ รอบของเจ้าพี่ ทั้งเคยทรงส่งพิมพ์แจกเป็นธรรมเนียมอีกด้วย เป็นอันตระหนักแน่ว่าท่านโปรดมาก จึงได้นำมาลงพิมพ์อีกในคราวนี้ ประโยชน์ได้อันจะบังเกิดแก่ท่านผู้อ่าน ข้าพเจ้าขอน้อมอุทิศพระกุศลถวายแด่เจ้าพี่ (หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร) และขออุทิศกุศลให้แก่ พันเอกปิ่น มุกทุกันต์ผู้ที่ได้เรียบเรียงและอนุญาตไว้

ธานีเส็กสังต์ ชมพล

๑๒๑๑ ถนนสุขุมวิท

๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓

ถ่ายร่วมกับหม่อมมารดา และอนุชา
(จากซ้ายไปขวา) หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช หม่อมเจ้าธานีเสกสงัดชุมพล
และหม่อมบุญยี่น ชุมพล ณ อยุธยา

หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช

ประสูติ ๑๐ ส.ค. ๒๕๔๐

ถึงชีพิตักษัย ๑๕ มี.ค. ๒๕๒๓

สัญญาอดีต เรื่อง ท่านหญิง

โดย

เจ้าจอม ม.ร.ว. สดับ (ลดาวัลย์) ในรัชกาลที่ ๕

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๑ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช มีพระชนม์ชีพ ๑๔ ปี ได้ทรงบำเพ็ญพระกุศลเป็นพิเศษผิดกว่าที่แล้ว ๆ มา คือทรงสละทรัพย์เป็นราคาหนึ่งล้านบาท สร้างตึกคนไข้ในโรงพยาบาลสรรพสิทธิ ซึ่งเป็นพระนามของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ที่จังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นชาติภูมิขององค์ท่าน เพื่อบำบัดทุกข์ภัยไข้เจ็บให้แก่อาณาประชาราษฎร์ ทรงอุทิศพระกุศลถวายทุกกระท่อมห้อมฟ้าดัว (สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบุรีอินทราธิบดี) พระสวามี และอุทิศถวายเสด็จในกรมพระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระบิดา และหม่อมบุญยั้ง ชุมพล ณ อยุธยา หม่อมมารดาของท่าน ระยะเวลาท่านออกจะทรงออก ๆ แอด ๆ พระอนามย์ไม่สมบูรณ์ ท่านไม่ประมาท จึงมีพระประสงค์ที่จะทำอะไรซึ่งเป็นการประโชชน์ ตามที่ได้เคยตั้งพระทัยไว้แต่เดิมมา ในโอกาสอันเจ้านองของท่านมีพระประสงค์จะให้ข้าพเจ้าเขียนความจำเริญแก่เรื่องของท่านหญิง เพราะเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ท่านทรงคุ้นเคยสนิทสนมกันมาแต่ต้น นับตั้งแต่ท่านเข้ามาจากอุบลฯ ราวชันษา ๕ ขวบ ทั้งข้าพเจ้าก็รักท่าน และได้รับพระเมตตากรุณาจากท่านตามสมควรอยู่เนืองนิตย์ ข้าพเจ้าจึงอาสาเขียนสนองพระประสงค์ถวาย ที่จริงควรจะเป็นเจ้านายพี่น้องของท่านทรงเรียบเรียง แต่ทุกองค์ทรงเห็นควรให้ข้าพเจ้าเขียนโดยทรงอ้างกันว่า ท่านไม่ทรงทราบตอนท่านหญิงทรงเยาว์วัย จึงเขียนถวายตามประสพการณ์ของข้าพเจ้าดังต่อไปนี้

หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร พระนามเดิมที่เสด็จในกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พระบิดาของท่านประทานไว้ว่า "จิรบุญ" ประสูติวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ตรงกับวันอังคาร เดือน ๕ ปะระกา เป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ กับหม่อมบุญยั้ง ชุมพล ณ อยุธยา เป็นหม่อมมารดา พระโอรสธิดาพร้อมหม่อมมารดา มี ๔ พระองค์ คือ

- ๑. หม่อมเจ้าหญิงจิรบุญ
- ๒. หม่อมเจ้าชายรัฐศกตวิบูลย์ (ถึงชีพิตักษัย)
- ๓. หม่อมเจ้าชายธานีเสกสงัด
- ๔. หม่อมเจ้าหญิงนงนิตย์จำเนียร (ถึงชีพิตักษัย)

เจ้าพี่เจ้าน้องของท่านหญิงที่ต่างหม่อมมารดา ยังมีอีกหลายพระองค์ คือ

- ๑. หม่อมเจ้าชายประสพประสงค์ (ถึงชีพิตักษัย)
- ๒. หม่อมเจ้าหญิงจงใจฉวี (ถึงชีพิตักษัย) หม่อมจำเริญ ชุมพล ณ อยุธยา เป็น

หม่อมมารดา

- ๓. หม่อมเจ้าชายอุปเสถียร (ถึงชีพิตักษัย)
- ๔. หม่อมเจ้าชายกมลเสถียร หม่อมเจียงคำ ชุมพล ณ อยุธยา เป็นหม่อมมารดา
- ๕. หม่อมเจ้าชายชมิยบุตร หม่อมคำเมียง ชุมพล ณ อยุธยา เป็นหม่อมมารดา
- ๖. หม่อมเจ้าชายชุมปกบุตร หม่อมปึก ชุมพล ณ อยุธยา เป็นหม่อมมารดา

เสด็จในกรมพระบิดาประทานนามท่านหญิงว่า “จิรบุญ” ครั้นเสด็จเข้ามาในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเปลี่ยนพระราชทานนามใหม่ว่า “บุญจิราธร” ในเวลาที่จะทรงพระมหากรุณาเปลี่ยนนามใหม่พระราชทานนั้น ได้ทรงแสดงพระราชจริยาให้ประจักษ์ว่า ไม่ได้เพ่งเล็งแต่จะให้เพราะ ได้ทรงเรียกปฏิทินมาทรงตรวจอย่างถี่ถ้วนแล้ว จึงตกลงพระราชทานนามว่า “บุญจิราธร” สังเกตได้ว่า ท่านหญิงองค์นี้เป็นทวดของพระราชอัยยาศัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมากมาแต่ต้น ซึ่งเรียกตามประสาสามัญชนได้ว่าชะตาต้องกัน ดูให้ทรงแสดงพระอิริยาบถต่อท่านว่า ทรงเอ็นดูถึงลูบหัวตบหลังบ่อยผิดกว่าเด็ก ๆ รุ่นเดียวกัน ในขณะที่นั้นถึงแม้ว่าจะได้พระราชทานนามใหม่แล้ว ก็มักจะเรียกกันว่าท่านหญิงลาว ซึ่งทำให้น่าเอ็นดูขึ้นอีกด้วย ซ้ำมียอของคิเดยว เจ้านายจึงทรงออกันมากทงน

ท่านหญิงเริ่มจะเข้าอยู่ในวังเมื่องานรัชมังคลาภิเษก เสด็จในกรมพระบิดาต้องเสด็จเข้ามาจากอุปถุช เนื่องในงานนั้น ท่านหญิงจึงตามเสด็จพระบิดามาในงานนั้นด้วย ในเวลานั้นท่านหญิงน่ารักน่าเอ็นดูเสียจริง ๆ เสด็จในกรมพระบิดาทรงเป็นผู้สนพระทัยในการแต่งกายของผู้หญิง ท่านช่างแต่งสวยงามและแปลกตาผู้พบเห็น สมัยนั้นสตรีบรรดาศักดิ์ นอกจากเจ้าน้อยดารารัสมิ์ (พระราชชายา) แล้วก็ไม่มีใครนุ่งถุง (ผ้าซิ่น) มีแต่กักในกรมหนึ่งแห่งเดียว ท่าน

ทรงช่างแต่งประทานลูกเมียท่านทุกคน บนเศวตฉัตรประดับดอกไม้สดบ้าง ดอกไม้ทองประกอปกับลูกบิดขาว เช่น ทำเป็นดอกเกศเมื่อง งามน่าเอ็นดูมาก ผ้าถุงไหมเชิงทองเวลานั้นยังไม่มีใครแต่ง วิชาญก็ยาวถึงข้อเท้าแบบแต่งราตรสมย่นเสื่อท่านใช้แพรหรือลูกไม้กว้าง ๆ แต่พื้นเข้ารูปเป็นเสื่อเสร็จในตัวไม่ต้องตัดเป็นชิ้นเป็นตะเข็บ เมื่อเสร็จแล้วดูงามมาก แต่จะต้องเป็นทรงในแบบเสื้อแจ็คเก็ต (Jacket) ไม่มีชายเอวคลุมนอกผ้าถุง แต่ให้กลายเป็นชายห้อยเข้าที่ รวบรวมหมดแล้วข้าพเจ้าเห็นว่าทรงสวยทงเก้ ไม่น่าจะทำลมหันเสี่ยเลย ถ้าจะกลับฟันฟูนคนเดียวนั้นก็ไม่น่าจะขัดเขิน สวยกว่าเครื่องแต่งกายสตรีปัจจุบันที่หยกรงตงทำเหมอนจะชกต่อยกันเป็นโหน ๆ ท่านหญิงเจ้าของท่านไม่ฟันฟูน คนอื่นก็ไม่ใครกล้าทำกัน

ได้กล่าวแล้วว่าท่านหญิงจะเข้าอยู่ในวังนั้น เริ่มด้วยงานรัชมังคลาภิเษก พระบิดาต้องเสด็จเข้ามาในงานพระราชพิธี ท่านหญิงท่านชายซึ่งทรงเจริญบ้างแล้ว และหม่อมก็ตามเสด็จมาด้วย พวกเราจึงได้ชมแบบการแต่งกายผู้หญิงของเสด็จในกรมอย่างติดตาติดใจ ที่จริงในระหว่างงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ทั้งงานที่กรุงเก่า (อยุธยา) และที่กรุงเทพฯ ท่านหญิงยังอยู่กับเสด็จพ่อเวลาเสด็จพ่อเข้ามาในงานพระราชพิธี ท่านหญิงก็ตามเสด็จมาด้วย ก็ทรงพาท่านหญิงเข้ามาอยู่ทางฝ่ายใน สมัยนั้นยังแยกฝ่ายหน้าฝ่ายใน ไม่ประทับรวมกัน ท่านหญิงยังเยาว์ชันษา ๘ ขวบเท่านั้น เมื่อพระบิดาทรงปล่อยให้เข้ามาเองก็เดี๋ยว ท่านก็อุตสาห์เลี้ยงองค์เอง วางองค์ได้เหมาะสมไม่รุ่งรังขวางหูขวางตาใคร หาที่นั่งถูกลูกได้ถูกต้อง ไม่ทำความรบกวนใครหรือร้องขอ ๆ แง ๆ ด้วยความตนเต้นเก้อเขินอันน่าจะมีแก่เด็กขนาดนั้นบางคน ภายหลังเมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้วองค์ท่านเล่าว่า เสด็จพ่อรับสั่งให้เข้าไปทูลจ้อมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ ๔ พระมารดาสมเด็จพระยามหาราชานุภาพ เวลานั้นท่านคุณจอมมารดาชุ่มยังแข็งแรง เข้าสมาคมหลวงต่าง ๆ ได้ ในกรมพระบิดาของท่านไม่ทรงสนพระทัยเหตุใดในทางประจบประแจงใคร ขึ้นแก่สำนักนั้นไม่ขึ้นแก่สำนักนั้น การที่ท่านหญิงได้เข้ามาอยู่สำนักพระวิมาดาภิเษกเพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

เมื่องานรัชมังคลาภิเษกเสร็จสิ้นลงแล้ว ก็มีงานวัดเบญจมบพิตร ร้านของหลวงป็นนเป็นบเสด็จกลับจากยุโรป ทรงชอตุ๊กตาฝรั่งต่าง ๆ พร้อมทั้งเครื่องอุปกรณของตุ๊กตาทุกอย่าง มหังโลกกัณฐ์ บ้านเรือน ล้วนแต่เหมอนของกน ๆ คนใช้ได้จริง ๆ แต่เป็นของตุ๊กตาร้านหลวงป็นนจึงขายตุ๊กตาและขายหนังสือใกล้บ้านเล่มเล็ก ๆ บาง ๆ ซึ่งต้องพิมพ์เป็นตอน ๆ เป็นพระราชหัตถเลขาที่พระราชทานมาถึงสมเด็จพระองค์น้อย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี) ฉบับหนึ่งพิมพ์ขายไปดูเหมือนราคาเล่มละ ๑ บาท
 เท่านั้น จำไม่ได้เพราะผู้เขียนได้รับพระราชทานฟรี สินค้าสองสงนขายดีเบนเทนาเททา หง
 เด็กทั้งผู้ใหญ่ชายหญิงนิยมชอกัน แต่ดูก็ตาเหมือนจะขาดทุน เพราะเด็กชอบกันมาก เพียร
 เขาอุปคล่าจับต้องส่งทันชอบ เมื่อทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นก็มักจะพระราชทานฟรี ท่านหญิง
 ก็เบื่อนอกคั่นอยู่ในจำนวนที่ได้รับพระราชทานฟรีมาก ส่วนเจ้าของร้านผู้รับรองแขกที่เขาราน
 ก็คือสมเด็จพระองค์กลาง สมเด็จพระองค์น้อย สำหรับสมเด็จพระองค์กลาง (สม-
 เด็จเจ้าฟ้าหญิงมาลินีนภดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา) ท่านมีพระนิสัยโปรดเอาชื้อระแกกคน
 ที่ได้ทรงพบปะเป็นพิเศษทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และมีพระปฏิสันถารให้คนสบายใจไม่เก้อเขิน ขอน
 เป็นทุนประจำพระองค์อยู่แล้ว เมื่อท่านหญิงเข้าเฝ้าในหลวงก็ดี หรือจะเลือกของเล่นก็ดี สม-
 เด็จหญิงพระองค์กลางก็จะทรงกุดักจอร์รับรองและทรงแสดงพระเมตตาปรานีแก่ท่านหญิงอย่าง
 เป็นกันเอง ท่านหญิงจึงซักจะติด ๆ สมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทอดพระ-
 เนตรเห็นที่ทำความสนิทสนมในระหว่างสององค์ดังนั้น เมื่อจะมีพระราชดำรัสอะไรที่เกี่ยวข้อง
 ท่านหญิงจึงมักจะรับสั่งกับสมเด็จพระองค์กลางเสมอ เป็นธรรมดาของเด็กทุกคนเมื่อเห็น
 ใครแสดงความเอื้อเฟื้อเป็นพิเศษกว่าคนอื่นในหมู่เดียวกันนั้น ก็ย่อมสมัครรักใคร่ติดพันในผู้นั้น
 ผู้เขียนเห็นท่านหญิงกันต้อย ๆ บ่อย ๆ ในที่สุดสมเด็จพระองค์กลางก็ทรงชวนอย่างหยอก ๆ
 ว่าอยู่ด้วยกันไหม ท่านหญิงก็ทูลว่าอยู่ ก็เลยอยู่กันจริง ๆ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
 หลวงเมื่อทรงทราบว่ายู่จริง ๆ ก็ดูทรงพอพระราชหฤทัยมีการทรงลอบเสี้ยมรบเสี้ยมอยู่บ่อย ๆ
 แท้จริงพระบิดาของท่านไม่ได้มีพระประสงค์ที่จะให้ลูกท่านอยู่ในวัง หรือถวายพระวิมาดา เพราะ
 ไม่ได้ทรงคุ้นเคยกับพระวิมาดา และพระวิมาดาก็ไม่ได้ทรงรู้เห็นเป็นใจกับสมเด็จพระองค์
 กลางด้วย พุดอย่างปากชาวบ้านก็ว่าท่านทั้งสองท่านเคยอุปถัมภ์กษัตริย์กันมาแล้วบ้างเอง

ท่านจะกล่าวถึงขบวนเสด็จของท่านหญิงที่เข้ามาอยู่ในวังอย่างจริงจัง มีหญิงผู้ใหญ่ผู้
 คนหนึ่งเป็นพระญาติฝ่ายคุณจอมมารดาของเสด็จในกรม ชื่อคุณสุข ท่านหญิงทรงเรียกว่า คุณอา
 ท้าหนักพระวิมาดาก็พากันเรียกว่าคุณอาหมด แม้แต่สมเด็จพระองค์น้อย มีเรียกแม่สุขอยู่
 แต่พระวิมาดากับท่านบ้าสารกเท่านั้น คุณอาสำหรับปกครองข้าหลวงและอบรมดูแลท่านหญิง
 ท่านหญิงทรงรักทั้งกลัว ตลอดเวลาที่อยู่ด้วยกัน ถัดลงมาที่ข้าหลวงชาวพมเมองอุปถงนนั้น อายุ
 ราว ๑๓ ปีขึ้นไปถึง ๑๖ ปีหลายคน ประมาณ ๑๐ คนเห็นจะได้ จำชื่อได้คือสาวแต่ สาวหลอก

และทำอะไรก็จำไม่ได้ ลางคนก็นำตาหมจด ท่านหญิงเวลานั้นพระรูปพระโฉมก็สมบูรณ์ดี แต่โดยที่โธ่กัน และเพราะถวายพระเกียรติกันมาแต่เมืองอุบลฯ เลยยังต้องรับเสด็จอ้อมกันอยู่นานพอคู้ เมื่อคุ้นเคยชินกันแล้วจึงเลิกอ้อม ได้กล่าวแล้วว่า การที่ท่านหญิงเข้ามาอยู่ดำหนักพระวิมาดาโดยที่พระบิดามีได้ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้พระธิดาของท่านเป็นชาววังเลย ท่านจึงมิได้ติดต่อเฝ้าแทนทำความสนิทสนม ใกล้ชิดกับพระวิมาดาเลยจนตลอดกาลพระชะตาของท่านหญิงนับว่าเป็นผู้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งรูปสมบัติและคุณสมบัติ ใครเห็นใครรัก ใครเข้าใกล้ใครชอบ ดีใจ ท่านหญิงเริ่มทรงศึกษาประถมต้นมาแต่เมืองอุบลฯ เมื่อเข้ามาอยู่ในวังแล้วสมเด็จพระองค์กลางก็ทรงเริ่มเร่งรัดการศึกษาอย่างกวดขันทุกแขนง ทั้งทางอักษรศาสตร์และเทหศาสตร์อย่างย่อ ๆ ในที่สุดท่านหญิงก็ทรงศึกษาจนจบหลักสูตรของโรงเรียนราชินีสมัยนั้น (มัธยม ๖) แต่ท่านหญิงโปรดวิชาวาดเขียนเป็นพิเศษ อันมีเค้าเงื่อนมาแต่ยังทรงเยาว์ จนสมเด็จพระองค์กลางทรงสังเกตเห็นว่าท่านหญิงจะเป็นช่างเขียน มีเรื่องอยู่ว่า วันหนึ่งท่านหญิงขึ้นเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีพระราชกระแสรับสั่งถามสมเด็จพระองค์กลางว่า ท่านหญิงมีนิสัยอย่างไร สมเด็จพระองค์กลางกราบบังคมทูลว่า ชอบวาดเขียน จึงมีพระราชดำรัสว่าดี ขอให้ช่วยสนับสนุน ท่านหญิงนอกจากจะสนพระทัยในการวาดเขียนแล้ว ยังเป็นผู้โปรดสิ่งสวยงามต่าง ๆ ทั้งของธรรมชาติและของประดิษฐ์ พระเนตรและพระหัตถ์ศิลป์เท่า ๆ กัน ทว่าพระเนตรและพระหัตถ์ศิลป์เท่า ๆ กันนั้น ลางคนช่างสังเกตความสวยงามของสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกถ้วนละเอียด แต่ทำด้วยมือเองไม่ได้ สำหรับท่านหญิงทำหนังสือทั้งทางสมองและทางกาย ข้าพเจ้าจึงเรียกว่า พระเนตรและพระหัตถ์ศิลป์เท่ากัน

เมื่อถึงวันขึ้นษาครบ ๑๑ ปี ก็ได้ทรงรวบเกล้ายาวซึ่งเกล้ามาวยอยู่เป็นประจำให้เป็นจุกแล้วก็เข้าพิธีเกล้ากันต์ในพระบรมมหาราชวัง ณ พระที่นั่งดุสิตฯ ตามพระราชประเพณีของพระราชวงศ์จักรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ แต่ก่อนกุลสตรีทั้งหลายเมื่อโกนจุกแล้ว ผู้ปกครองก็เริ่มกวดขันกิริยามารยาทสอดส่องที่ท่าของเด็กรุ่นอย่างละเอียดเคร่งครัด ท่านหญิงผู้นิสัยชอบตรงไม่เป็นมุมเล่ห์เหลี่ยม เมื่อถูกผู้ปกครองซักไซ้เรื่องใดก็ตาม ก็มักจะว่าโพล่ง ๆ ไปตามอารมณ์ไม่เลียงเลี้ยวไปตามเหตุการณ์ ดังที่เรียกกันว่าช่างแก้ตัว สมเด็จพระองค์กลางผู้ปกครองจึงมักจะทรงหวังไขว่ว่าท่านหญิงไม่ปราชญ์เปรื่องสมพระทัย ท่านหญิงเป็นเด็กโบราณ เป็นสาวโบราณ ไม่สู้เอาเรื่องเอาราวของหนุ่มสาวที่นิยมกันมาเป็นอารมณ์ในพระทัย ทั้ง ๆ

ที่ท่านมีความสมประกอบพร้อมในองค์ของท่านเรียบร้อย อ่อนหวาน ละมุนละไม ไม่เป็นคนสว
 ชาติตาคนก็จริง แต่เป็นผู้หญิงที่น่าเอ็นดู น่าครุณา น่าคบหาสมาคมเป็นมิตร

ท่านหญิงองค์นี้ ถ้าจะพูดกันตามสำนวนเก่า ๆ ก็ต้องพูดว่าเป็นลูกแก้วลูกขวัญของ
 พ่อของแม่ได้ เช่นการที่เสด็จในกรมพระบิดาจะได้อพยพครอบครัวเสด็จกลับเข้าประทับกรุงเทพฯ
 สมพระเหตุทัยของพระองค์ท่านอย่างเรียบร้อยราบรื่นก็เนื่องจากท่านหญิงเป็นต้นเหตุ ประกอบ
 ด้วยประการหนึ่ง ก็กาลวันหนึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงมีพระราชหัตถ์เลขาดัง
 เสด็จในกรมไปยังอุบลราชธานี ซึ่งเมื่อเสร็จงานพระพิธีรัชมังคลาภิเษกแล้ว เสด็จในกรมต้อง
 เสด็จกลับไปประจำราชการยังจังหวัดอุบล ฯ แต่ทรงปล่อยท่านหญิงพระธิดาทัดพระองค์ ฯ เดียว
 ของท่านไว้กรุงเทพฯ ฯ จึงทรงพระมหากรุณาสอดส่องข่าวทุกข์สุขของท่านหญิง จากกรมพระราช
 ปฏิสันถารกับองค์ท่านหญิงเองบ้าง มีพระราชดำรัสถามจากสมเด็จพระองค์กลางผู้ปกครอง
 บ้างส่งไปพระราชทานเสด็จในกรมให้ทรงทราบเนื่อง ๆ วันหนึ่งมีพระราชดำรัสถามท่านหญิงว่า
 จะเอาอะไร ท่านหญิงกราบบังคมทูลว่าจะเอาเสด็จพ่อ จึงมีพระราชดำรัสกับท่านหญิงว่า แล้วจะ
 จัดการให้ ต่อมาจึงทรงมีพระราชหัตถ์เลขาพระราชทานไปถึงเสด็จในกรมเป็นความว่า ลูกสาว
 สบายเป็นปรกติดี ได้ถามว่าจะเอาอะไร มันว่าจะเอาพ่อ ด้วยเหตุนี้ประกอบด้วยส่วนหนึ่ง เสด็จ
 ในกรมพระบิดาจึงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้อพยพครอบครัวเสด็จกลับเข้ามารับราช
 การในกรุงเทพฯ ฯ นับว่าท่านหญิงได้ฉลองพระเดชพระคุณพระบิดาได้แต่ยังเยาว์ เพราะทราบว่า
 เสด็จในกรมมีพระเหตุทัยทรงดำริอยู่ว่าอยากจะได้กลับมาตายในกรุงเทพฯ ฯ ขอนเป็นแต่เพียงทรง
 พระปรารภ ไม่ถึงกับทรงแสดงความเบอระอาในการต้องประทับจำเจอยู่ที่เมืองอุบล ฯ ดังหลายปี
 มาแล้ว แม้กระนั้นก็เป็นโอกาสอันสำคัญของท่านหญิงที่ได้ทรงแสดงความกตัญญูทูลต่อพระ
 บิดาอย่างน่าชื่นใจ

คุณสมบัติน่ารักของท่านหญิงนั้นได้ปรากฏมาตลอดตั้งแต่เยาว์วัยจนผ่านถึงวัยรุ่น
 ด้วยความสวยสดงดงามถึงเป็นสะเภาหลวงชั้นเอก ก็เป็นพระชายาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระราชโอรส
 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระบรมราชินีนาถบรมราชชนนีพระพันปี
 หลวง โดยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาทรงเป็นพระราชธุระ
 ของท่านหญิงต่อพระบิดา แล้วพระราชทานพระมหากรุณาทรงกระทำพระราชพิธีหมั้นและอภิเษก
 สมรสพระราชทานอย่างเต็มพระเกียรติ แล้วพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทูลจุลจอมเกล้า
 ด้วย

ผู้เขียนเป็นโรคชอบชื่นชมคนแต่งตัวสวย ๆ แปลก ๆ จึงต้องขอล่าวถึงการแต่งองค์
 ท่านหญิงในแบบทูลกระหม่อมฟ้าตัวทรงออกแบบในวันพิธีหมั้นอย่างละเอียดสักหน่อย เวลานั้น
 สมเด็จพระองค์กลางยังมีพระชนม์อยู่ ท่านหญิงแต่งองค์ที่ตำหนักเล็กในสวนสุนันทา ซึ่ง
 เป็นตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระองค์กลางและท่านหญิงอยู่ด้วยกัน ทูลกระหม่อมฟ้าตัว
 เสด็จมาทรงแต่งประธานด้วยพระองค์เอง นล่ององค์เย็บสำเร็จรูปมาแต่วังเพ็ชรบุรีโดยฝีมือ
 คุณท้าว บุนนาค เป็นผู้ตัดเย็บตามพระบัญชาของทูลกระหม่อม แบบของทูลกระหม่อมโปรดทรง
 ใช้แพรไม้บางนกกเกลี้ยง ๆ เนื้อหยาบ ๆ สะบัดพรู เย็บเป็นเสื่อแล้วแต่งแพรอก ๒ สี่ เย็บซ้อนกัน
 ใช้ตะเข็บเข้าถายอย่างเย็บถลกบาตรพระให้แลเห็นทั้งสองหน้า แล้วพินองค์โอบชายไปเบื้องซ้าย
 ปลอยทิ้งชายยาวถึงลากไปกับพิน ส่วนเบื้องล่างก็ใช้ถุง (ผ้าชั้น) ไหมเชิงทองเมืองอุบลฯ รวม
 แล้วไม่แพ้นของเสด็จในกรมตามทักกล่าวมาแล้ว การแต่งแปลกคล้ายคลึงกันนี้ ได้เห็นเสด็จพระ
 นางลักษมีลาว์ทรงแต่งเมื่อวันพระราชทานพระสุพรรณบัตรตั้งเป็นพระองค์เจ้า เบ็ดงานทั่ว
 ป่ารุกสวน แบบนั้นไม่ทราบว่าจะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ท่านทรงออกแบบหรือผู้ใด งาม
 ดุเหมือนกัน แต่ดูเป็นฝรั่งไปหน่อย เป็นอันว่าข้าพเจ้าตัดสินถวายให้ของเสด็จในกรมงามเป็น
 ที่ ๑ ของทูลกระหม่อมฟ้าตัวเป็นที่ ๒ ที่เสด็จพระนางลักษมีฯ เป็นที่ ๓ ส่วนงานวันอภิเษก
 สมรสข้าพเจ้าจำไม่ได้ดูไม่ใคร่เอิกเกริกเหมือนพิธีหมั้น เห็นจะเป็นเพราะเวลาใกล้เคียงกับการสิ้น
 พระชนม์ของเสด็จในกรมพระบิดาหรืออย่างไร

พอท่านหญิงได้ทรงหมั้นแล้วไม่ช้า พระบิดาก็สิ้นพระชนม์ เมื่อท่านหญิงได้รับพระ-
 ราชทานพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกอบพิธีอภิเษกสมรสแล้ว ก็เสด็จไปอยู่
 วังเพ็ชรบุรีที่ตำหนักตักด้านทางวัดสระปทุม ในวังนั้นทูลกระหม่อมทรงสร้างที่ประทับต่าง ๆ
 เป็นการชั่วคราว และมีหลายตำหนักที่พื้นไม้ ทรงตั้งชื่อตำหนักเหล่านั้นว่า ตำหนักปฐม
 เรือนลมพัดชายเขา เป็นต้น ส่วนตำหนักใหญ่อย่างถาวรสำหรับเฉลิมพระเกียรตินั้น กำลังตั้ง-
 ดันสร้างอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอาณาบริเวณวังเพ็ชรบุรี ให้ติดกับสระใหญ่ ถัดตรง
 ด้านหลังของตึกกรมตำรวจปัจจุบัน ซึ่งเพิ่งจะลงรากพินล่างยังไม่เสร็จทูลกระหม่อมก็เสด็จสิ้น
 พระชนม์เสีย และเมื่อเสด็จพระองค์บุษบับัวผันพระอภิบาลของทูลกระหม่อมซึ่งได้เสด็จออกมา
 ประทับอยู่ตำหนักปฐม เสด็จเข้าไปประทับในพระบรมมหาราชวังแล้วท่านหญิงจึงมาประทับ
 ที่ตำหนักนั้น แต่เมื่อท่านหญิงมีพระชันษาล่วงเข้าชัฒมิวัยแล้ว ก็ทรงมีพระประสงค์ความสุข

ในเรื่องของหญิงผู้ใหญ่ทั้งหลายทั่ว ๆ ไป ก็ต้องมีห้องเก็บสัมภาระรุงรังต่าง ๆ เป็นต้น ท่านจึง
ต่อต้านกอกหลังหนังเซอมเข้า ให้ได้ระดับเดียวกันกับตำหนักปทุม ซึ่งเป็นที่ประทับตลอดมาจน
ทุกวันนี้

ในพระชันษาของท่านหญิงเมื่อพ้นระยะปฐมวัยแล้ว ไม่ใคร่จะมีระยะห่างกับความ
วิโยคกล่าวคือ พอทรงรับหมั้นแล้ว ยังไม่ทันได้อภิเษกสมรส พระบิดาก็สิ้นพระชนม์ อันเป็น
ทุกข์ใหญ่ครั้งที่ ๑ ต่อมาทรงอภิเษกสมรสแล้วไม่นานนัก ทูลกระหม่อมสวามิภักดิ์พระชนม์
อันเป็นทุกข์ใหญ่ครั้งที่ ๒ ต่อจากทูลกระหม่อมฟ้าดวงสิ้นพระชนม์ไม่นานนักก็ถึงสมเด็จพระเจ้าน้อง
พระองค์กลางผู้ปกครองอันเป็นที่น่าเสนาหาอาลัยซึ่งกันและกันก็สิ้นพระชนม์ลงอีกพระองค์หนึ่ง
ท่านหญิงทรงชินกับการกระทบกระเทือนขนาดหนัก ๆ จนเป็นที่ชำนาญการกำลองเสียง
องค์เองได้อย่างแคล่วคล่องว่องไว ทรงมีไหวพริบรักษาพระเกียรติรักษาทรัพย์ อันตั้งแต่เล็ก
ถึงใหญ่โตกว้างขวางขนตามลำดับการณ จนกระทั่งถึงการทูลสูงสุดคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวพระองค์ปัจจุบันทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แบ่งพระราชมรดกอันเป็น
สังหาริมทรัพย์ของสมเด็จพระพันปีหลวง เหลือออกเป็นกอง ๆ พระราชทานพระสุธิดา
และพระราชชนัดดาในสมเด็จพระพันปีหลวงพระองค์นั้นเป็นส่วนเท่า ๆ กันทุกพระองค์

ท่านหญิงมีพระนิสัยโปรดการวาดเขียนมาแต่เยาว์ตามทักกล่าวมาแล้ว และงานชิ้น
นั้นเองทำให้ท่านหญิงเชี่ยวชาญในการออกแบบ และโปรดพลิกแพลงเลือกเฟ้นในเครื่องประดับ
ได้อย่างเก่งพอดู และพอจะพูดได้ว่าโปรดทรงงานจำพวกนี้ยิ่งกว่างานอื่นและวิชาใด ๆ หมด
เมื่อท่านหญิงได้รับพระราชทานมรดกอันเป็นเครื่องประดับ ท่านหญิงจึงแก้ไขตัดแปลงให้เข้าที่
สมกาลละเทศะและทันความนิยมโดยมาก ในเรื่องนี้รู้สึกทำให้ท่านหญิงทรงเพลิดเพลินเจริญ
พระทัยไม่น้อย เท่ากับเป็นยาบำรุงชีวิตอย่างหนึ่ง ส่วนอสังหาริมทรัพย์ ท่านก็ทรงทำธุรกิจ
ต่าง ๆ ของท่านเองเจริญขึ้นตามลำดับกาลเวลาโดยราบรื่นตามสมควร

ถ้าจะพูดกันถึงเรื่องน้ำใสใจอกที่แท้จริง ท่านหญิงทรงเป็นผู้เห็นขมมาก ไม่มั่งคั่งว่า
สุรุ่ยสุร่ายใจอกกว้างขวางดำเนินาพริกละลายแม่น้ำ ซึ่งท่านออกโธษฐาว่าสุภชาติขอที่ว่า ชายผ้าเอา
หน้ารอดนั้นท่านไม่ใช่เลย ท่านทรงใช้เงินอยู่ในขอบเขตแต่ในสิ่งที่จำเป็นและควรกระทำ

ในเรื่องการตงองค์วางองค์ ท่านหญิงตงองค์เหมาะสมพอดี เข้าใครเข้าได้ทุกชน
ทุกวัย ไม่ทรงสมากมอยู่แต่ในกรอบชั้นสูงเป็นพระเกียรติแต่อย่างเดียว แต่ทรงแสดงพระมารยาท

ได้กว้างขวางในสังคมทั่วไป ไม่เคยได้ยินคำครหานินทาถึงพระมารยาทท่านหญิงเลย การบำเพ็ญบุญของท่านหญิงเป็นผู้ศรัทธาแก่กล้าในทาน ศีล กาวณา ไม่น้อยเลย ดังจะยกมากล่าวในบางอย่าง เช่น ในทาน ทรงส่งอาหารคาวหวานถวายพระสงฆ์วัดปทุมวนารามสัปดาห์ละครั้งในดิถีวันอะไรของท่าน ซึ่งข้าพเจ้าเคยทราบแล้วกลั้ม และท่านทำสังฆทาน ๒ เดือนครั้ง ทรงบวชสามเณรหลายท่าน คือ ม.ร.ว.สมโภช ชุมพล ท่านได้เชิญเสด็จสมเด็จพระสังฆราชเจ้าวิชิตญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นสมเด็จพระอุปัชฌาย์ และทรงบวชพระภิกษุ ๕ รูป ทรงทำบุญในวันคล้ายวันประสูติเป็นประจำ คือในวันที่ ๑๐ สิงหาคม ทุกปี

ทรงสร้างกุฏิตึกหลังหลังไว้ในวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ และเมื่อชันษา ๑๒ ทรงสร้างโรงเรียนในด้านประชาสงเคราะห์จังหวัดชายแดนหลัง ราคาประมาณ ๕๐,๐๐๐ บาท ทรงทำเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ได้พูดถึงอีกหลายอย่าง ที่อยากจะพูดถึงอยู่เรื่องหนึ่งแต่ผู้เขียนต้องขออภัยเสียหน่อยที่ว่าพอพูดถึงแล้วก็เป็นเรื่องเปล่าประโยชน์ เพราะเป็นเรื่องที่สลายตัวไปเสียแล้ว ไม่สำเร็จพระประสงค์ของท่านหญิง งานชนบทกล่าววน คือท่านหญิงทรงคิดว่าวัดถลางเป็นเครื่องสัพพะพุทธศาสนายังไม่ใคร่มีแพร่หลาย คือหนังสือรวมข้อธรรมทั้งหลายจะเรียกว่าพระไตรปิฎกย่อก็ได้ หรือจะเรียกว่าทานุกรม พจนานุกรมพระพุทธศาสนาก็ได้ ให้เป็นภาษาบาลีแปลเป็นไทย และเป็นภาษาอังกฤษ สำหรับให้ผู้ที่ต้องการศึกษาใช้ได้ทั่วไป ท่านทรงศรัทธาแม่จะเป็นทรัพย์ที่ต้องใช้จ่ายในงานนี้มากเท่าไรก็ตาม เมื่อตกลงจะสร้างหนังสือนี้ได้ ทรงกำหนดว่าอยากจะให้เสร็จได้ฉลองในวันพระชันษาครบ ๑๒ ปีบริบูรณ์ เมื่อพระตำรินแน่ลงก็ทรงชวนผู้เขียนให้ช่วยกันตามแต่จะช่วยให้ (ไม่ใช่ช่วยออกทรัพย์) แล้วเริ่มพากันไปกราบเรียนท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านเจ้าคุณได้นัดประชุมเพื่อจะได้ปรึกษารื้อกัน เพราะท่านหญิงทรงเร่งจ็ ๆ จะให้งานชนนเสร็จภายในเวลา ๑ ปี ผู้ที่ท่านเจ้าคุณศาสนโสภณเจ้าอาวาสเรียกเข้าประชุมนี้ คือ

๑. เจ้าคุณธรรมโสภณ รองเจ้าอาวาสวัดบวรฯ
๒. เจ้าคุณเทพแก้ว วัดเทพศิรินทราวาส เลขามหาเมฆกุฎ
๓. พระภิกษุฝรั่งสำหรับแปลเป็นภาษาอังกฤษ
๔. อาจารย์มหาเมฆ เปรี๊ญญ ๕ ประโยค ผู้อำนวยการพิมพ์และแปลบาลีเป็นไทย
๕. ท่านชายอุปถัมภ์ ผู้แทนพระองค์ท่านหญิง และตรวจภาษาอังกฤษ

ในที่สุดว่ากันอย่างนั้นก็ไม่เหมาะ อย่างนั้นก็ไม่ได้ เพราะเหตุใดบ้างข้าพเจ้าไม่สามารถจะทำความเข้าใจพอที่จะบันทึกลงในนี้ได้ ท่านหญิงก็เลยจำเป็นต้องบอกเลิกอย่างทรงเสียดายอาลัยมาก เพราะท่านคิดจะทำของท่านแปลกดี และโดยเต็มพระทัยศรัทธาขนาดหนัก

ในที่สุด ทรงมีเบญจศีล เบญจธรรม ตามควรของเจ้านาย ในภาวณา ข้อนทรงศึกษาเจริญมากไม่น้อย โปรดทรงพิจารณาทางเหตุผล ไม่ทรงเคร่งเครียดในทางสงบ รวมงานทางพุทธศาสนาแล้ว ท่านหญิงไม่ต้องมีความต่ำต้อยน้อยพระทัยในเมื่อถึงคราวจะควรบั้นจบกษณะญาณของพระองค์

มีเรื่อง ๆ หนึ่ง ในพระประวัติของท่านหญิง ที่ข้าพเจ้าอยากเล่าแต่เกรงว่าจะละลวยละล้งมากเกินไปหรืออย่างไร และบางคนอาจว่าไม่น่าเชื่อ หรือจะเชื่ออะไรกะฝัน แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าตั้งใจจะเล่า ข้าพเจ้าได้กล่าวตอนต้นแล้วว่าท่านหญิงเป็นผู้หญิงที่น่าดูน่าชมความอ่อนหวาน นุ่มนวลความเรียบร้อย เป็นที่พึงพอใจของผู้จะจงจะคู่ผู้หญิง ท่านหญิงจึงเข้าประทับในพระหฤทัยเจ้าชายหลายพระองค์ แต่ได้กล่าวแล้วเหมือนกันว่า ท่านหญิงเป็นเด็กโบราณ ท่านหญิงไม่เคยทอดสะพานให้ใครได้ติดตามได้เลย ท่านหญิงจึงผ่านวัยสาวถึง ๒๕ ปี จึงถึงทรงอภิเษกสมรสกับทูลกระหม่อม

ท่านจะกล่าวถึงจุดสำคัญที่อยากจะเล่า ก็กาลละกันหนึ่ง ท่านหญิงทรงฝันว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีพระราชกระแสรับสั่งกับท่านว่า จะให้ของสิ่งหนึ่งในหีบไม้ใหญ่ซึ่งตั้งอยู่เฉพาะพระพักตร์ขณะนั้น และมีพระราชกระแสรับสั่งให้ทรงเลือกเอาของในหีบ ท่านหญิงก็ทรงหยิบพระจุฑาภรณ์ (ปิ่นช้นโบราณสำหรับปักผมจุก) ขึ้นมา แล้วท่านหญิงก็คืน ท่านหญิงจะได้ทรงแก้ผ้ากับใครก็ได้หรือเปล่าไม่ทราบ ข้าพเจ้าเห็นแปลกจึงเก็บมาเล่าอย่างคนแก่ เพราะท่านหญิงทรงเล่ากับข้าพเจ้าเมื่อท่านมีพระชันษาได้ ๗๐ ปีแล้วนั่นเอง และก็เลยทรงเล่าถึงตอนที่ท่านมีชันษาก่อนข้างเป็นผู้ใหญ่แล้ว มีเนื้อความว่า

ตอนมีชันษามวัย หลังจากที่ต้องประสบเหตุการณ์วิปโยคทุกซัดต่าง ๆ ล่วงไปแล้ว ไม่ช้าก็ทรงประสบแต่พระอนามัยไม่ได้อีก พุดกันอย่างเก่า ๆ ก็เรียกว่าขนอนเลือดจะไปลมจะมา ตอนนั้นท่านหญิงจับบขัโรค เดียวประชวรโรคนั้น เดียวประชวรโรคนั้น ล้วนเป็นโรคทรุนแรงต้องได้รับการรักษาและทะนุบำรุงกันอย่างเต็มที่อยู่เป็นเวลานาน เช่นปี ๆ อันที่จริงในระยะนั้นท่านหญิงกับข้าพเจ้าห่างเหินกันมาก ต่างฝ่ายต่างอยู่ คุณพฤชเป็นผู้ใหญ่สุดและเป็นผู้ฉลาดเฉลียว

มีความสามารถในการช่างฝีมือต่าง ๆ อย่างกลตตรสุดเก้านั้น และเป็นบุตรพระอินทร์देशสัง-
 วาลัย ที่คุณจอมแดง คุณจอมเชอ พระวิมาดาประทานไปเป็นผู้ใหญ่ไปมาติดต่อยุ่กับท่าน
 หลุยทวงษ์เพชรบูรณ์ เกิดเป็นโรคมาเร็งที่หน้าอกตายเสียด้วย วังเพชรบูรณ์กับวังสวนสุนันทาจึง
 ออกจะขาดตอนกันทีเดียว ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าได้ฟังจากท่านหลุยเล่าเองว่า เมื่อ
 ขนอนนันทานแสนจะทุกข์เด้อดร้อนเพราะความบ่วยไข้ โรคนี้แรงต้องรักษาพยาบาลอย่างเต็ม
 ที่ เงินจะใช้ก็ไม่พอแก่เหตุการณ์ เพราะในเวลานั้นท่านยังไม่มีผลประโยชน์พิเศษอะไร มีเงิน
 สุทธิเป็นหลักอยู่แต่เงินสะไก่หลวง ส่วนค่าอาหารเป็นเงินกองกลางของวังเพชรบูรณ์ ในตอน
 นั้นท่านว่า จะตายก็ตาย จนกิน แแสนที่จะทุกข์กังวลเด้อดร้อน บังเอิญความทรงทราบถึง
 ทูลกระหม่อมฟ้าหลุย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าวัลย์อลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราช
 สิรินทร) พอทรงทราบก็เสด็จมาเยี่ยมแล้วทรงนำความขกราบบังคมทูลแด่สมเด็จพระพันวัสสา
 อัยยิกาเจ้า เมื่อสมเด็จพระ ทรงทราบความก็เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมทันทีทันใด แล้วทรงแสดง
 พระอริยาบถพระราชทานพระเมตตากรุณาสงสารถึงทรงลงพระหัตถ์ปฏิบัติกรพยาบาลด้วยพระ-
 องค์เองอย่างสนิทสนมเป็นกันเอง เช่น ทรงใช้ผ้าชุบน้ำอุ่นลูบเช็ดองค์ท่านหลุยทวงษ์ร่างกายเป็นต้น
 แล้วก็ทรงมีพระราชกระแสกำกับหม่อมท้าวกลางเฝ้ารักษาอยู่ แล้วยังทรงเป็นพระธุระเอาใพอใน
 สังกต่าง ๆ ซ้ำยังมีพระราชกระแสตั้ง ๆ ว่าท่านหลุยเป็นลูกเจ้าพระเดชนายพระคุณของพระองค์
 ท่าน พระราชกระแสแนมความกว้างขวางพิสดารสำหรับผู้ใกล้ชิดอยู่ในขอบข่ายพระมหากรุณาของ
 สมเด็จพระองค์นี้ ถ้าจะกล่าวโดยย่ออย่างก็คือ เสด็จในกรมพระบิดาท่านหลุย ท่านทรงจงรัก
 รักดีในสมเด็จพระพันวัสสา มาแต่ต้น นานตลอดพระชนม์ด้วยความหนักแน่นเยือกเย็น พระ
 ษิตองค์ใหญ่ของท่าน หม่อมเจ้าหลุยจงใจลวิต ชุมพล ท่านเคยทรงเล่าแก่ผู้เขียนว่า ท่านเคย
 อยู่กับพระดำหนักเป็นเพื่อนเล่นกับทูลกระหม่อมฟ้าหลุยเล็ก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้า
 ฟ้าหลุยศิริภรณ์โสภณ) แล้วยังทรงมีพระราชกระแสสั่งกับท่านหลุยว่า ถ้าจะต้องการอะไรให้
 รับกราบบังคมทูล ไม่ต้องเกรงพระราชหฤทัย จะช่วยทุกอย่าง ตั้งแต่เนนมาท่านหลุยก็เห็นมา
 พระราชหฤทัยอันแท้จริง ซึ่งเต็มเปี่ยมไปด้วยพรหมวิหารธรรมปานใด แต่ก่อนท่านไม่เคยรู้
 ท่านหลุยเป็นผู้เรียกได้ว่าเป็นคนไม่ขแย แต่เมื่อท่านเล่าถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระ
 พันวัสสา ตอนนั้นที่ไร ท่านก็จะมสพกตบ่บ่ความตื้นตันจับใจอย่างลึกซึ้ง ข้าพเจ้าชอบใช้
 อาการอย่างนี้ว่า “จุกคอ” คือไม่ถึงกับน้ำตาไหล แต่เนนมาท่านหลุยก็เข้าเกล้าเคล็ดสนิทสนม
 ด้วย แสดงความระลึกถึงพระเดชพระคุณอย่างหาที่สุดมิได้จนตลอดการสวรรคต

วังเพชรบูรณ์ โดยมีผู้พากย์กำกับภาพด้วยกันหลายคน พอข้าพเจ้าเห็นภาพแต่ต้นจนจบแล้ว ข้าพเจ้าโล่งใจที่คิดตกที่ได้ปฏิเสธไม่ไป เพราะถ้าไปจะเป็นตัวหนักอ่วงทั้งแก่คนและทงเวลา อย่างที่สุด เพราะคนที่จะต้องเลี้ยง ใจตัวเองจะเดินไปในที่ต่าง ๆ ก็จะไม่ไหว จะไม่ทันเวลา ตามรายการดังต่อไปนี้

พอเครื่องบินถึงมทหารตงแถวกองเกียรติยศรับเสด็จ พร้อมด้วยข้าราชการ ทหาร พลเรือนและประชาชนอย่างคับคั่ง (อย่าลืมว่าเสด็จในกรมพระบิดาท่านหญิง ท่านเคยเป็นเจ้าของรถทูล ๗ คือเป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์พระเจ้าอยู่หัว ตัดหัวคนได้) พอเสด็จลงจากเครื่องบินก็เบนขวอนเสด็จจรดยนต์ มีรถตำรวจนำตามเสด็จ ระหว่างทางมีรถตำรวจกับทหารยืนประจำการเป็นระยะ ๆ จนถึงที่ประทับมีแพทย์ มีพยาบาล ตงแถวรับเสด็จ พระสงฆ์สวดชยันโต สวดชัยมงคลถาวรรับเสด็จ ตอนประทับประจำพิธ เจ้าหน้าททางบ้านเมืองทูลรายงานการรับเสด็จและการก่อสร้าง เสร็จแล้วมีการรับส่งตอบโดยมีหัวข้ออ่านบ้าง ทรงคืนสด ๆ โดยอัตโนมัติบ้าง ผู้ติดตามเสด็จบางคนกลับมาเล่าว่า ถ้อยคำสำนวนของท่านหญิงรับส่งนบนเทจับใจปลาบปลื้มจนถึงบางคนแม่จะเป็นผู้ชายอกสามศอกกตัญญูจนน้ำตาไหลได้ เมื่อทรงทำพิธเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทางฝ่ายบ้านเมืองพร้อมทั้งทหารและพลเรือนร่วมกันจัดอาหารกลางวัน เป็นอาหารฝรั่งถวายและเลี้ยงกันอย่างทั่วถึง เมื่อเสวยเสร็จแล้วเสด็จไปยังวัดบ้านน้อยชมมกุฎบุรพการของท่าน เสร็จแล้วผู้บัญชาการทหารเชิญเสด็จทอดพระเนตรค่ายสรรพสิทธิประสงค์ และทูลขอประทานให้ทรงส่งเสริมทุนในการที่ทางการทหารเห็นสมควรจะหล่อพระรูปเสด็จในกรมขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ในจังหวัดอุบล ๗ ท่านหญิงทรงรับด้วยความเต็มพระทัย

ในการเสด็จอุบล ๗ วันนั้น ทางบ้านเมืองเตรียมบายศรี เชิญขวัญตามธรรมเนียมพื้นเมืองไว้พร้อมสรรพ แต่เวลาหมด จำเป็นต้องเสด็จกลับ เลยไม่ได้เชิญขวัญ ทราบว่าผู้แก่ผู้เฒ่าเสียใจกันมากพระญาติพระวงศ์ที่ตามเสด็จกันในวันนั้นพร้อมเพรียงกันมากต่างก็มาเล่ากันบางองค์ก็ว่า เจ้าพทงสดชื่นแจ่มใสดี บ้างก็ว่าเรียบร้อยดีทุกอย่าง ไม่มีตอหนไหนเคอะเขินหรือจ้ำจิมเลย

ฝ่ายภาพท่านหญิงที่ข้าพเจ้าได้ชมในจอหนังนั้น ดูนงดงาม มีสง่าราศี “ท่วงทกริยาน่าชม” เสียอยู่ท่าเดียวตอนลงบันไดวัดชั้นสูง ๆ เห็นท่านชายสุนิธา กิตติยากร จูงพระกรขวาข้างหนึ่ง ออกจากหนึ่ง พล.ต. จุมพล ทองทาบ ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๖ จูง มองดู

รู้สึกว่าคุณเคยเจอจริง ๆ จัง ๆ จนองค์ท่านหญิงออกจะเซ ๆ ข้าพเจ้าเก็บมาได้ใจจำว่าจะไม่ปล่อยให้คุณทรมานสองข้างเลย คนที่เจอให้เพราะปรานี แต่มันทำให้คนแก่ที่ถูกขู่ทุเรศเหลือเกิน งานท่านหญิงที่จะฟังต่อไปที่อุบลฯ ก็คือเบ็ดตก “หม่อมบุญยูน ชุมพล ณ อยุธยา” และฉลองพระรูปเสด็จในกรมพระบิดา แต่ข้าพเจ้าจะมีชีวิตอยู่เขียนต่อหรือไม่ ไม่ทราบ แต่ก็ยังไม่ปิดท้าย

ที่ข้าพเจ้าพูดไว้ว่าพระบิดาท่านหญิงเคยทรงเป็นเจ้าชีวิตเมืองอุบลฯ นั้น เพราะว่าท่านทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้าแผ่นดินต่างพระองค์ มีอำนาจต่อพระราชอาญาสิทธิ์ประหารชีวิตคนหมิ่นความผิดในอาญาเขตที่ทรงปกครอง ได้ตามลำพังพระองค์ โดยไม่ต้องกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวก่อน ในกรมพระองค์นี้ท่านทรงมีกุศโลบายในการปกครองบางเรื่องก็แปลก บางเรื่องก็น่าขัน เช่น เรื่องจับเท็จคนแค้นวันลักกะทะ และเรื่องอำแดงคำใหญ่ กับทิดใบ และเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง จากหนังสือประวัติศาสตร์อีสานฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๓ เรียบเรียงโดย เต็ม วิชาลัยพจนกิจ ท่านหญิงองค์นี้ตามข้าพเจ้าได้วิสาสะกับท่านอย่างใกล้ชิดและยืนยาวเป็นเวลานานไม่น้อย รู้สึกว่าท่านมีพระนิสัยคล้ายใกล้เคียงกันมากกับพระบิดา เนื่องจากข้าพเจ้าใคร่จักให้ท่านผู้พบเห็นหนังสือแล้วต้องการจะทราบข้อแปลก ๆ และขำขันของในกรมจากหนังสือประวัติศาสตร์อีสาน เพื่อสะดวกในการค้นอ่าน ข้าพเจ้าได้ชี้แจงดังต่อไปนี้

- ก. เรื่องพิมพ์ลายมือ หน้า ๕๒๔
- ข. เรื่องคนแค้นวันลักกะทะ หน้า ๕๒๕
- ค. เรื่องอำแดงคำใหญ่กับทิดใบ หน้า ๕๒๗
- ง. เรื่องเปลี่ยนสัญชาติเป็นไทย ให้เลิกสัญชาติลาว เขมร ฯลฯ
- จ. เรื่องตั้งโรงเรียนแผนก หน้า ๕๕๖
- ฉ. เรื่องพระสงฆ์ ๓ องค์เข้ากับผีบุญ ไม่ให้สึกตลอดชีวิต ถ้าสึกให้อยู่ในคุกตลอดชีวิต หน้า ๕๕๘
- ช. ประเพณีบางอย่าง หน้า ๖๕๓
- ซ. ทรงตั้งต้นให้หล่อเทียนเข้าพรรษา เช่น วัดในกรุงเทพฯ หน้า ๗๑๐

นอกจากที่กล่าวมานี้ก็เป็นเรื่องที่ทรงปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็ง สามารถ รอบคอบตลอดเวลาของพระองค์ท่าน แต่ไม่เป็นเรื่องแปลกและขำขันสำหรับหญิงชราเช่นข้าพเจ้าจะนำ

มาเขียนในหนังสือนี้ ผู้ใดต้องการทราบก็ควรอ่านหนังสือประวัติศาสตร์สถาบันฉบับที่กล่าวมานี้ เพราะพิมพ์จำหน่ายแพร่หลายแล้ว

เมื่อข้าพเจ้าอ่านหนังสือประวัติศาสตร์สถาบันตลอดแล้ว ชกสงสัยว่าท่านผู้เขียนไม่ได้กล่าวมาถึงหม่อมบุญยูน ชุมพล ณ อยุธยา เลย ซึ่งเป็นหม่อมชนใหญ่และเป็นญาติสายหนึ่งในหม่อมเจียงคำ ท่านผู้เขียนกล่าวว่า เป็นญาติกับท่านผู้เขียนหรือท่านผู้เขียนจะเป็นเด็กมากเกินไปที่จะรู้จักกับหม่อมบุญยูนซึ่งเป็นหม่อมมารดาของท่านหญิงและม่ายอายุสูงกว่าหม่อมเจียงคำ รูดึกว่าจะแก่กว่าหลายปีด้วย ข้าพเจ้ารู้จักทั้งสองหม่อม แต่หม่อมบุญยูน หม่อมแม่ท่านหญิงเป็นผู้ชอบอยู่เงียบ ๆ ไม่ชอบออกจากวังและรับแขกแม่แต่ในสวนดุสิต ซึ่งมท่านหญิงอยู่กับสมเด็จพระองค์กลาง และหม่อมยังได้ถวายหลานสาว แต่สมเด็จพระองค์กลาง ก็หม่อมหลวงไถง กุญชร ซึ่งหม่อมหลวงไถงเป็นญาติกับหม่อม ๆ ก็ไม่ได้เข้าไปเฝ้าถวายหลานสาว ส่งให้ท่านหญิงนำถวาย ถ้าท่านมีของอะไรแปลก ๆ เช่น เห็ดโคนสด ๆ ขนทวง หม่อมก็เก็บส่งเข้าไปถวายสมเด็จพระองค์กลาง หม่อมก็ไม่เข้าไปเฝ้าถวายเอง เวลาท่านหญิงประจวบหม่อมก็เกณฑ์ให้หม่อมเจียงคำไปเยี่ยมแทน หม่อมไม่ไปเยี่ยมและเฝ้าสมเด็จพระองค์กลาง ท่านเป็นคนชอบเงียบสงบถึงเพียงนี้ ในเวลานั้นหม่อมในกรมพระบิดาท่านหญิงมีหม่อมบุญยูน เป็นผู้สูงอายุกว่าเพื่อน แต่ไม่ชอบเอะอะหุหุราเข้าสมาคมอะไรต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งหม่อมเจียงคำมีพระโอรสเป็นองค์แรก รองจากท่านหญิง เป็นท่านชายใหญ่อยู่ติดพระองค์เสด็จพ่อคือท่านชายอุปถัมภ์ ส่วนท่านชายใหญ่แท้ ๆ ของในกรม คือหม่อมเจ้าประสพประสงคั่น หม่อมมารดาเสียชีวิตไปนานแล้ว ดังกล่าวเหตุผลแล้ว หม่อมเจียงคำจึงได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า

ถ้าจะพิจารณาให้สนุกแล้ว ชาวภาคพายัพและภาคอีสานควรจะภูมิใจที่มีเจ้านายผู้หญิงในชาติภูมิของตนได้มีบุญญาภินิหาร กล่าวเฉพาะกาลอดีตไกล ๆ คือภาคพายัพก็มีพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นพระมเหสีในรัชกาลที่ ๕ ภาคอีสานก็ท่านหญิงเป็นพระชายาเอกในเจ้าฟ้าชนเอก

การทำท่านหญิงได้ทรงรับการต้อนรับจากชาวอุบลฯ คราวนี้ เป็นการเอิกเกริกอย่างมากน่าดูนั้น สมควรแล้ว เพราะท่านเป็นพระชายาทูลกระหม่อมฟ้าชนเอก และเป็นทั้งพระธิดาผู้เคยทรงเป็นเจ้าชีวิตของชาวอุบลฯ ด้วย.

พระประวัติ ตอนที่ ๒

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรจะทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์ราชนัสนั้น สมเด็จพระพันวัสสาฯ ได้ตรัสกับหม่อมเจ้าอัปสรสมาน กิตติยากร (เทวกุล) ว่า ทรงยินดีกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกได้ทรงเลือกหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรเป็นพระชายา เพราะว่าหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรทรงเป็นพระธิดาของกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ซึ่งสมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงนับถือประดุจพระเชษฐา เนื่องด้วยในคราวที่สมเด็จพระพันวัสสาฯ แรกจะเสด็จมาประทับที่วังสระปทุมนั้น กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีที่ปรึกษา ได้เสด็จมาประทับเฝ้าแทนเป็นประจำทำให้ทรงรู้สึกอบอุ่นพระทัยคล้ายพระกำพลในเรื่องความปลอดภัย เพราะพระโอรสยังประทับศึกษาอยู่ ณ ต่างประเทศ

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรทรงอภิเษกสมรสแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผันซึ่งเคยถวายอภิบาลสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชฯ ก็ได้เสด็จมาประทับอยู่ทั่วทั้งเพชรบูรณ์ด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชฯ ทรงพระประชวรก็ สมเด็จพระพันวัสสาฯ ทรงพระประชวรก็ หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรก็ทรงได้มีโอกาสได้เฝ้าสมเด็จพระพันวัสสาฯ เพราะได้เสด็จเยี่ยมพระอาการประชวรกันอยู่

ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์ราชนัสนั้นพระชนม์มลง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผันจึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระพันวัสสาฯ กราบทูลว่าจะเสด็จกลับไปประทับในพระบรมมหาราชวังดังเดิม พร้อมด้วยพระองค์เจ้าสุทธสิริโสภาและพระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช ส่วนหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรนั้นจะประทับอยู่วังเพชรบูรณ์ต่อไป เนื่องจากทรงมีสุขภาพไม่แข็งแรงจะได้สะดวกในการตามแพทย์รักษา โดยจะมีหม่อมบุญยั้งหม่อมมารดาเป็นผู้ใหญ่ และมีพระยานุศาสตรเป็นมหาดเล็กผู้ใหญ่ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกฯ ทรงแต่งตั้งไว้ พระองค์เจ้าบุษบันฯ ทรงฝากหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรไว้กับสมเด็จพระพันวัสสาฯ ให้ทรงดูแล เพราะวังเพชรบูรณ์อยู่ใกล้กับวังสระปทุม สมเด็จพระพันวัสสาฯ จึงส่งข้าหลวงผู้ใหญ่ไปคอยดูแล หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรประชวรก็

(๒๓)

พระราชทานเครื่องสำหรับคนเจ็บไปพระราชทาน เมื่อทรงหายจากประชวรหม่อมเจ้าหญิง-
บุญจิราธรก็เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระพันวัสสาฯ การเป็นดังนี้เสมอมา

คราวหนึ่งหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร ประชวรไข้ลุกไม่ขึ้น ข้าหลวงผู้ใหญ่มาเห็นเข้าก็
กลับไปกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ สมเด็จพระพันวัสสาฯก็เสด็จไปเยี่ยมด้วยพระองค์เองและได้
ทรงใช้ผ้าเช็ดพระพักตร์ชุบน้ำผสมน้ำหอม โอเดอโคโลญย์เช็ดพระพักตร์และทรงนวดพระราช-
ทานด้วยพระหัตถ์

หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรจึงซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณยิ่งนัก ได้เสด็จไปเฝ้าสม-
เด็จพระพันวัสสาฯอยู่เสมอ ทงเวลาที่ทรงพระประชวรและทรงปรกติ จนกระทั่งสมเด็จพระพัน-
วัสสาฯได้เสด็จสวรรคตในที่สุด หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธรได้ทรงพรรณนาถึงพระมหากรุณาธิคุณ
ของสมเด็จพระพันวัสสาฯอยู่เป็นนิจตลอดมา.

“มูลนิธิ ม.จ. หญิงบุญจิราธร จุฑาธุช

เพื่อการศึกษาแพทย์ และพยาบาล”

“ม.บ.จ.ศ.พ.บ.”

Princess Boonchiratorn Chudhathuj
Foundation for Medical and Nursing
Education “B.C.F.M.N.E.”

วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๑ เวลา ๘.๓๐ น. นับเป็นนิมิตอันดีที่ได้เกิดมูลนิธิที่สำคัญต่อวงการศึกษาระดับของพยาบาล ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย นั่นคือ มูลนิธิ ม.จ.-หญิงบุญจิราธร จุฑาธุช เพื่อการศึกษาแพทย์และพยาบาล”

โดยที่ผู้เขียนได้เป็นผู้ใกล้ชิด และทราบถึงพระประสงค์ ตลอดจนถึงนำพระทัยอันเต็มเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาของท่านหญิง ผู้ซึ่งทรงเล็งเห็นคุณค่าของงานพยาบาลโดยได้โปรดประทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ ประทานเป็นทุนเริ่มแรก จำนวน ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านบาทถ้วน) จัดตั้งขึ้นเป็นมูลนิธิ เพื่อนำดอกผลจากเงินต้นนั้นมาเป็นที่ใช้ในการสร้างนางพยาบาล ตลอดจนเป็นรางวัลสำหรับผู้เรียนดุษฎีบัณฑิต ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนเป็นอันมาก จึงใคร่จะขอแนะนำพระประวัติและที่มาก่อนที่จะเกิดเป็นมูลนิธิขึ้น เพื่อที่ท่านผู้อ่านจะได้ทราบซึ่งคาดว่าจะเกิดประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย

ม.จ.หญิงบุญจิราธร จุฑาธุช (ชุมพล) ประสูติเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพระธิดาในกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ (ต้นสกุล “ชุมพล”) และหม่อมบุญยูน

ทรงมีพี่น้องร่วมราชสกุล “ชุมพล” ร่วมกันอันมี

๑. ม.จ.ชายประสพประสงค์	ชุมพล	(ถึงชีพิตักษัย)
๒. ม.จ.หญิงจงใจฉวี	ชุมพล	(,,)
๓. ม.จ.หญิงบุญจิราธร	จุฑาธุช (ชุมพล)	(,,)
๔. ม.จ.ชายอุปถัมภ์	ชุมพล	(,,)

(๒๕)

- ๕. ม.จ.ชายรัฐศักดิ์พิบูล ชุมพล (ถึงชีพิตักษัย)
- ๖. ม.จ.ชายธานเสถียรศักดิ์ ชุมพล
- ๗. ม.จ.ชายกมลสถาน ชุมพล (ถึงชีพิตักษัย)
- ๘. ม.จ.ชายชัมพูบุตร ชุมพล
- ๙. ม.จ.ชายชุมปกบุตร ชุมพล

เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงอยู่กับ สมเด็จเจ้าฟ้ามาลินีนภดารา บนมพระที่นั่งอัมพรสถาน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การศึกษาท่านได้ประทานหาคูมาสอนภาษาไทยและอังกฤษ ที่โรงเรียนสวนไม้ร่วง โดยมีพระสหายร่วมเรียนด้วยหลายองค์ อาทิเช่น ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิสกุล ต่อมากระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จสวรรคตแล้ว ก็ได้ทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนราชินี จนจบการศึกษาในสมัยนั้น

ปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ ตรงกับปีจอ ได้ทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย และได้ย้ายมาประทับอยู่ในวังเพ็ชรบูรณ์จนกระทั่งปัจจุบัน พระอนุปนิสัยส่วนพระองค์ ทรงเป็นผู้ทมนานาพระทัยเมตตาโอบอ้อมอารีต่อบุคคลทั่วไป และไม่ถือพระองค์ เมื่อเห็นว่าใครได้รับความลำบากจะทรงเดือดร้อนและช่วยเหลืออยู่เสมอ คุณธรรมข้อนี้ย่อมเป็นที่ทราบดีในหมู่พระญาติ พระสหาย และบุคคลผู้ใกล้ชิด

ในเวลาที่ไม่ประชวร จะทรงแจ่มใส โปรดที่จะรับส่งสนทนากัน มักจะรับสั่งให้ฟังถึงเรื่องต่าง ๆ และตักเตือนสั่งสอนไปด้วยในตัว ทรงเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีของการใช้เงิน ไม่โปรดที่จะให้หมดเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่ถ้าเป็นงานบุญ งานกุศลแล้ว จะทรงทำอย่างเต็มที่และเต็มพระทัยทุกครั้ง พระกุศลที่ทรงบำเพ็ญมาแล้ว ถ้านำมาพรรณนาในทันทีคงจะไม่หมด ซึ่งจะขอกล่าวในทีมนเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับทางการแพทย์และพยาบาล

ด้วยเหตุที่ทรงประชวรมาเรื่อย ๆ ตลอดพระชนม์ชีพ และต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลหลายครั้งหลายคราว จึงทำให้ทรงใกล้ชิดและเข้าพระทัยในงานด้านการแพทย์และพยาบาลเป็นอย่างดี ทรงประทานความเห็นใจเสมอมาตั้งแต่เริ่มแรก

ทรงประทานที่ดินให้แพทย์ชาวจีนเช่า เพื่อเป็นสถานรักษาพยาบาลและรับคนไข้ โดยขอใช้นามว่า “บุญจิราพยาบาล” ตั้งอยู่ที่ตลาดน้อย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีชาวจีนอยู่หนาแน่น และห่างไกลจากโรงพยาบาล ต่อมาสถานพยาบาลแห่งนี้มีอันต้องล้มเลิกไป จึงประทาน

เครื่องมือเครื่องใช้ในการแพทย์ทั้งหมด ให้แก่โรงพยาบาลค่ายสรรพสิทธิประสงค์ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลของทหารนั้น ไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ทรงสร้างตึก “บุญจิราธร” ขึ้นที่โรงพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ และเสด็จไปเปิดเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๔ ในโอกาสเดียวกันนี้ทรงประทานเงินเป็นทุนสวัสดิการของแพทย์และพยาบาล ซึ่งทางโรงพยาบาลฯ ได้นำไปใช้เป็นประโยชน์มากมาย รวมทั้งเป็นค่าเดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศของแพทย์และพยาบาลด้วย และให้ส่วนหนึ่งเป็นค่ายาให้กับคนไข้ที่ยากจนขาดแคลนการรักษาพยาบาลอีกด้วย

ในปีเดียวกันนี้เอง ทางค่ายสรรพสิทธิประสงค์ทูลเชิญเสด็จไปทอดพระเนตรโรงพยาบาลทหารภายในค่าย ซึ่งเป็นเรือนไม้เก่าแก่ชำรุด ขาดแคลนทั้งตัวอาคารและอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นก็ตกลงพระทัยที่จะสร้างตึกขึ้นเป็นหลังแรก ให้แก่โรงพยาบาลทหารแห่งนี้ โดยร่วมกับพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงรำไพประภา และ ม.จ.ชายธานีเสถียรศักดิ์ ชุมพล เป็นต้นที่พากันไป และประทานชื่อเป็นอนุสรณ์แก่หม่อมแม่ม่า “ตึกหม่อมบุญยูน” ซึ่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้เสด็จไปเปิด

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ต้องทรงเข้าโรงพยาบาลเพื่อทำการผ่าตัดเนื้องอกในกระเพาะปัสสาวะพระอาการดีขึ้นโดยลำดับ แต่ยังคงต้องพบแพทย์เพื่อบริการตรวจและถวายการรักษาเป็นระยะ ๆ ทรงปรารภกับผู้เขียนว่า ทรงต้องการที่จะทำบุญอะไรสักอย่างหนึ่งซึ่งจะอยู่ยั่งยืนตลอดไป และมีประโยชน์ต่อประเทศชาติ โดยที่ได้เคยได้ยินท่านทรงรับสั่งถึงพยาบาลเสมอว่า พยาบาลของเราไม่ค่อยจะพอ ทรงอยากจะสร้างแพทย์และพยาบาลเพื่อช่วยเหลือคนทั่วไป ประกอบกับเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องใช้แพทย์และพยาบาลเป็นอย่างมาก นอกจากประชาชนทั่วไปแล้ว ยังมีทหารและตำรวจชายแดนอีกจำนวนหนึ่งด้วย ที่ต้องบาดเจ็บจากการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อประเทศชาติ จึงได้ทรงติดต่อปรึกษากับศาสตราจารย์นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ซึ่งเมื่อรับทราบพระประสงค์แล้วก็เห็นด้วย แต่เนื่องจากเป็นเงินจำนวนมากควรที่จะนำเข้ากระทรวงสาธารณสุข เพื่อที่จะนำไปจัดตั้งเป็นมูลนิธิตามพระประสงค์ต่อไป

ดังนั้นในวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๒๑ ศาสตราจารย์นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว นายแพทย์ประกอบ ตูจินดา ปลัดกระทรวงสาธารณสุข อาจารย์ฝนดา ตรียุกต์สุต อาจารย์ผ่องศรี

(๒๓)

สุขวรรณ จึงได้มาขอเฝ้ารับพระประสงค์ ที่จะจัดมูลนิธิเป็นทางการ และได้นำตราสารมาถวายให้ทอดพระเนตร ในวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๒๑ และเพื่อเป็นสิริมงคล จึงทรงประทานฤกษ์ในการประทานทุนมูลนิธิบุญจิราธรณในวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๑ เวลา ๕.๓๐-๕.๐๐ น. เพื่อความวัฒนาถาวรของมูลนิธิ อันจะยังประโยชน์แก่สาธารณชนทั่วไปชั่วกาลนาน

ต่อมาในวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๒๑ ทรงปรารภว่าอยากจะประทานเงินอีกส่วนหนึ่งสำหรับโรงพยาบาล เพื่อจะได้ประสิทธิภาพในการผลิตพยาบาลมากยิ่งขึ้น จึงประทานเข้ากองทุนอีก ๑,๐๐๐,๐๐๐ (หนึ่งล้านบาทถ้วน) และอีก ๑,๐๐๐,๐๐๐ (หนึ่งล้านบาทถ้วน) เป็นรางวัลสำหรับผู้ปฏิบัติหน้าที่ดีและช่วยเหลือราชการมาเป็นเวลานาน พอสมควรเพื่อที่จะทำให้ขวัญและกำลังใจดีขึ้น รวมเป็นกองทุนเริ่มแรกสำหรับมูลนิธิเป็นจำนวนถึง ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาทถ้วนซึ่งท่านศาสตราจารย์นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว และคณะได้มารับมอบในครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๒๑

ข้าพเจ้าผู้เขียนรู้สึกปลาบปลื้มในพระเมตตาของท่านหญิง ซึ่งมีต่อวงการแพทย์และพยาบาลเป็นอันมากซึ่งพอจะกล่าวยกเป็นตัวอย่างได้ว่า ทรงเป็นพระราชวงศ์พระองค์หนึ่งซึ่งทำประโยชน์โดยเห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาชนทั่วไปเป็นหลักใหญ่ สมควรแก่การเทิดทูนเป็นอย่างยิ่ง

เลขา ศิวพิทักษ์

(นางพยาบาลพิเศษประจำพระองค์)

(๒๘)

หมายรับสั่งที่ ๒๑๓๗

(แบบ ก.)
สำนักพระราชวัง

๑๘ มีนาคม ๒๕๒๓

หม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช ม.ป.จ., ท.จ.ว. พระชันษา ๘๓ พระชายาในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชย ถึงชีพิตักษัยด้วยพระโรคมะเร็งในลำไส้ ณ โรงพยาบาลสมิติเวช ถนนสุขุมวิท กรุงเทพมหานคร วันพุธ ที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๓ เวลา ๓.๕๐ น.

รายละเอียดมีแจ้งในต้นหมายรับสั่งที่แนบมาพร้อมนี้

บุญสม พิมพ์.
ตม.๑๓ ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	<p>นำหมายทูล เจ้าภาพพระศพ หม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช ทรงทราบ.</p>

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอยู่ให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(๒๕)

หมายรับสั่ง.....

สำนักพระราชวัง

๑๙ มีนาคม ๒๕๒๓

หม่อมเจ้าหญิงจิราธร จุฑาธุช ม.ป.ช.,ท.จ.ว. พระชันษา ๘๓ พระชายาในสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชย ถึงชีพิตักษัยด้วยพระโรคมะเร็งในลำไส้ ณ โรงพยาบาลสมิติเวช ถนนสุขุมวิท กรุงเทพมหานคร วันพุธที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๓ เวลา ๓.๕๐ น.

วันเดียวกันนี้ เวลา ๑๖.๐๐ น. พระราชทานนำหลวงสรพงพระศพ และขอรับพระราชทานเครื่องเกียรติยศประกอบพระศพ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระศพ ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระราชทานพระโกศมณฑปประกอบพระศพ ฉัตรเครื่องสูงทองแผ่ลวดตั้งประดับ สังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ปี่ กลองชนะ ประโคมเวลาพระราชทานนำหลวงสรพงพระศพ พระราชทานผ้าไตร ๑๐ ไตรทอดถวายพระสงฆ์สดับปกรณ์ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืน กำหนด ๗ คืน กับพระราชทานพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระโกศพระศพ และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ในการนี้

อนึ่ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปถวายนำสรพงพระศพ

หมายเลขสั่งที่ ๒๒๒๕

สำนักพระราชวัง

๒๑ มีนาคม ๒๕๒๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเชิญพระราชนัดดา ๘ วัน พระราชทานพระศพ หม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช ม.ป.ช., ท.จ.ว. ที่ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร

วันอังคาร ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๖.๓๐ น. พระราชทานพวงมาลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ วางที่หน้าพระโกศพระศพ พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนาถ้อยคำ ๑ พระ ๔ รูป สวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันพุธ ที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๐.๔๕ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์แล้วก่อนถวายพระเพลิงพระศพ และรับพระราชทานฉัตร พระสงฆ์อีก ๑๐ รูป สดับปกรณ์ เป็นเสร็จกิจ

แต่งถ่ายเครื่องแบบปรกติชาว ไวกู้ดส์.

บุญสม พิมพ์.
พิเศษ ทวน.

วัน	หน้าที่	พนักงานพระราชพิธี
		นำหมายหล เจ้าภาพพระศพ หม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช ทรงพรหม.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(๓๑)

(แบบ ๑.)

หมายรับสั่งที่ ๔๑๐๓

สำนักพระราชวัง

๒๕ เมษายน ๒๕๒๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระราชทานพระศพ หม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช ม.ป.ช., ท.จ.ว. ที่ศาลาเบญจรงค์ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร

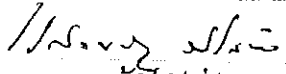
วันอังคาร ที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๖.๓๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนาถ้อยคำ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันพุธ ที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๐.๕๕ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ แลวันก่อนถวายพระพร และรับพระราชทานเงิน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูปสวดปกรอง เป็นเสร็จการ แต่งถวายเครื่องแบบปรกติชาว ไวกู๊ด.

บุญสม จิตพ.
ใหญ่แทน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหน่วยชุด เจ้าภาพพระศพ หม่อมเจ้าบุญจิราธร จุฑาธุช ทรงทราบ.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ตามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

เมตตารำลึก

ในระหว่างที่หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑารุช ประชวร ได้มีผู้เป็นห่วงกังวลในพระอนามัยของท่านตลอดมา มีทั้งเจ้านายและญาติมิตรหลายท่านที่ได้มาเฝ้าเยี่ยมเพื่อสอบถามพระอาการประชวรอยู่เสมอมา จนกระทั่งถึงสิ้นชีพิตักษัย นำความเศร้าโศกสลดทั้งพระญาติพระสหายตลอดจนบริวาร มีบางท่านมาเยี่ยมพระอาการประชวร แต่บังเอิญไม่ประสบโอกาสเหมาะที่จะได้เฝ้าโดยประจวบกับเป็นเวลาทำกรรมหลับอยู่ หรือเป็นเวลาแพทย์ต้องการให้คนไข้ได้พักผ่อนเพื่อผลแห่งการรักษา ดังนั้นคณะเจ้าภาพจึงใคร่ขอโอกาสนี้ได้โปรดให้อภัยในการต้อนรับ กับบางท่านที่ได้มาเฝ้าแล้วแต่ผิดหวัง

อนึ่งคณะเจ้าภาพรู้สึกขอบพระคุณและขอบคุณบรรดาเจ้านาย, มูลนิธิต่างๆ, ธนาคาร, โรงพยาบาล, วิทยาลัยพยาบาล, พ่อค้า และข้าหลวงที่ได้มีพระทัยและมีใจเสด็จมาทรงบำเพ็ญพระกุศล และบำเพ็ญกุศลถวายทุก ๆ ๗ วัน โดยตลอดมาจนครบ ๑๐๐ วัน ดังนี้

๑. ราชสกุล จุฑารุช
๒. ราชสกุล ยุคล
๓. ราชสกุล คัคินางค์
๔. ราชสกุล ชุมพล
๕. ครอบครัวหม่อมเจ้าอุปปลีสถาณ ชุมพล
๖. มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑารุช
๗. มูลนิธิหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร (ชุมพล) จุฑารุช
๘. ธนาคารไทยทนุ
๙. โรงพยาบาลสมิติเวช
๑๐. โรงพยาบาลและวิทยาลัยพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ อุบลฯ
๑๑. วิทยาลัยพยาบาลของกระทรวงสาธารณสุข
๑๒. ครอบครัวคุณรัตน์ ศรีไกรวิน
๑๓. นายวิศิษฐ์ วังตาล
๑๔. ชาววังเพชรบูรณ์และข้าหลวงวังสุนันทา

ทรงถ่ายที่กรุงปารีส

เมื่องานวันประสูติของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารำไพประภา

ไม่มีอะไรหยุดนิ่ง

“ทุกสิ่งทุกอย่าง ย่อมหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมันอยู่เสมอ” โปรดอ่าน ความข้างต้นนอกกรอบ, ถ้าท่านจำได้แล้ว ดแล้ว ลองปิดหนังสือแล้วว่าประโยคนั้น ให้ท่านเอง ได้ยินเสียงตนเองชัด ๆ สัก ๓ ครั้ง

นับเป็นสูตรแกทุกข้อแรกที่ข้าพเจ้าหยิบยื่นให้ท่าน, ท่านผู้ฟังที่เคารพ ไม่ว่าสิ่งใด หนึ่ง หนึ่งอยู่ในโลกนี้ แท้หน้าถูกถ่าน ไมโครโฟน แก้วน้ำ โรงประชุม เก้าอี้ตัวที่ท่านนั่ง เสอากางเกงที่ท่านสวม รวมทั้งตัวท่านเอง และตัวของข้าพเจ้าด้วย ตลอดทุกสิ่งทุกอย่างทุกชั้น ทุกอัน ในโลกนี้ และรวมทั้งตัวโลกเอง ดาวเดือน และตะวัน โดยเบ็ดเสร็จ ทุกอย่างเหล่านี้ ไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่งเลย มันย่อมหมุนไปทุกขณะ ไปสู่จุดสลายตัวของมันเอง

ความตอนนั้น ท่านจะต้องคิด คิดให้เกิดความเข้าใจ โปรดฟังและคิดไปตามข้าพเจ้า ข้า ๆ อัยารบร้อน

ท่านที่เคารพ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลก อยู่ในลักษณะเดินสวนทางกันเท่านั้น กล้าย ๆ กับเราไปเที่ยวงานรัฐธรรมนูหรืองานวัด แต่ละคนเดินสวนกันไปสวนกันมา วน ๆ เวียน ๆ เสร็จแล้วถึงเวลาพอสมควร ต่างคนต่างทยอยหายออกไปจากบริเวณงาน

โปรดหยิบอะไรขึ้นมาสอบสวนดูสักอย่างหนึ่ง อะไรก็ได้ ที่ใกล้มือ เอาละ สมมติว่า หนังสือเล่มนั้นก็ไดลองสอบถามมันดูซิว่า มันมาจากไหน? และจะไปไหน? เดิมทีแผ่นกระดาษเหล่านี้ ก็เป็นต้นพืชอยู่ในป่า เดินทางจากป่า เข้าไปในโรงงานกระดาษ จากเครื่องจักรตัวนี้ - ไปตัวนั้น - จากตัวนั้น - ไปตัวโน้น กลายเป็นกระดาษออกจากโรงงาน - เข้าไปอยู่ในโกดัง - ออกจากโกดังขึ้นรถ - ลงเรือมาเมืองไทย - ขึ้นจากเรือเข้าไปพักในโกดังท่าเรือคลองเตย - ขึ้นจากท่าเรือคลองเตย มาอยู่ในร้านขนส่ง - จากร้านขนส่งไปร้านขายปลีก - แวะโรงพิมพ์ จากช่างพิมพ์ ไปหาช่างเข้าเล่ม - ช่างตัด - ช่างห่อ - จากโรงพิมพ์ไปร้านขาย เรื่อยมาจนมาอยู่กับท่าน ในขณะนี้, แม้ในขณะนี้เอง บางท่านอาจเข้าใจว่า มันไม่ได้ไปไหน มันหยุดอยู่ แต่ความจริงแล้ว มันอยู่ในสภาพหยาบ ๆ ในส่วนรูปโครงเท่านั้น ส่วนรายละเอียด

คือคุณภาพของส่วนต่าง ๆ หาได้หยุดอยู่ไม่ มันค่อย ๆ เสื่อมไป แปรไป ทุกขณะนาทีเดียว สัตว์พิมพ์ตกจากไปเรื่อย เนื้อกระดาษเปื่อยยุ่ยไปเรื่อย ทุก ๆ ตารางมิลลิเมตรในหนังสือนี้ ได้กำลังแปรคุณภาพไปเรื่อยทั้ง ๆ ที่ท่านถ่อมมันอยู่นั่นแหละ และก็ไม่ว่าท่านเองจะเป็นใครก็ตาม มันก็ไป และนานเข้าตัวมันทั้งตัว ก็จะเดินทางจากท่านไปโน้น — — ลงไปในตะกร้ารับเศษกระดาษ แล้วไปรวมที่ถังขยะ เสร็จแล้วก็ขนรถเทศบาล ออกไปนอกเมือง ไปรวมกันตากแดด ตากฝน พอสมควรแล้วก็สลายตัวไป, จากต้นพืชเมืองนอก มาสู่จุดสลายตัวในเมืองไทย!, ท่านผู้ฟังโปรดคิดซ้ำ ๆ, ที่เล่ามานั้นเป็นวิถีทางของหนังสือเล่มนี้แต่เฉย ๆ ลัดเอาพอให้เห็นว่า มันหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมันอย่างไร ถ้าจะเล่ากันอย่างละเอียด ตั้งแต่จุดเริ่มต้น จนถึงจุดสลายตัวของมัน ว่ามันไปแะที่ไหนบ้างออกชั่วโหมงหนึ่งก็ไม่จบ แม้แต่ตอนจากเราไปแล้ว บางอย่างก็ไม่ใช่ตรงไปขนรถเทศบาลทีเดียว อาจแะไปกับแจ๊กชอขวด — วกเข้าไปอยู่ร้านขายหนังสือเก่า ในเวงนาครเกษม แล้วก็ไปอยู่กับผู้มาซื้อ ได้ผู้อุปการะใหม่อย่างนั้นก็ได้อ หรืออาจไปถูกพับเป็นถุงใส่ขนมขาย แล้วเลยไปติดค้างที่บ้านคนซื้อขนมก่อน จึงค่อยขนรถเทศบาลไปสู่จุดสลาย อย่างนั้นก็ได้อ, เรียกว่าเส้นทางตรงบ้างอ้อมบ้าง แต่ทุกสิ่งก็บายโฉมหน้าไปสู่จุดสลายตัวของมันเอง ทงนน นแหละทวา:—

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมันอยู่เสมอ

โปรดขยายขอบเขตการพิจารณาออกไปอีก เสือที่ท่านสวมอยู่เวลานี้ มันก็เดินทางมาจากอื่น มาผ่านท่าน และขณะนั้นเองมันก็กำลังหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมันเหมือนกัน ท่านพอจะนึกย้อนไปดูเส้นทางของมันมา และคาดคะเนวิถีทางของมันจะไปข้างหน้าได้แล้วใช่ไหม? ถ้าได้ก็โปรดนึกดู ผ้าเช็ดหน้าในกระเป๋าท่าน มันก็กำลังไป เกาที่ท่านนั่ง ก็กำลังไป คนที่ท่านรักทุกคน กำลังไปทงนน และต่างคนต่างไป ตัวท่านเองก็กำลังไป ข้างแจ๊กก็กำลังไป! เราทุกคนกำลังไปทงนน และต่างคนต่างไป สังขารร่างกายของเรา มันก็หม่นหมองตาไปของมันเรื่อย เราต่อนอยู่มันก็ไป เราล้นอยู่มันก็ไป แม้จะเอาเพชรนิลจินดาตามาประดับให้มันให้รอบตัว มันก็ไป มันจะไปไหนล่ะ? ท่านเองก็ทราบแล้ว!

สมตามที่เขาเจ้าว่าแล้วว่า การมาสู่โลกนี้ของเราเป็นเพียงการเดินทางเท่านั้น

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมนำไปสู่จุดสลายตัวของมันเสมอ

ท่านที่เคารพ ท่านเห็นหรือยังว่า ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมนำไปสู่จุดสลายตัวของมัน อยู่เสมอ จริงเพียงไร ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงแต่จำคำของข้าพเจ้าเท่านั้น ท่านควรจะต้องได้ความรู้สึก ในใจของท่านเองด้วย ถ้ายังไม่เห็นแจ่มในใจ ขอให้พิจารณาต่อไปอีก หยุดเพียงเท่านี้ แล้วนึก ทบทวนเสียอีกหลาย ๆ ครั้งก็ได้

มันจะไม่เป็นการเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์เลยที่ท่านจะตรึกตรองให้เห็นชัดแก่ใจ ของท่านเอง *ความเห็นแจ้งแก่ใจตนเอง* ในประเด็นที่ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมนำไปสู่จุด สลายตัวของมันอยู่เสมอ” นี้ เป็นยาแก้ทุกข์ขณานวิเศษ ที่ท่านจะหาซื้อจากห้างร้านใด ๆ ไม่ได้เลย มันแก้ได้จริง ๆ ถ้าท่านพิจารณาให้เห็นความจริงอันนี้ แม้แต่ฟังปาฐกถามาถึงตรงนี้ ท่านก็เริ่มเกิดความคลคลายบางอย่างขึ้นในใจแล้ว ใช่ไหม?

ลาภมา

ได้แย้มไว้ในตอนก่อนบ้างแล้วว่า สิริเป็นแรงดึงดูดให้เกิดลาภ ในตอนนั้นใครจะขยายความเรื่องแรงดึงดูดให้กว้างออกไปอีกสักเล็กน้อยเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องความเกิดและความเสื่อมแห่งลาภ

แรงดึงดูดนั้น มีอยู่หลายลักษณะ และอาจจะมิอยู่ในบุคคล หรือในสิ่งของ ก็เป็นไปได้ ยุวพุทธกสมาคมน ก็มีแรงดึงดูด ดูดเอาคนแสดงปาฐกถา และคนฟังปาฐกถาให้มารวมกันได้ เป็นจำนวนร้อย ๆ วัดพระแก้วก็มีแรงดึงดูด ดูดเอาคนดูดเอาดอกไม้รูปเทียนให้ไปสู่จุดนั้นจำนวนมาก ๆ สนามมวยก็มีแรงดึงดูด ดูดเอาคนเข้าไปยึดเยียดกัน จนแทบจะกระดิกตัวไม่ได้ สนามม้าก็มีแรงดึงดูด ดูดเอาคนดูดเอาม้าไปร่วมสนุกกันเป็นพัน ๆ เหมือนกัน โรงยิมก็มีแรงดึงดูด ดูดเอาคนเข้าไปนอนอดอยู่ไม่ขาดแต่ละวัน กิดดูดต่อไปเองก็แล้วกัน ซนทสุด กุกตะรางก็มีแรงดึงดูดเหมือนกัน ดูดเอาคนเข้าไปขังอยู่ในนั้นไม่มีว่างวัน โรงฆ่าสัตว์บางคอแหลมก็มีแรงดึงดูด วิวควายอยู่ถึงหัวเมืองไหน ๆ ก็หลงไหลบ่อนเขาถนน นาดกสาริกานครนายก ดอยสุเทพเชียงใหม่ พระพุทธบาทสระบุรี เหล่านี้แรงดึงดูดทั้งนั้น แรงดึงดูดนั้นถ้าไปมีอยู่ในสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่ได้ ก็ดึงดูดเอาสิ่งที่เคลื่อนไหวได้เข้าไปหา ดังเช่นทยกตัวอย่างมาแล้ว และสิ่งที่จะถูกดูดเข้าไปก็ต้องเป็นสิ่งที่มาตามอย่างเดียวกัน หรือมีธาตุนิยมอนุโลมแก่กันเท่านั้น กุกตะรางก็ดูดเอาคนทำผิด สนามม้าก็ดูดเอาพวกชาตุนิยมทางเล่นม้า สนามมวยก็ดูดเอาพวกชาตุนิยมทางดูเขาชกต่อยกัน ยุวพุทธกสมาคมนก็ดูดเอาพวกชาตุนิยมทางฟังปาฐกถา อย่างนั้นเห็นได้ง่าย

ในตัวคนเรา แต่ละคนก็มีแรงดึงดูดอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้าง ดิบบางขบบ้าง แล้วแต่ใครจะสะสมแรงดึงดูดชนิดใดไว้ ความรู้ต่าง ๆ ที่เราสะสมไว้ ตั้งแต่รู้จักอ่าน รู้จักเขียน รู้จักทำเลข ทราเรียนมาทีละอย่างสองอย่างตั้งแต่เด็กจนโต การแสดงกิริยาวาจาสภาพเรียบร้อย การโอบอ้อมอารีต่อคนอื่น ฯลฯ ตลอดจนเกียรติยศ เกียรติคุณทั้งปวง รวมกันเข้าแล้วก็กลายเป็น "ทิพยภาพ" ขึ้นในตัวของเรา เรียกตามตำราว่า สิริ เป็นแรงดึงดูดชนิดดี, การทำชั่วต่าง ๆ เช่นเกยจกร้าน รังแกคนอื่น รุมก ขโมย ตอแหล ฯลฯ เหล่านี้ รวมกันเข้าแล้วก็กลายเป็นแรงดึงดูดชนิดชั่วในตัวเราอีกชนิดหนึ่ง แต่เป็นแรงดึงดูดชนิดชั่ว

แรงดึงดูดชนิดดี ก็ดูดเอาแต่ของดี ๆ เอาแต่กันดี ๆ เข้ามาหา ดูดเอาช่อดอกไม้ ดูดเอาพวงมาลัย ดูดเอาใบประกาศนียบัตรความชอบ ดูดเอาตำแหน่งดี ๆ ดูดเอาเพื่อนดี ๆ ดูดเอาเมฆดีเอาลูกดี เข้ามารวมกัน ทวนความจำอีกนิดว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ย่อมหมุนไปสู่จุดสลาย

ตัวของมันอยู่เสมอ ขณะที่มันกำลังหมุนแคว้งไปตามวิถีทางของมันนั้น พอไปถูกแรงดึงดูดเข้า
 ทีเดียว มันก็เข้าไปรวมกันทันที คนที่เป็นเจ้าของแรงดึงดูดก็ตกใจ เรียกว่า **ได้ลาก** ท่าน
 ผู้ฟังเห็นหรือยังว่า ลากเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นเพราะสิ่งใด ๆ มันเข้าไปสู่จุดรวมกันเพราะถูก
 แรงดึงดูด ดึงเข้าไป ความจริงสิ่งต่าง ๆ ที่เราว่าเป็นลาก หรือได้ลากนั้น ก็เป็นการหมุนไป
 ตามวิถีทางของสิ่งนั้น ๆ นั่นเอง อย่างคนสืบคนเดินทางจากอุบลฯ จะไปสงขลา พอผ่านกรุง
 เทพ ผู้ที่มธธาตุนิยมในทางฟังปาฐกถาก็ถูกดึงดูดมาแะวัดกัน ๆ พวกชอบมวย ก็ถูกดึงไปสนาม
 มวย ชอบดูหนังก็ถูกดึงไปเข้าโรงหนัง แะปะปะไปเรื่อยกว่าจะถึงสงขลา อันเป็นทหมายปลาย
 ทาง การได้ลากก็คล้ายกับทิวานแหละ ทิวานเป็นเรื่องดึงดูด ทนฝ่ายชว ความซวกเป็นแรง
 ดึงดูดเหมือนกัน แต่ชวก็ดูดชว แทนที่จะดูดเอาชวอดอกไม้หรือพวงมาลัยอย่างว่ามาแล้วก็ดูดเอา
 ไม้ตะพด! ไม้คมแฝกเอ๋ย! ลูกกระสุนเอ๋ย! กุญแจมือเอ๋ย! โซ่ตรวน! ลูกตะรางเอ๋ย! ไม่น่า
 รับประทานทงนน ไกรเป็นเจ้าของแรงดึงดูดชนิดชว พอชวมันดูดของชว ๆ เข้าไปรวมก็ร้อง
 โอ้หนักว่าเคราะห์ร้ายเต็มที!

พิจารณากับหน้าไปอกันดี ตอนนี้เป็นความรู้ออกเนื่องกัน อย่าเพิ่งหยุดพัก ประ-
 เดียวจะเข้าใจยาก

การที่ขบองดี ๆ คนดี ๆ มารวมที่เรา ทำให้เรารู้สึกว่าได้ลาก ก็คือการที่สิ่ง
 นั้น ๆ ซึ่งกำลังเดินทางไปสู่จุดสลายตัวของมันแต่ถูกแรงดึงดูดในตัวเราดึงเอา มันแะ
 เข้ามาสู่ตัวเรา (ที่จริงมันมาสู่จุดที่มีแรงดึงดูด) นั่นเอง ลากเกิดขึ้นอย่างนี้

และก็ควรจะทราบเลยไปถึงว่า การที่คนเรารวมลากมาก หรือมีลากน้อยไม่เท่ากัน ก็
 เนื่องจากว่า เรามันแรงดึงดูด (คือความดี) ไม่เท่ากัน ใครมีดีมาก ก็ดึงดูดได้มาก ใครมีดีน้อย
 ก็ดึงดูดได้น้อย ใครไม่มีดีเลย ก็ดึงดูดไม่ได้เลย ท่านที่เป็นข้าราชการเห็นความซัด พอวันสิ้นเดือน
 มีเงินจำนวนหมื่น ๆ เดินทางจากคลังมาทกรม อธิบดีดูดเอาไป หัวหน้ากองดูดเอาไป หัวหน้า
 แผนกดูดเอาไป เสมียนดูดเอาไป จนกระทั่งการโรงดูดไป ได้คนละมากบ้าง น้อยบ้าง ไม่
 เท่ากัน แล้วแต่แรงดึงดูดของใครมาก ของใครน้อย คือใครมีสิทธิ์สะสมไว้มาก เขาก็ได้มาก
 ใครมีสิทธิ์สะสมไว้น้อยก็ได้น้อย บางคนเขาอุตสาหไปสร้างแรงดึงดูดถึงเมืองฝรั่ง เขาก็ต้องดูด
 ไปได้มาก เรืองนเป็นของธรรมดา

รู้อย่างนี้เสียแล้วสบายใจดี นายทุกข์ไปเป็นกอง ลากมันมากรู้ว่ามันถูกแรงดึงดูด
 ลากไม่มา ก็รู้ว่าเพราะแรงดึงดูดของเรานั้นไม่พอ เงินเดือนไม่ชนก็เพราะแรงดึงดูดของเรายัง
 ไม่ถึง คุ้งกร้างไป ก็เพราะแรงดึงดูดของเราอ่อน หรือไม่ก็เพราะแรงดึงดูดของเราไม่ตรงกับ
 ชาติของเขา ไม่ต้องไปมัวนั่งทุกข์ระทมใจ ว่าคนนั้นแก่ล้งคนนั้นแก่ล้ง เสียเวลาเปล่า ๆ

ลาถอย

ท่านผู้ฟังได้ทราบกฎตอนต้นแล้วว่า ความได้ลาถอยนั้นเกิดจากสิ่งต่าง ๆ ถูกแรงดึงดูด ดึงดูดให้เข้ามารวมกัน ในขณะที่สิ่งเหล่านั้นกำลังหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมัน

ขอได้ทราบต่อไปว่า การที่สรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เราสำคัญว่าเราได้ หรือสำคัญว่าเป็นของ ๆ เราเหล่านั้นมันยังอยู่กับเรา ก็เพราะถูกเราเหนี่ยวรั้งเอาไว้ จะเป็นการเหนี่ยวรั้งด้วยการบังคับก็ตาม ด้วยแรงดึงดูดก็ตาม ความจริงเหล่านั้น มันไม่ได้อยากอยู่กับเราเลย มันอยากไปแต่เราไม่ยอมให้มันไป หน้าที่เราต้องกักไว้ในช่องหนัง แล้วช่องหนังยังถูกกักไว้ในกระเป๋าสีเสื้อ เสื้อถูกยึดไว้ที่ร่างกาย เพราะอย่างนั้นจึงอยู่ เวลาลองเลิกเหนี่ยวรั้งเอามันโยนไว้ข้างถนนดูซิ รับรองว่าไม่ถึงชั่วโมงพวกมันกลายเป็นอันไปหมด รถที่จอดไว้ก็ต้องใส่กุญแจ เสื้อผ้าที่ซักรแล้วตากไว้ที่หลังบ้านก็ต้องคอยดู คอยเก็บ ไม่เช่นนั้นมันก็จะไปกันหมด, คนเราหนุ่ม ๆ สาว ๆ ทั่วกัน ก็เพราะถูกแรงดึงดูดของกัน พูดจากที่หวาน แสดงน่าใจก็ดี เขาดีเหลือเกิน ไม่รักก็ทนไม่ได้ บางทีคน ๆ เดียว ถูกแรงดึงดูดสองทางสามทาง ซักยุ่งเหมือนกัน เลยเข้าทำนองรักพี่เสียดายน้อง ! การที่ชายหญิงยังอยู่กับกันเป็นสามภรรยา ก็อยู่โดยถูกแรงดึงดูดของอีกฝ่ายหนึ่งไว้ ถ้าหมดแรงดึงดูด ที่เรียกว่าหมดอาลัยใช้ดี ต่างคนก็ต่างจะหมุนตัวห่างออกจากรันไปตามวิถีทางที่ตัวเองแล้ว ถ้าไปเจอแรงดึงดูดเขาที่ใหม่ ก็ได้อยู่กับกันเป็นสามภรรยาที่ใหม่ บางทีชอบกระเป๋านี้ไปตั้ง ๖ เดือนแล้ว ถูกเนื้อคู่คนเก่าดูดกลับไปงอนน้องเขาก็มี ! เรื่องอย่างนี้เห็นได้ง่าย ทดลองดูก็ได้ ลองคลายแรงดึงดูดในตัวของท่านลง แล้วสังเกตดูอีกฝ่ายหนึ่งว่าเขาจะเป็นอย่างไร พูดง่าย ๆ มิตรจิตคือความรัก เป็นแรงดึงดูดอย่างหนึ่ง ถ้าเราแสดงความรักต่อกุศกรองของเรามากเท่าไร เขาก็รักเรามากจนเท่านั้น ถ้าเราแสดงความรักต่อเขาอันน้อยลง เช่นลดคำพูดน่ารักลง ลดกริยาน่ารักลง เขาก็จะรู้สึกว่ารักเราน้อยลง ๆ นวัตกรรมทดลองดูอิทธิพลแรงดึงดูด แต่ระวังอย่าไปทดลองบ่อย ๆ เข้าล่ะ ! ประเดี๋ยวเขาเกิดหลุดลอย หมุนไปสู่จุดสลายตัวของจริง ๆ รังคนไม่อยู่ ก็จะไม่ยุ่งกันใหญ่ !

รวมความว่า ทั้งของทั้งคน ที่ยังอยู่กับเรา ก็เพราะเราดึงเอาไว้ อย่ว่าแต่ของอันเดียว ร่างกายของเราเอง มันก็อยากไปสู่จุดสลายตัวของมัน วันละ ๕๐๐ ครั้ง ที่มันยังอยู่กับเราเพราะเราไม่ยอมให้มันไปเท่านั้น แล้วจะอธิบายให้ฟังตอนโลกธรรมข้อสุดท้าย

ลาออกไป

เพียงแต่ทราบการมาและการอยู่ของลาก ยังไม่พอจะต้องทราบเรื่องการไปของลากด้วย จึงจะจบ คนเราต้องทุกข์ใจอยู่เป็นอันมาก ก็เพราะเรย์นไม่จบเรื่องนั่นเอง ลากเขาจะต้องแสดงความเป็นไปให้เราดูถึง ๓ ตอน คือตอนมา ตอนอยู่ แล้วก็ตอนไป ทนเรย์รับรู้เพียงการมากับการอยู่สองอย่างเท่านั้น การไปเราไม่รับรู้ แต่เรื่องของเขาก็จะต้องไป ไปแน่ ๆ อยู่ไม่ได้ ไม่ว่าเราจะรับรู้หรือไม่รับรู้ก็ตาม ฉะนั้น พอเขาไปจริง ๆ เราก็เลยทุกข์ ทุกข์ที่ไม่หนักไม่ฝันเลยว่าเขาจะไป

เหมือนเราชอบผลมะม่วง เรารับรู้แต่เพียงว่ามะม่วงมันโตขึ้น ๆ แล้วก็สุก เรารับรู้แต่นั้น *สุกพอดี ๆ* เท่านั้น ไม่ได้รับรู้ไว้ด้วยว่า ธรรมชาติมะม่วงนั้นมันจะพอดี ๆ อย่างใจเราอยู่เรื่อยไม่ได้ เมอมันพอดี ๆ ไปถึงสุดความพอดีแล้ว มันก็ลดความพอดีลง ความเสียก็มากขึ้น ๆ จนกระทั่งอม แล้วเน่าไปในที่สุด เรื่องของมะม่วงต้องเป็นอย่างนี้ แต่ที่เรารับรู้เพียงแค่นั้น *สุกพอดี ๆ* เท่านั้น เวลามันงอมและเน่า เราเลยเสียขาย เป็นทุกข์ เรื่องคนกับลากก็ทำนองเดียวกัน

ข้าพเจ้าได้เข้ามาแล้วว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมันเดินทางไปสู่จุดสลายตัวของมันเอง การที่มันมาอยู่กับเรา ที่เราคิดคิดว่าได้ลากนั้น เป็นเพียงการมาแวะเยี่ยม หรือแวะมาผ่านชั่วคราวเท่านั้น แม้ว่ามันยังอยู่กับเรา ก็เพราะถูกเราเหนี่ยวรั้งเอาไว้ เหมือนแขกมาหาเรา เขาอยากจะจากไปอยู่ทุกขณะ แต่ถูกอ้อนวอนหรือกีดกันเอาไว้ ก็จำใจอยู่ไปอย่างนั่นเอง เราเลิกเหนี่ยวรั้งเมื่อไร เขาก็ไปเมื่อนั้น หรือลงคราวสมควรแล้ว แม้เราจะรังอย่างไร ๆ เขาก็ต้องจากเราไปตามทางของเขา ลากทุกอย่างก็อยู่ในลักษณะนี้ คือผ่านมาแวะที่เราแล้วก็จากเราไป

โดยนัยนี้ การเสื่อมลาภจึงไม่ใช่ปรากฏการณ์พิเศษที่เราจะต้องประหลาดใจมากมายจนเกินไป

กลแก่ทุกขเพราะลาภ

คนเราลงได้ไม่เข้าใจเรื่องของลาภแล้ว ก็ทุกข์ตลอดกาล คือ

- เมื่อลาภยังไม่มา ก็ทุกข์ว่าเมื่อไรจะมาสักที
- เมื่อลาภมาแล้ว ก็ทุกข์เพราะกลัวว่าลาภจะเสื่อม
- เมื่อลาภเสื่อมจริง ก็ทุกข์ว่าไม่ควรจะเสื่อมเลย

และยังมีทุกข์แทรกออกอย่างหนึ่ง คือทุกข์เพราะความไม่พอใจในลาภของตน

บัณฑิตเขาเข้าได้นานาทุนผู้ฟัง สอดแทรกเข้าไปดูเงื่อนงำต่าง ๆ ในเรื่องการได้ลาภ และการเสียลาภ พอสมควรแล้ว การเข้าไปศึกษาในสิ่งเหล่านี้ นอกจากท่านจะได้ความรู้แล้ว ยังเป็นการคลี่คลายความทุกข์ในตัวท่านเองได้ด้วย

จากคำบรรยายที่ท่านได้ฟังมาแล้วนี้ ท่านอาจใช้ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือแฉะใดแฉะหนึ่ง เข้าเผชิญกับความทุกข์ก็ได้ ตามแต่ถนัด เหมือนบินติดดาบแล้ว จะยิงก็ได้ จะแทงก็ได้ หรือ จะใช้พานท้ายตี ก็ได้เหมือนกัน แล้วแต่เหตุการณ์ แต่ข้าพเจ้าใคร่จะเน้นจุดสำคัญ ๆ พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้!—

กลที่ ๑ จงรับรู้วิถีทางมาของลามก

หมายความว่า เราต้องรับรู้ความเป็นไปของสิ่งอันเสียบ้าง แทนที่จะรับรู้แต่ความต้องการของตนเอง สิ่งทั้งหลาย ที่มันจะมาเป็นลามกให้เรา ไม่ว่าจะเงิน เสื้อผ้า ของใช้ สร้อยคอ แหวนเพชร คุกกี้ รองเท้า รองเท้า และทุกสิ่งทุกอย่างที่เราต้องการ สิ่งเหล่านี้ย่อมมีเหตุผลในตัวเอง หรือมีความเป็นไปได้ที่เขาจะหลีกเลี่ยงเสียไม่ได้ อยู่ในตัวของมันเอง มันเราไม่รับทราบเหตุผลของเขา เอาแต่ความต้องการของตัวเองเป็นเกณฑ์มันก็เลยทุกข์ เหมือนผู้หญิงแพ่ทอง อยากกินมะม่วงเปรี้ยว ๆ ในฤดูที่มะม่วงไม่มีลูก เดือนสิบเอ็ด สิบสอง ไม่ยอมรับรู้เอาเลยว่า มะม่วงลูกหนึ่งที่จะมาถึงปากถึงท้องของเรานั้น มันจะใช้เวลาเท่าไร? ต้องสั่งแวดล้อมของมันอย่างไรบ้าง? และต้องได้กินฟ้าอากาศอย่างไร? เหล้าเป็นต้น คนแพ่ทอง ไม่ยอมรับรู้ ร้อยอย่างเดี๋ยวเดียวคำว่า “อยากกิน” เท่านั้น ทุกอย่างนี้ เกิดเพราะเราเองไม่ยอมรับทราบเรื่องของเขา การที่คนเราอยากได้นั้นอยากได้นักเหมือนกัน ถ้าต่อไปเราหารับรู้วิถีทางของคนอันส่งอันด้วย ใจจะสบายขึ้นอีกมาก ไม่ใช่มีแว่นตารองไห้ขมุกโป่งว่า หนูจะเอา! หนูจะเอาของหนู! เหมือนเด็กไร้เดียงสาเท่านั้น

วิธฝึก คือหัดสาวเข้าไปดูว่า สิ่งที่เราต้องการนั้นมันจะมาถึงเราได้ โดยวิธีใด? เดินทางใด? และประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมอย่างไร? การฝึกคิดอย่างนี้จะทำให้ความทุกข์ในแง่ที่ว่า “เมื่อไรลามกจะมาสักที” ลดน้อยลง

กลที่ ๒ จงจัดความต้องการให้พอเหมาะ

ความสำเร็จแห่งการได้ลาภ จะมั่งคั่งได้เพราะความเหมาะสมกัน ของส่วนทั้งสอง คือความต้องการของเราเองกับสิ่งที่เราต้องการ มันเกิดได้สอดคล้องส่วนเหมาะเจาะพอดี ๆ เช่น ต้องการนา-ไถนา ต้องการข้าว-ไถข้าว ต้องการเงิน-ไถเงิน นี้เรียกว่าสมส่วนกันแท้ ถ้าได้อย่างนี้ เป็นอันเสร็จ

ทมิฬเป็นเรื่อง เป็นตรงที่ว่ามันไม่เหมาะเจาะกัน ต้องการสน-ไถยาว ต้องการข้าว-ไถดำ ต้องการคนนอน-มาได้คน นีเรียกว่าสับสนได้ ไม่เหมาะกับความต้องการ ถ้าเป็นอย่างนี้ เกิดเรื่อง คือ ทุกข์!

วิธีแก้ทุกข์ ก็คือจัดส่วนทั้งสองนี้ให้มันเกิดเหมาะเจาะกัน ที่ ๆ เราจะจัดก็มีอยู่สองที่ คือจัด ความต้องการ ให้เหมาะ กับ สิ่งที่ได้ หรือจัดสิ่งที่ได้ ให้เหมาะกับความต้องการ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างแล้วท่านเห็นว่า ควรจะจัดตรงไหน ในสองจุดนี้? ถ้ายังตัดสินใจไม่แน่ โปรดตามข้าพเจ้าไปอีกนิด

- ความต้องการ เป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นเอง
- ส่วนสิ่งที่จะได้ เป็นของที่คนอื่นสร้าง

คือที่เกิด หรือที่ผลผลิตของมันอยู่คนละแห่ง เราเองเป็นผู้สร้างความต้องการขึ้น แต่ผู้อื่นเป็นผู้ผลิตสิ่งที่สนองความต้องการให้เรา มันมากคนละทาง ถ้าจะเปรียบเทียบเหมือนอย่างสมมติว่า มีนายคนหนึ่งอยู่ว่าง ๆ ก็คิดว่าเอาดินเหนียวมาปั้นเป็นชาม ออกรูปตามใจชอบ ปากกลมปากแบน หรือปากบิด ๆ เบี้ยว ๆ ก็ตามที่ตัวเองชอบ ครั้นปั้นเสร็จแล้ว ก็อยากได้ฝาชามมาปิด แต่ตัวเองทำฝาไม่เป็น จึงไปเที่ยวเดินหาซื้อในท้องตลาด สุดตรอกสำเพ็งก็ไม่ได้ฝาทพอดี ๆ กับชามที่ตัวเองปั้น หาเท่าไร ๆ ก็ไม่ได้เลยเสียอกเสียใจ เป็นทุกข์เอาหนัก ทุกข์ตรงที่ได้ฝาไม่เข้ากับชาม ท่านโปรดแนะนำแทนหน่อยซิว่า ทางที่ดีควรจะแก้ฝายไหน? คือจะแก้ชามที่เก๊บนตนเอง หรือจะแก้ท้องตลาดให้สร้างฝาทที่เหมาะขายให้แก่? แน่นอน, ชามเป็นสิ่งที่แก้พวกเอาดินเหนียวมาปั้นตนเอง ส่วนฝาทเป็นสิ่งที่ทำมาจากรอยทิศพื้นทาง ทางที่ดีแก้

ควรจะแก้ซามของแกเอง ยุ่มมันเสีย แล้วปั้นใหม่ ถ้าแกจะดูฝ่าซามในท้องตลาดเสียก่อนว่า เขามฝ่ากแบบกขนาด แล้วปั้นซามให้มันเหมาะกับแบบของเขา มันก็สนเรื่อง แกทตัวคนเดียวดีกว่าไปแกคนตรงรอย

เรื่องความต้องการ ก็เหมือนกัน ความต้องการเป็นสิ่งที่เราสร้างมันขึ้นเอง ถ้าเราจะยุ่มมันเสีย แล้วสร้างมันใหม่ ก็ไม่มีใครว่าอะไร เหมือนซามที่เรากับนชนกับม่อนนแหละ ส่วนสิ่งที่เราต้องการนั้น เหมือนฝ่าซามในท้องตลาด หลับหูหลับตาปั้นซาม แล้วจะไปโมโหท้องตลาดว่าไม่มีฝ่าขายให้ มันก็ไม่เข้าท่าจริงไหม? การแก้ ก็ไม่มีจุดไหนเหมาะเท่ากับแก้ความต้องการของเราเอง เพราะเป็นสิ่งที่เราเองสร้างมันขึ้น ส่วนสิ่งที่เราต้องการนั้น คนอื่นเป็นผู้สร้างและมตงหลายสิบหลายร้อยคน การ “ต้องการฝ่าเซ็ดหน้า” อัดใจเดียวก็ต้องการเสร็จแต่ฝ่าเซ็ดหน้า ๑ ผืน ทมาสมองความต้องการนั้น ลองกิดดูซิวว่าตงแต่มันเป็นเส้นด้าย กว่าจะมาถึงมือเรา มันตงฟังคนกสบคน ช่างปั้นด้าย ช่างฟอก ช่างกรอ ช่างทอ ช่างย้อม ช่างเย็บ แล้วยังมีพวกยก พวกขน พวกทาบ-พวกทาบ ตกเข้าไปเกือบร้อยคน นั่นแหละคือพวกสนองความต้องการให้เราเพียงแต่เรื่องฝ่าเซ็ดหน้าผืนเดียว แล้วลองกิดดูซิวว่าหมดทงตัวท่านเอาแต่เพียงขณะนแหละ ของต่าง ๆ ต้องใช้คนทำและคนบริการเท่าไร อย่าลืมว่า แกงซามเดี่ยวที่ท่านต้องการรับประทานนั้น ท่านสร้างความต้องการอัดใจเดียวก็เสร็จว่า “ฉันจะกิน ‘ต้มยำ’ อร่อย ๆ” แต่แม่ครัวต้องใช้เวลาหลายร้อยอัดใจ เพื่อสนองความต้องการนี้ และฝ่ายตงการมักจะเป็นฝ่ายเอาเปรียบฝ่ายสนองอยู่เสมอ บางทีแม่ครัวถามว่า “พี่ชา วันนตงการจะทานอะไร?” พอเขาขอให้สร้างความต้องการ พ่อเจ้าประคุณก็เล่นตัว “--อะไร ๆ ก็ได้” แม่บ้านผู้ใจเย็นกลัวจะหา “ฝ่าซาม” มาไม่เข้ากับ “ตัวซาม” อุตส่าห์ซักออยากจะรู้ว่าฝ่าจะปั้นซามแบบไหน “--โธ่พี่บอกมาสักอย่างซิว ว่าตงการจะทานอะไร?” ฝ่ายปั้นซาม ถูกเร่งให้ออกแบบก็โมโห “--บอกแล้วว่า อะไร ๆ ก็ได้ ตามอยู่ด้าย!” คนเราเป็นอย่างนก็มี เขาอยากจะรู้หน่อว่าจะปั้น “ซาม” แบบอะไร เท่านั้นก็โมโห!

จะอย่างไรก็ตาม เวลานั้นกผลิตัวตงทัวไปก้าวหน้าไปมาก ในเรื่องการสร้างความเหมาะสม เพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ ลงไป ช่างออกแบบเขาก็มหน้าเข้ยมแบบบ้าน แต่ใจเขาก็

คำนึงไปด้วยว่า วัสดุในการก่อสร้างที่ขายในท้องตลาด มีหรือไม่มี มักขนาด ถูกแพงเท่าไร
 อย่างนั้นเป็นต้น แล้วเขาก็ออกแบบให้พอเหมาะที่จะหาซื้อวัสดุต่าง ๆ มาก่อสร้างได้เท่านั้น ไม่
 ไรเขาจะหลับหูหลับตาเขียนเสาต้นหนึ่งให้สูงขึ้นไปตั้ง ๑ กิโลเมตรโดยใช้ไม้ท่อนเดียว อย่าง
 ก็ตาย! หรือผู้จ้างเขามุงอยู่เพียงพื้นบาท แต่ออกแบบสร้างตึกอย่างกะพระที่นั่งอนันต์ ก็เสร็จ!
 ออกแบบรถที่ต้องคำนึงถึงขนาดถนนถึงลานบ้านที่จะสร้างโรงเก็บ ออกแบบเรือที่ต้องคำนึงถึง
 แม่น้ำลำคลองและท่าที่จะจอด แต่พวก “ออกแบบถาก” มักจะขังลำหลังอยู่มากไม่รู้ว่าจะติดอะไร
 ก็ชอบหลับหูหลับตาสร้างความต้องการ ให้ใหญ่โตมโหฬาร จนใคร ๆ สนองให้ไม่ได้ เลยทุกข์
 ทุกข์ที่จะหาของมาสนองให้พอแล้วยังทุกข์แม่แต่จะหาที่เก็บความต้องการของตนเอง

ความต้องการใหญ่เกินไป ภาษาพระท่านเรียก “มหัจฉา” (ความต้องการใหญ่)
 ตรงกันข้ามกับ “อัปปัจฉา” (ความต้องการเล็ก) คนที่มีมหัจฉาก็เหมือนคนบั้นขามใหญ่เกิน
 ขนาด จนหาผ้าในท้องตลาดไม่ได้นั่นแหละ มหัจฉานั้น มันไม่มพ้อมแม่มาจากอน เป็นเรื่อง
 ที่เราสร้างมันขึ้นเอง สร้างใหญ่เกินไป มันกลั้มทับคนสร้าง แย่เลย!

เพราะฉะนั้น ยุบความต้องการลงเสียบ้าง แล้วถ้าจะสร้างความต้องการขึ้น ก็อย่าลื
 มรำเลื่องดูว่า ท้องตลาดโลก เขาจะมี “ผ้า” ขายให้หรือไม่? นแบบกลแก่ทุกข์ที่เด็ดอกกลหนึ่ง

กลที่ ๓ จงมีความพอใจ

เรื่องความพอใจ สำคัญ ถ้าพอใจที่สุด ถ้าไม่พอใจที่ทุกข์ คนเรามากจะทำ ความผิดพลาดในเรื่องน้อยไม่ยอม ก็ไม่พอใจในสิ่งที่ตนได้ แต่ไปพอใจในอีกสิ่งหนึ่งของตน ไม่ได้ ดูถูกส่วนที่ตนได้ แล้วไปชื่นชมกับส่วนของคนอื่น ขอโทษเถอะ คนประเภทนี้เขาหลัก ทว่า “เมียตัวไม่รัก เทียวไปรักเมียคนอื่น” มันเลยทุกข์ ท่านผู้ฟังคงจะเคยเห็น คนที่นิยม ชมชอบความเป็นอยู่ของคนอื่น แล้วดูถูกตัวเอง เห็นตัวเองเป็นคนอกำพ้อบว่าसानานาประการ

คนประเภทนี้ อยู่ที่ไหนก็ไม่เจอสุข ทำอะไรก็ไม่พบสุข เพราะตัวเองเพลินสุขไป ไวเสียตอน ตกกลางทุกข์จนตาย ที่แรกก็รักคนพี่ ครั้นได้คนพี่แล้ว เกิดไปรักคนน้อง เล่น รักเคลื่อนไหวกันอย่างนี้ เมื่อโรมันถึงจะสมรัก การสร้างความสุข โดยวิธีสร้างความพอใจ เป็นเรื่องแสนผมบังภูเขาแท้ ๆ

(ต่อไปนี้เป็นข้อความซ้ำ ๆ)

ทว่า “พอใจ” ๆ คืออย่างไร ? ก็ความ “พอ” มันมีอยู่ในใจของเราเอง ใจที่มีความพออยู่ในตัว กับใจที่ไม่มีความพอดต่างกัน ใจที่พอ มีลักษณะเย็นเป็นพินอยู่แล้ว ไม่ใช่ได้ลาภจึงเย็น ลาภที่ได้มาเพียงแต่มาเพิ่มความเย็นให้เท่านั้น ได้มากก็เย็น ได้น้อยก็เย็น ส่วนใจที่ไม่พอ มีลักษณะร้อนเป็นพิน ยิ่งถ้าไม่ได้ลาภก็ยิ่งร้อนจัด แม้ลาภที่ได้มาก็เพียงแต่มาบรรเทาความร้อนลงนิดหน่อย เสร็จแล้วความร้อนที่เป็นพินเดิมอยู่ในจิต ก็เผาโลก นนให้เหี้ยมเกรียมไปด้วย, ทว่า “ความพอ” ๆ นั้น ก็คือ “ความเย็น” ที่เป็นพินอยู่ในใจ และ “ความไม่พอ” ก็คือ “ความร้อน” ที่เป็นพินอยู่ในใจแล้วนั่นเอง

ข้าพเจ้าเกรงว่า บางท่านจะยังไม่เห็นแจ่มแจ้ง จึงขอเปรียบเทียบให้ชัด ๆ ตีเสียว่า หม้ออยู่สองใบเป็นหม้อว่าง ๆ เปลา ๆ นี้แหละ ใบหนึ่งตั้งอยู่ที่พินเย็น ๆ เนื้อหม้อเย็นสนิท หม้ออีกใบหนึ่งตั้งอยู่บนเตาที่หม้อแดง เนื้อหม้อร้อนจ หม้อสองใบ นมที่นมเดิมอยู่ใน เนื้อในตัวของมันแล้ว ก็ใบหนึ่งมี “เย็น” อยู่ในตัว อีกใบหนึ่งมี “ร้อน” อยู่ในตัว ท่านเรา ลองเอาน้ำเทลงไปในหม้อสองใบนี้ สักใบละ ๑ แก้วดูดี ผลจะเกิดขึ้นอย่างไร หม้อที่เนื้อเย็น อยู่ก่อนแล้ว จะได้รับความชุ่มเย็นจากน้ำ ๑ แก้วเต็ม ๑๐๐% เพิ่มความเย็นที่หม้อเดิมให้เย็นสนิท

ขนอก ส่วนหม้ออกไปทางที่ความร้อนอยู่ในนอกล่อนแล้ว แม้ได้น้ำ ๑ แก้ว ก็เพียงแต่ลดความร้อนลงนิดหนึ่ง เสร็จแล้วก็ใช้ความร้อนที่อยู๋เดิมแล้วเสาน้ำ ๑ ถ้วยนั้นให้ร้อนเข้า ๆ จนแห้งงวดลงไปหมด แล้วมันเองก็ร้อนจตามเคย

ใจของคนเราก้เหมือนกัน ใจที่ความ "พอ" อยู่ในตัว ก็เหมือนหม้อที่ความเย็น ใจที่ไม่มีความพอ ก็เหมือนหม้อที่ความร้อน ลงได้เป็นคนไม่มีความพออยู่ในใจแล้ว แม้ได้ลากเท่าไร ๆ ก็ถูกความไม่พอเผาไหม้หมดจนได้

คนเราลงได้ก่อไฟไว้รอบตัวแล้ว ก็ไม่หวังได้กินได้ใช้ของสด ๆ สวย ๆ เพราะทุกสิ่งที่ผ่านมา มันต้องผ่านเปลวไฟมาก่อน เป็นผักก็เหี่ยวเป็นดอกไม้ก็เฉา เป็นผ้าผอนก็เกรียม เพราะแกล่นก่อไฟไว้รอบตัว คนที่สร้างความ "ไม่พอ" ไว้ล้อมใจตัวเองก็เหมือนกันนั่นแหละท่าน ทุกสิ่งที่ได้มา ก็ถูกความไม่พอใจลวกกลนเสียจนหมดสวยหมดเสน่ห์ ตำแหน่งที่เราครองอยู่นั้น เมอมันยังไม่เป็นของเรา ก็ดูมันเพริศพรังไม่ใช่น้อย แต่พอมาเป็นของเราแล้ว ยังไงถึงได้อับ ๆ ซอปกล สู้ตำแหน่งของคนโน้นไม่ได้! เมียเราคนนั้น เมอเธอยังไม่เป็นของเราก้มีเสน่ห์น่ารักน่าเอ็นดู แต่พอมาเป็นของเราจริง ดูมันสู้ลูกสาวบ้านโน้นไม่ได้! รถคันนั้นเมอยังไม่ได้เป็นของเราก้ดูเก๋ดี แต่พอมาเป็นของเราจริง ทำไมดูมันบูโกลงไปสู่คันของคนโน้นไม่ได้! นี่แหละสมบัติของคน สร้างความ "ไม่พอใจ" ไว้รอบใจของดี ๆ สวย ๆ เป็นไม่ได้เจอกับเขา เพราะว่า พอสิ่งเหล่านั้นมาเป็นของเขจริง ต้องผ่านความ "ไม่พอใจ" เผาถนเสียสนิท ตำแหน่งเขาดี ๆ ลูกสาวเขาสวย ๆ รถเขาเก๋ ๆ ก็หมดดี หมดสวย หมดเก๋ เพราะถูกความไม่พอใจเผาถนเสียหมด ขณะที่ผ่านมาเป็นของตน

ข้าพเจ้าพูดมาตรงนี้ อยากจะชี้ให้เห็นจุดแก่ทุกข้อจุดหน่ง คือ การสร้างความพอขึ้นในใจ ลดความ "ไม่พอ" ออกจากใจเสียบ้าง แล้วตำแหน่งท่านก็จะดีขึ้น เมียท่านก็จะสวยขึ้น บ้านท่านก็จะน่าอยู่ขึ้น ทดลองดูสักนิดแล้วจะเห็นผล

และพร้อมกันนี้ ก็ต้องการจะแก้ความคิดความเห็นของบางท่านบางคน ที่ยังเข้าใจว่า การที่พระสอนให้มันสันโดษ ค้อมความพอใจในของ ๆ ตน เป็นการสอนผิดพลาด ทำให้คนขาดความกระตือรือร้นที่จะสร้างตัว บางคนเลยว้าพระเอาจัง ๆ ว่า การที่พระสอนอย่างนั้นเป็นการถ่วงความเจริญของชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของการไม่เข้าใจความมุ่งหมายของสันโดษ แล้วรีบตีไชตพาย ท้จริงที่พระสอนให้มันสันโดษ ก็คือสอนให้ทำตัวเป็นคนมี "ความพอ" เป็นพ

ไว้ในใจ อย่าเอาความ “ไม่พอ” เผลอหัวใจตัวเอง เท่ากับท่านสอนว่า อย่าก่อไฟไว้รอบตัวเลย มันร้อน และมันทำให้ไม่ได้กินได้ใช้ของสด ๆ สวย ๆ กับเขาเท่านั้นเอง ขอท่านผู้ปฏิบัติธรรมะได้โปรดตรองดูให้ดี การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนสันโดษ ก็เท่ากับพระองค์ทรงสอนให้คนทั้งหลายพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่เอง เพราะคนเราถ้าพอใจขม ถ้าไม่พอใจก็ควมวด-หน่าบง แล้วอย่างนั้นยังจะขออนขอพระอีกหรือ ?

เรามีน้ำน้อย หรือน้ำมาก ไม่สำคัญ ระวังอย่าให้ตุ่มรั่วไว้ก่อนเป็นดี

ยังมีอีกจุดหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าใครจะเน้นไว้ในคำบรรยายตอนนั้น คือการสร้างใจที่พอใจ บางท่านเข้าใจว่าตัว “พอ” มันอยู่ที่ของที่ได้มาเท่านั้น แต่ความ “พอ” แท้ ๆ มันอยู่ที่ใจ ถ้าใจไม่รู้จักพอ ต่อให้เป็นพระจักรพรรดิครองโลกก็ไม่พอยู่นนั่นเอง

โปรดอย่าลืมนะว่า การทำที่เก็บน้ำใหญ่โตเกินไปมันทำให้เราต้องอดน้ำได้ สูท่าที่เก็บเล็ก ๆ ไม่ได้ ลองทำอ่างเก็บน้ำใหญ่ ๆ ราคาต่งล้าน เหมือนอย่างทางการไปสร้างให้ภาคอีสานนั้นไว้ แล้วได้ขึ้นมาเทลงไปในอ่างนั้นสักร้อยปี-ดูซิ หนทางร้อยปีจะไม่ประโยชน์แก่ท่านเลย แต่ถ้าท่านทำตุ่มเล็ก ๆ ขนาดที่ชาวบ้านเขาใช้กัน หลาย ๆ ใบ แม้ได้น้ำมาขังเก็บไว้สักห้าปี ก็ยังได้ประโยชน์ครบถ้วน ฉะนั้นารร้อยปีที่เขาเทลงในอ่างมหึมา การสร้างความพอใจในใจ ให้มีขอบเขตพอประมาณแก่กำลัง ก็เหมือนสร้างที่เก็บน้ำให้พอเหมาะนั่นเอง ลากที่ได้แม้น้อยก็สุขใจ

วิเศษ เมื่อท่านได้สติ จงนึกทันทีว่า “ดี” หรือ “ดีแล้ว” หรือว่า “ดีเหมือนกัน” ให้นึกอย่างนั้นก่อน ในทันทีที่ได้ ส่วนการที่จะวินิจฉัยลงไปว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดีกันแน่ นั้นเอาไว้ลำดับต่อไป เมื่อเริ่มต้น “ดี” ไว้อย่างนี้จิตของเราจะปะทะกับความทุกข์น้อยลง เหมือนเอาของนุ่มนวลรองรับตัวไว้ก่อนแม้กระเทือนก็ไม่เจ็บมาก แล้วจะบรรเทาอย่างไรค่อยว่าไป การต้อนรับอารมณ์โดยวิธีให้เกิดความน้อยใจเสียใจทันทีนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นผลดีเหมือนกันเสียขวัญแต่แรกเจอหน้าเขาแล้ว ก็หวังแพ้นั่นอน คนที่ถูกความทุกข์บางอย่างที่บดบังใจ แม้เหตุการณ์นั้นล่วงเลยไปหลายปีแล้ว เช่นลูกตายไป ๑๐ ปี แม้หาพึ่งเทศน์ฟังธรรมเท่าไรทุกข์ก็ไม่สร่างนั้นเนื่องมาจากการเสียขวัญอย่างแรงตอนแรกเผชิญกับอารมณ์ เสียเสียกำลังใจไม่ฟื้น

กลที่ ๔ จงปลงอนิจจัง

โปรดทบทวนความจำ ตอนที่แสดงถึงทางมาของลาภ ข้าพเจ้าได้ให้สูตรไว้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมันอยู่เสมอ การปลงอนิจจัง ก็คือการนึกและพิจารณาสูตรที่ว่านี้ให้สนใจ ในตอนนี้จะไม่บรรยายซ้ำในเชิงเหตุผล เพราะได้มาแล้วในตอนต้น กล่าวถึงภาคปฏิบัติหรือวิธีใช้ทีเดียว, ทำอย่างนี้เมื่อสายตากระทบเข้ากับสิ่งใด ที่ท่านนึกว่ามันเป็นสมบัติของท่าน จงอย่าลืมนึกว่า “สิ่งนั้นกำลังหมุนไปสู่จุดสลายตัวของมันอยู่ทุกขณะ” จงนึกอย่างนี้ให้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสิ่งและบุคคลที่ท่านชอบ แม้ในขณะที่ฟังปาฐกถาอยู่นี้ ท่านมองเห็นข้าพเจ้า ก็ควรนึกเสียด้วยว่า “มหาปิ่นก็กำลังหมุนไปสู่จุดสลายของตัวเองแล้ว!”

บางคนเข้าใจว่า การปลงอนิจจัง ทำให้กลายเป็นคนตายด้าน หรือใจมึนชาต่อความรู้สึก เลยเกรงว่าความสนุกเพลิดเพลินจะลดลง ความจริงไม่ต้องกลัวความตายด้านของจิตอันเป็นเรื่องของความประมาท คือความไม่มีสติแต่การปลงอนิจจังเป็นเรื่องการสร้างสติ รับรองว่าท่านจะไม่เกิดความมึนชาต่ออารมณ์แต่อย่างใดเลย

แต่ว่า การหัดปลงอย่างนี้เป็นเตรียมตัวเพื่อเผชิญกับความจริง คือความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ อย่างที่ที่สุดทำให้จิตใจของผู้หัดหัดมีสภาพมั่นคง และหนักแน่นมีความหวานใวน้อย เมื่อสิ่งต่าง ๆ แปรสภาพไป พุดง่าย ๆ ก็คือเมื่อมาประสบกับความเสื่อมลาภ, บางคนเห็นเขาแสดงความหนักแน่นได้ดี ก็เลยจับเอาไปพูดว่า เขาเป็นคนตายด้าน มึนชาต่ออารมณ์ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิด และเพราะมัวบูชาความเข้าใจผิดอย่างนี้แหละ ถึงได้เกิดโรคฆ่าตัวตายเอาง่าย ๆ แม้กระทบกับความสูญเสียชนิด ๆ หน่อย ๆ เท่าจอมปลวกแต่ต้องทุกข์เท่าเขาพระสุเมรุ

ท่าน ข้าพเจ้ามิได้มุ่งไปถึงการหลุดพ้นทุกอย่างสูงสุด ที่เรียกว่านิพพาน แต่หมายถึงการแก้ปัญหา ที่เป็นความทุกข์กระแสน้ำวัน ของคนชาวบ้านอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ นี้แหละ

ทดลองดูก็ได้ว่า การปลงอนิจจัง จะเป็นเกราะป้องกันความทุกข์ได้จริงเพียงใด กลับจากฟังปาฐกถาแล้ว ลองแวะร้านเครื่องแก้ว เลือกร้านแก้วสักใบหนึ่งที่ท่านชอบใจ พอชำระเงินแก่ผู้ชายแล้ว และแก้วอันน่ารักนั้นตกมาเป็นกรรมสิทธิ์ของเรา จงรีบบอกมันเสียว่า

“---นี่แก้ว! แกกำลังหมุนไปสู่อุบัติสลายตัวของแกนะ” เจอะแก้วโบนที่ไรก็ให้กอย่างนเสมอ
 ครอบอยู่ ๆ เกิดมีใครทำแก้วโบนนั้นแตก เป็นลูกทำ หรือคนใช้ก็ตาม แล้วลองสังเกตดูความรู้สึก
 ในใจ จะเป็นอย่างไร ทุกข์มากไหม? เปล่า, พอแก้วแตกก็นึกแต่เพียงว่า “---นี่แก้ว!”
 หรือเพียงว่า “ข้าบอกแล้ว!” เท่านั้นเอง แล้วใจก็สงบลงเร็ว ก็เรารู้แล้ว บางทีจะนึกชมตัว
 เองเสียด้วยซ้ำว่า “---เราตายชะตาแก้วถูก เห็นไหมล่ะ? บอกแล้วว่าจะสลายตัว ก็สลาย
 จริง ๆ ฮี!”

การปลงแบบนี้ มีประโยชน์มากจริง ๆ เฉพาะอย่างยิ่ง ใช้ในคราวเผชิญกับความ
 เสื่อมลาภ แต่ต้องฝึกล่วงหน้า ไม่ใช่เห็นว่าเห็นคนตายที่ จึงจะ “ชักอันิจจา” กันที่ ไม่ใช่อย่างนั้น
 ยิ่งในกรณีต้องเผชิญกับเหตุการณ์ใหญ่ ๆ เช่นเกี่ยวกับกรณีลูกตายเสียเมียตายจากเป็นต้น จะ
 ต้องเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อมเป็นพิเศษทีเดียว เพราะเป็นอารมณ์ขนาดหนัก

ตาย

ตาย เป็นงานขั้นสุดท้าย ของคนทุกคนในช่วงชีวิตหนึ่ง ไม่ว่าใครจะทำงานอะไรมากหรือก่น้อยอย่างแล้วก็ตาม แต่สุดท้ายก็ต้องมาทำงานชิ้นนี้ คือทำงานตาย ข้าพเจ้าจะนำท่านผู้ฟังเข้าศึกษา และพิจารณารายละเอียด ของงานชิ้นนี้พอสมควร และใครจะเรียนให้ทราบไว้ล่วงหน้าว่า การแก่ทุกขเพราะเรื่องตาย ไม่มีวิธีใดดีกว่าเรารูเรื่องตายให้มาก ๆ

อะไรตาย ?

ก่อนตอบปัญหาข้อนี้ ขอทบทวนความจำให้ท่านผู้ฟังสักเล็กน้อย ข้าพเจ้าเคยบรรยายมา ไม่น้อยกว่า ๑ หรือ ๒ ครั้ง ในหลักที่ว่าตัวเรามีส่วนประกอบอยู่สองส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนร่างกาย กับ ส่วนจิตใจ พูดย่อ ๆ ว่า กาย กับ ใจ สองอย่างนี้รวมกันอยู่จึงเรียกว่าคน ถ้าแยกกัน ตัวไปอยู่ทางหนึ่ง ใจไปอยู่ทางหนึ่ง ก็ไม่ใช่คน มีแต่ตัวเขาเรียกว่าศพ มีแต่ใจเขาก็เรียกว่าผี ไม่ใช่คนทั้งนั้น ความเหล่านี้นี้เคยมาแล้ว ตั้งแต่ปรากฏการณ์เรื่องจิต ที่ท่านจะฟังเรื่องตายต่อไป ก็ได้โปรดคำนึงถึงส่วนประกอบทั้งสองนี้ไว้ด้วย

ที่เรารู้ คนตาย ๆ นะ อะไรตาย ? ตัวตายหรือใจตาย ? หวังว่าทุกท่านคงตอบถูก ที่ว่าคนตาย ๆ นั้นร่างกายมันตาย ไม่ใช่ใจตาย เขากันง่าย ๆ ร่างกายเปรียบเหมือนเรือในใจเหมือนคนอยู่ในเรือ เมื่อเรือคนผู้ฟังซ่อมไม่ไหวแล้ว คนก็หนีออกจากเรือไป ไม่ใช่รู้ว่าบ้านพังแล้วคนก็พังด้วย ไม่ใช่อย่างนั้น การตายก็เหมือนกัน ร่างกายมันตาย ไม่ใช่ใจตาย ถ้าท่านผู้ฟังได้หยิบหนังสือปรากฏการณ์เรื่องจิตอ่านเสียอีกครั้ง จะทำให้เข้าใจดีขึ้น

เขาเป็นเสรีปัญหาไปแปลละหนึ่ง คือคนเราคนหนึ่ง ๆ มีส่วนประกอบอยู่สองส่วน เวลามันตาย ตายไปส่วนเดียวคือส่วนร่างกาย เพราะฉะนั้น ที่จะพูดกันต่อไป ก็ว่ากันเฉพาะส่วนที่มันตาย

ทำไมจึงตาย ?

ความจริง การตายไม่ใช่ปรากฏการณ์พิเศษ ไม่ใช่ของแปลกสำหรับโลก เพราะคนในโลกนี้ตายแล้วมากกว่าที่ยังไม่ตาย ไม่รู้ว่ากลานเท่า

ร่างกายของคนเรา มันเป็นของผสม ไม่ใช่ธาตุบริสุทธิ์ แต่เป็นของผสมขึ้นจากธาตุหลายอย่างรวมกันของที่ใช้ผสมก็เป็นของสด ๆ เบี้ยว ๆ เสียทั้งนั้น ถ้าร่างกายนี้สร้างขึ้น

ด้วยธาตุอย่างเดียวกัน ความทนทานของมันก็จะมากกว่าแน่ ยิ่งเป็นธาตุชนิดหนึ่ง ๆ เหมือนอย่างทองเหลืองทองแดงที่หล่ออนุสาวรีย์ ความทนทานก็ยิ่งจะมากขึ้น

ธาตุที่ผสมกันเป็นตัวคนเรา ธาตุใหญ่ ๆ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ธาตุเหล่านี้รวมกันเข้าผสมส่วนจึงเป็นคน ตัวคนเราพระเรียกว่า "กาย" เช่นคำว่า "ร่างกาย" ที่เราใช้กันคนอยู่นั่น คำว่า กาย แปลว่า หมู หรือ กลุ่ม คนหลาย ๆ คนรวมกันเราเรียกว่า "นิกาย" ที่ท่านเรียกตัวเราว่ากาย ก็หมายความว่า เป็นกลุ่มหรือรวมของธาตุนั่นเอง

พันธการรวมกันของธาตุต่างชนิดนั้น เป็นการฝืนกฎธรรมชาติของธาตุ เพราะตามธรรมชาติของธาตุ มันต้องแยกกันอยู่ ไม่ใช่รวมกัน แม้แต่การรวมกันของกลุ่มธาตุที่ผสมแล้วก็อยู่ในกฎนี้ อย่างเช่นท่านทั้งหลายที่มานั่งรวมกันอยู่ในห้องประชุม นักฝืนกฎธรรมชาติเหมือนกัน ประเดี๋ยวก็ต้องคนเขาสู้อกฎธรรมชาติ คือต่างคนต่างแยกกันไป จะนั่งรวมกันอย่างนี้ตั้งบดงชาติไม่ได้ เพราะผิดกฎ แม้ธาตุต่าง ๆ ที่มารวมกันเป็นร่างกาย ก็เหมือนกัน ตลอดเวลา มันรวมกันเป็นตัวเราอยู่นั่น เป็นการฝืนกฎธรรมชาติของมันแท้ ๆ ลงได้ฝืนแล้ว ก็อยู่ไปชั่วระยะหนึ่ง ๆ เท่านั้นเอง นาน ๆ เข้าก็ฝืนไม่ไหว ต้องแยกกันออก รถยนต์ทุกคันที่วิ่งไปมาอยู่เต็มถนนนั้น เขาก็เอาเครื่องเคราต่าง ๆ มารวมกันไว้ เครื่องเหล่านี้มันจะได้รวมกันอยู่ด้วยความสมัครใจก็หาไม่ มันก็อยากแยกกันออก นี่พูดอย่างมันมีใจ แต่มันยังแยกออกไม่ได้ เพราะถูกยึดไว้ด้วยข้อบับ้าง ถูกเหนี่ยวไว้ด้วยเกลียวบ้าง ถ้ามันมีใจเหมือนคนเราก็คงพูดได้เลยว่า มันต้องถูกบังคับใจให้รวมกันอยู่ ถ้าอยากรู้ว่ามันจะอยากอยู่หรืออยากไปแน่ ก็ลองถอดข้อต่อเสีย คลายเกลียวให้หมดทุกแห่ง ให้เขาเลือกทางอยู่ทางไปเองโดยเสรี ลองดูซิ รับรองว่าไม่กัวัน เจ้าพวกล้อพวกแบตเตอรี่และอะไร ๆ ต่าง ๆ คงหาขหัวไปหมด อย่างน้อยก็แยกกันออกจากที่ ๆ มันถูกคุมไว้เดิม บ้านเรือนที่เราอาศัยอยู่ก็เหมือนกัน มันยังเป็นรูปเป็นร่างอยู่ได้ ก็เพราะส่วนประกอบต่าง ๆ ถูกคุมไว้ ถูกบังคับไว้ให้รวมกันอยู่ เขาเอาตาปูตอกไว้บ้าง เอาลิ่มสลักไว้บ้าง เอาตอกมัดไว้บ้างมันจึงอยู่ ลองตัดตอก ชักลิ่ม ถอดตาปูออกให้หมดซิ มันก็ไปของมันเหมือนกัน

ธาตุที่รวมกันเป็นตัวเรา มันก็ตกอยู่ในกฎของธาตุ เหมือนเครื่องรถ เครื่องเรือนนั่นแหละ ก็ต้องแยกกันออก

ที่ธาตุประกอบในตัวเราแยกกันออกนี้แหละเราเรียกว่า “ตาย” ก็เป็นการแยกกันออกตามกำหนดเวลาของมัน พระท่านใช้คำว่า “กาลกิรียา” ซึ่งแปลอย่างตรงตัวว่า “การกระทำตามเวลา” ถ้ามันได้ความชัดเจนในทางปฏิบัติ คือหมายความว่า ร่างกายมันเป็นไปตามกาลเวลาของมัน ไม่ใช่เรื่องพิเศษอะไรเลย แต่เพราะคำที่เราไม่ชอบไม่ยอมให้มันทำตามเวลาของมัน พอได้ยินคำว่า “ตาย” มันให้รู้สึกบาดหู บาดใจเป็นกำลัง

ว่าที่จริง ธาตุต่างๆ ไม่ได้สูญไปจากโลก ทั่วๆ “ตาย” ทั่วๆ ก็เพียงมันย้ายที่อยู่ใหม่เท่านั้นเอง ก็ในเช้าบ้านโน้นหายไปตัวหนึ่ง แต่มันก็ไปเพิ่มที่ตลาดสดตัวหนึ่ง หายไปจากตลาดสดมันก็ไปเพิ่มอยู่ในตระกร้าขายตลาด ออกจากตระกร้า ก็ลงไปอยู่ที่เชิง หายจากเชิงขึ้นไปอยู่บนเตา จนกระทั่งหายจากครว้ขึ้นไปอยู่บนโต๊ะอาหาร หายจากโต๊ะอาหารก็แยกย้ายกันไปเข้าห้องคนนอนนิดคนนหน่อย กิดต่อไปเองก็แล้วกัน เรื่องของวัตถุธาตุ ไม่มีอะไรหายไปจากโลก แม้แต่เอาไฟเผาแล้ว ก็กลายเป็นขี้เถ้า เป็นควัน เป็นเขม่าตกอยู่ในโลกนั่นเอง

ที่เราว่าคนนอนตายคนนอนตาย ก็เป็นเรื่องการย้ายที่อยู่เหมือนกันกับไก่ตัวที่ฆ่ามาแล้ว คนหายไปจากบ้าน ๑ คน ก็ไปเพิ่มอยู่วัดมกุฏฯ ๑ คน อะไรอย่างนี้แหละ ถ้ายกกันไปมาอย่างเช่นเวลานี้ ข้างเจ้าหายไปจากบ้าน คนที่บ้านข้างเจ้าก็ลดลง ๑ คน แต่กลับมาเพิ่มอยู่ที่นั่น ๑ คน สักประเดี๋ยวก็จะหายไปเพิ่มที่อื่นอีก คอยดูก็แล้วกัน

สมบัติห้องสมุทรวิเศษ

มรณทกข์

ทนน ทว่าตายเป็นทุกข์นะ ทุกข์อย่างไร ? ทุกข์ตรงไหน ? เรามันแต่กลัวรวม ๆ ไม่ได้ซอกลงไปให้แน่นอนว่ามันทุกข์ตรงไหนแน่ มันก็เลยทุกข์เอามาก ๆ แต่ถ้าหาจุดที่มันเกิดทุกข์จริง ๆ แล้ว ก็ไม่เท่าไร เหมือนกับคนกลัวเสือ พอเอ่ยชื่อว่า “เสือ” ก็กลัวเหมาหมดทั้งตัวเสียเลย ทจริงถ้าคนเขาไปดูว่า ทว่าเสือร้าย ๆ นะมันร้ายตรงไหนแน่ เราจะเห็นจุดร้ายของมันเหลือน้อยลง เพราะเสือทว่าร้ายนั้น หางมันก็ไม่ร้าย ขนก็ไม่ร้าย หนังกี่ไม่ร้าย ตา หู มันก็ไม่ร้าย ลายพาดกลอนมันก็ไม่ร้าย ความร้ายมันอยู่ตรงที่ปากกับเท้าเท่านั้น แมทว่าปากมันร้าย จุดร้ายจริง ๆ ก็อยู่ตรงที่เขี้ยวทพินของมันเท่านั้น และทว่าขาของมันร้าย ก็ร้ายตรงอุ้งเล็บของมันเท่านั้น นแหละเสือดว้เข้ามาแต่พเคาระห์กินให้ถึงที่สุดแล้ว ก็ม้จุดร้ายอยู่จะไม่ถึง ๑ ตารางฟุตเสียด้วยซ้ำ เรื่องทุกข์เพราะตายก็เหมือนกัน ถ้าดูกันให้ละเอียดแล้ว จุดทุกข์จริง ๆ ก็จะไม่ค่อยลง วันนี่ลองมาทำใจดู ๆ “ดูเสือ” กันสักที

ข้าพเจ้าเคยสนทนา สอบถามหลายท่านหลายคนทีเดียว คนเหล่านั้นเป็นผู้ที่อยู่ในการศึกษาหลายชั้นในอาชีพต่าง ๆ กัน และในตำแหน่งแต่ต่ำสุดถึงรัฐมนตรี แต่พลทหารถึงชั้นนายพล และแต่สามเณรน้อยถึงพระราชกณะผู้ใหญ่ ชาวเสยงคว่า ทว่าตายเป็นทุกข์ ๆ นะ ใครเห็นอย่างไร ? สรุปความเห็นลงแล้วก็ปรากฏว่า -

- บางคนว่าทุกข์เพราะกลัวจะตาย
- บางคนว่าทุกข์เพราะกลัวเจ็บก่อนตาย
- บางคนว่าทุกข์เพราะเป็นท่วงคนข้างหลัง
- บางคนว่าทุกข์เพราะไม่รู้ว่าจะไปเกิดที่ไหน

รวมเป็นสควมเห็น ถ้าเป็นอย่างนี้คำว่า “มรณทกข์” ก็ยังแวง ๆ

ประเภททว่า กลัวจะตาย น้หมายความว่า กลัวเหมาแบบกลัวเสือดว้ทั้งตัวอย่างทว่ามาแล้ว เรื่องของเรื่องก็คือว่า ตัวยังไม่ตาย หรือตายยังไม่มาถึงตัวแต่กลัวล่วงหน้าไว้ เลยทุกข์คนทุกข์แบบหน้าสงสารเพราะทุกข์มากและทุกข์นาน ช้ยังอายุยืนมากก็ยงทุกข์นานมาก ก็ทุกข์จนกว่าจะตายนั้นแหละ

พวกทว่า ทุกข์เพราะกลัวเจ็บก่อนตาย นี่ไม่ตรงประเด็น เพราะไม่ใช่เรื่องทุกข์
เพราะตาย แต่เป็นเรื่องทุกข์เพราะเจ็บ เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก

พวกทว่า ทุกข์เพราะเป็นห่วงคนข้างหลัง ด้วยทุกข์ห่างจากตัวออกไปอีก กลายเป็น
ทุกข์เรื่องคนอื่นไปเสียแล้ว

ส่วนพวกทว่า ทุกข์เพราะกลัวว่าตายแล้วไม่รู้ว่าจะไปเกิดที่ไหน นี่ก็ทุกข์เลยตายไป
เสียอีก แทนที่จะทุกข์เพราะเรื่องตาย กลายเป็นทุกข์เพราะปัญหาเรื่องเกิด

เอาละซี หนักเข้าเลยจะหาทุกข์ไม่เจอ ท่านผู้ฟังละ ลองคิดดูหน่อยซิว่า
ท่านควรจะทุกข์ตรงจุดไหน? คิดเข้มากร ๆ ชักกลุ้มใจหาที่จะทุกข์ไม่เจอ ไม่รู้ว่าจะ
ทุกข์ตรงไหน การที่หาทำเลที่จะทุกข์ไม่เจอนี้แหละ ช่วยทำให้ความทุกข์ในใจน้อย
ลงไปเยอะ ทุกวันนี่เราเล่นกลัวแบบคลุมถุง มั่นเลยแฮะ

จุดตาย

เมื่อคนที่จะทุกข์ไม่พบเช่นนี้ เรามาลองย้อนกลับไปทางเดิมเสียอีกหน่อย บางทีจะ
พอเจอบ้างกระมัง ก็ไปคิดถึงอาการที่เรียกว่าตายออกที ทว่าตาย ๆ เอาขณะไหนเป็นเกณฑ์
ว่าทางฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายโลกก็มีศูนย์กลางชั้นชาวบ้านทั่ว ๆ ไปกำหนดเอาลมหายใจ ถ้าไม่
หายใจแล้วก็เรียกว่าตาย อย่างจะถามถึงเวลาตายของใคร ๆ คนโบราณมักจะถามถึงว่า “*สัน-*
ลมเมื่อไร?” ซึ่งหมายถึงเวลาตาย ผู้มีความรู้ความชำนาญกว่านั้นใช้จับคู่ตัว ถ้าตัวยังมีความ
อบอุ่นแม้สันลมแล้ว ก็ยังถือว่าไม่ตายแต่อาจฟันได้อีก และก็มีลมตัวอย่างอยู่มาก แพทย์ปัจจุ
บันถือชีพจรเป็นเครื่องกำหนด ทางศาสนาถ้ามุ่งถึงทางร่างกายตายกำหนดด้วย “*ปาละ*” หรือ
“*ปราณ*” ก็ได้แก่ลมหายใจนั่นเอง เช่นในสัทซอที่ว่า “*ปาลาติปาตาเวรมณี*” ก็แปลว่าเจตนา
เว้นจากการทำสัตว์ทมิปาละให้ตกลงไปถือเอาความว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์ นพุดถึงทางร่างกาย
ทมิปาละทมิปาละทั้งใจรวมกัน จุดที่เรียกว่า “*มรณะ*” แท้ ๆ อยู่ทว่า จิตออกจากร่าง *ตรง*
ที่จิตตัดขาดจากร่างเดิมนั้นแหละถือว่ามรณะ ถ้าจะเปรียบกับคนทิ้งเรือน ก็คงได้แก่ตอน
กระโดดออกพ้นจากรือนนั่นเอง

มรณะ หรือ ตาย ที่เรากลัวกันมากจนเป็นทุกข์เป็นรอนนิน ก็คือขณะจิต
เดียวเท่านั้นปบเดียว ตรงขณะจิตขาดจากร่างเท่านั้นเองขณะจิตตอนนั้นแลสืบเดียว จน

ไม่สามารถจะกำหนดด้วยมาตราเวลา อาจเป็นหนึ่งในล้านของวินาทีก็ได้ อาการอื่นใดที่เกิดขึ้นก่อนขณะนั้น ก็เป็นเรื่องก่อนตาย และอาการใด ๆ ที่เกิดหลังจากนั้นก็เป็นเรื่องหลังตาย

โปรดนึกถึงความดับของไฟ สมมติว่า เราจุดเทียนไขเล่มหนึ่ง สว่างจ้ามาเรื่อย ๆ แล้วดับไปบดง ต่อขึ้นไปไม่มีแสงสว่าง ถ้าจะถามว่า “ความดับ” ของเทียนอยู่ตรงจุดไหน หรือขณะไหน ? เราก็ตอบว่าตรงขณะที่แสงไฟมันขาดดับลงนั่นเอง แสงไฟที่มามาก่อนนั้น ก็เป็นอาการก่อน “ดับ” ตัว “ดับ” จริง ๆ ก็ตรงขณะหัวต่อระหว่าง สว่างกับมืดเท่านั้น ซึ่งเป็นอาการที่ใช้เวลาปรากฏตัวเพียงประมาณหนึ่งในพันของวินาทีก็จะไม่ถึง ขณะจิตที่เป็น “มรณะ” จริง ๆ ก็เหมือนความ “ดับ” ของไฟนั่นเองไม่มากมายอะไรเลย งานที่เราคิดว่า เป็นเวลาสิบ ๆ วินาที เขาเข้าจริงเราใช้เวลาทำเพียงไม่ถึง ๑ วินาทีด้วยซ้ำ

เอาละ เราเจอจุดตายจริง ๆ เข้าแล้ว ที่เรียกว่า “มรณะ” ซึ่งมุ่งถึงอาการทางจิต ที่ทดลองวิเคราะห์กันดูอีกทีหรือว่า ขณะที่เกิดอาการซึ่งใช้เวลาเพียงหนึ่งในล้านของวินาทีนั้น อาการของจิตเป็นอย่างไร ? บางทีมรณทุกขมันจะซุกอยู่ตรงจุดไหนกรรมัง ?

อาการของจิตในขณะตาย

แม้จะรู้ว่า ความตายจริง ๆ ก็จุดนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถเปิดเผยได้ว่า ขณะจิตสุดท้ายของคนตายมีอารมณ์อย่างไรแน่ เพราะเป็นเรื่องลึกลับมาก ไม่มีตำราหรือบันทึกของคนที่เคยเขาลงจุดขึ้นมาแล้วทบทวนเป็นเรื่อง “คนเป็น” บันทึกแทน “คนตาย” ซึ่งเป็นเพียงการคาดคะเนเอาว่า น่าจะเป็นอย่างนั้น น่าจะเป็นอย่างนี้ ส่วนคนตายก็ตายไปแล้วเสียแล้วมาเล่าให้ใครฟังไม่ได้ หมดทางติดต่อกันเด็ดขาดเลย เสียตายจริง ๆ

หันมาดูตำรา ก็รู้สึกว่าการว้าวรรัดเกินไปเช่นในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ภาค ๓ หน้า ๓๓) ก็อธิบายไว้แต่เพียงว่า “มนโวิญญาณาธาตุ มกุศลวิบากเป็นเหตุ ถือเอากรรมนิमितหรือคตินิमित อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่จำเพาะหน้า ในเวลาตายเป็นอารมณ์ แล้วเป็นไปด้วยอำนาจปฏิสนธิ” ดังนี้เป็นต้น ซึ่งยังไม่ได้รับรายละเอียดความรู้สึกลงทางเวทนา ว่าทุกข์หรือไม่ทุกข์ ผู้ที่เขียนไว้ก็ ผู้ที่กำลังพูดก็ ล้วนแต่คนไม่เคยตายด้วยกันทั้งนั้น

ยังพอจะฟังได้อยู่ยกพวกหนึ่ง คือพวกฆ่าตัวตายแล้วถูกแก้ให้ฟื้น เพราะวก่อนจะตายมีเวลาเตรียมตัวเสร็จแล้วก็ยังฟื้นมาได้ แม้จะถือว่ายังไม่ตายแท้ ก็นับว่า *เหยียบแดนตาย* มาแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าทางสมาคมได้เชิญคนประเภทนี้มาแสดงปาฐกถาดูบ้าง โดยให้หัวเรื่องเกี่ยวกับจุดตรงนี้ เช่นจะใช้ชื่อว่า เรื่อง “*เหยียบแดนตาย*” หรือเรื่อง “*ข้าพเจ้าพบกับตาย*” อะไรก็แล้วแต่คงได้ประโยชน์มาก แต่กลัวจะหาคนแสดงยาก เพราะคนที่ชอบฆ่าตัวตาย มักจะไม่ชอบปาฐกถา และคนที่ชอบปาฐกถาอย่างข้าพเจ้านี้ ก็เกิดไม่ชอบฆ่าตัวตายเสียอีก และคนที่เคยทำอัตวินิบาตแล้ว มักจะถือว่าเป็นการกระทำที่น่าอับอาย ไม่กล้าเปิดเผยต่อสาธารณชน หรือถ้าทำตนผู้ใคร่จกกับคนที่เคยฆ่าตัวตายมาแล้วกรุณาช่วยแนะนำไปหาข้าพเจ้าที่บ้านด้วย จะขอบคุณมาก แต่ทงนต้องการพบเฉพาะคนที่ฟื้นแล้วนะ ที่ตายแล้วไม่ฟื้นอย่าไปพบเป็นอันขาด--!

ข้าพเจ้าเอง จะว่าไม่เคยตายทีเดียวก็ไม่ใช่ เคยตายมาบ้างเหมือนกัน คือเคยถูกรถชน! แล้วสลบไปชั่วคราวใหญ่ ๆ ฟื้นขึ้นมาแล้วก็ไม่ได้ความรู้สึกอะไรแปลก ๆ พอที่จะนำมาเล่าให้ฟัง ถ้าจะทดลองดูอีกครั้ง ก็กลัวว่าจะไม่ฟื้นเลยจะไม่มีใครแสดงปาฐกถาต่อ

ตกลงว่าขณะจิตเวลาตาย ยังคงเป็นเรื่องลึกลับอยู่

จดหมายที่เขียนในขณะที่จิตก่อนตาย

ข้าพเจ้ามีเอกสารชิ้นเล็ก ๆ อยู่ชิ้นหนึ่ง เป็นจดหมายของคนฆ่าตัวตาย เขาเขียนเสร็จแล้วก็ตายพอดี จึงขอเสนอเพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และที่คิดที่สุดก็อย่างในจดหมายนี้ คือคนเจ้าของจดหมายกลับมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังด้วยตนเอง เขาบอกให้ทราบรายละเอียดทุกอย่างในการฆ่าตัวตาย เชิญอ่านข้อความ และพิจารณาผลงานที่คน ๆ หนึ่งทำขึ้น ก่อนที่เขาจะตายไม่ถึง ๑ วินาที โดยเขาเองก็รู้ตัว

จดหมายลาตาย

ขอลาทุก ๆ ๆ ๆ คน จงอยู่ดีทุก ๆ ๆ คน

นี้เป็นจดหมายของชายคนหนึ่ง อายุ ๓๖ ปี ทำอัตวินิบาตด้วยยาอันตรายเมื่อเร็ว ๆ นี้ เขาเป็นผู้อยู่ในฐานะที่จะเล่าเรื่องให้ข้าพเจ้าฟังทุกอย่าง ตามที่ข้าพเจ้าต้องการ เพราะเป็นคนใกล้ชิดและข้าพเจ้าเองเป็นผู้นำตัวเขาไปส่งโรงพยาบาล

สำหรับสาเหตุ ที่จะทำให้เขาตัดสินใจฆ่าตัวเดิมนั้น ข้าพเจ้าขอสงวนไว้ เพราะ เป็นเรื่องส่วนตัวของเขา

หลังจากเขาได้พักผ่อน ตอนหลังจากฝน สัก ๑๒ ชั่วโมงเศษ ๆ ข้าพเจ้าได้ สนทนากับเขาตัวต่อตัว โดยบอกเขาตรง ๆ ว่า ข้าพเจ้ากำลังคิดว่าอาการทางจิต อยากราบ ความรู้สึกแท้จริงตอนจะตาย เพื่อใช้เป็นความรู้ในทางธรรมะ เสร็จแล้วจึงบันทึกไว้ ในรูป สนทนากันดังต่อไปนี้

บันทึกการคุยกับคนตาย

ข้าพเจ้า “เธอตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะตายเมื่อไร?”

“เมื่อบ่าย ๓ โมงเศษวานนี้” เขาหมายถึงวันที่เขาฆ่าตัวเอง

“ตัดสินใจที่ไหน ที่ห้องนอน หรือที่อาบน้ำ หรือตรงไหน?” ข้าพเจ้าซัก

“ตรงข้ามถนนไปท่าหน้า ตรงข้ามกับประตูวัด” เขาหมายถึงถนนจากบ้าน ของเขาลงไปท่าหน้า ซ่งทานนมวัดและร้านค้าอยู่

“แล้วยังไง?”

“ก็ไม่ได้คิดอะไรอีก คิดอย่างเดียวว่าจะทำอะไรมันจึงจะตาย” เขาว่า

“แล้วยังไงต่อไป? เล่าไปเลย”

“ก็คิดจนได้ว่าต้องกินยาแอสไปร แล้วก็เดินเลยไปซอยยาแอสไปร อย่างกล่องเล็กได้ ๕ กล่อง” เขาว่า

“นี่ยังไง จึงซ้อเท่านั้น?”

“มันหมดครบ ทั้งร้านบังเอิญมีเท่านั้น ถ้ามีออกก็จะซ้ออีก”

“ซอยยาแอสไปร ความรู้สึกเป็นอย่างไร?”

“อยากรีบกลับมากินให้ตายเร็ว ๆ แต่นั่นก็ทกกลัวใจจะไม่กล้า จึงซ้อ เหล้าแม่โขงกินเข้าไปอีกครั้งขวด” เขาว่า

“กินที่ไหน? กับใคร?”

“กินคนเดียว ที่ร้านนั่นเอง”

“แม่โขงครึ่งขวด ต่อโซดาอีกขวด?” ข้าพเจ้าถาม

“เพียว ๆ เลยครับ!”

“เมาไหม!”

“ไม่รู้รู้สึกเมาครับ” เฉย ๆ” เขาตอบหน้าตาย

“แล้วทำยังไงต่อไป เล่าไปเลย”

“ผมรีบกลับบ้านพัก ในใจรู้สึกว้า ดีใจอย่างบอกไม่ถูก ที่ช้อยาได้สนใจ ครั้นกลับถึงห้องพัก เกิดความรู้สึกว้า แอสไปรน์น้อยไป กลัวจะไม่ตาย จึงเลยวานเด็กข้างบ้านไปหาซื้อให้อีก แกล้งบอกเขาว่าปวดหัวมาก ให้รีบไปรีบมา เขาซอมาให้อีก ๒ กล่อง รวมเป็น ๑๑ กล่อง” เขาว่า

“ได้มาแล้ว คิดอย่างไร?” ข้าพเจ้า

“คิดว่ายาน้อยไป จึงไปขอยืมมีดโกนคนที่อยู่ห้องติดกัน กับง์เอิญเขาหาไม่พบ คิดว่าจะออกมาเตรียมไว้ ถ้ากินยาไม่ตาย ก็จะใช้มีดช่วย” เขา

“นึกหวาดเสียวไหม?” ข้าพเจ้าถาม

“ไม่มีเลยครับไม่คิดจริงๆ หนักใจแต่ว่าทำยังไงมันจึงจะตายจริงๆ เท่านั้น ตอนหนึ่งคิดแวบขึ้นมาเหมือนกันว่า เราควรจะไปกินที่อื่น เพราะกินอยู่ที่นี้เดี่ยวอาจมีคนมาช่วย จะทำให้ไม่ได้ตายสมประสงค์”

“แล้วเธอทำอย่างไรต่อไป” ข้าพเจ้าถาม

“เสร็จแล้ว ก็เอาเงินที่เหลืออยู่บ้างแจกพวกเด็ก ๆ ลูกคนข้างบ้าน ซึ่ง เป็นเพื่อนร่วมงานกัน”

“บอกกับเด็กว่ายังไง?”

“บอกว่าจะไปลานะ เท่านั้นเอง” เขา

“แล้วยังไงต่อไป? ข้าพเจ้าซักด้วยความกระหายอยากรู้

“เสร็จแล้วก็เข้าห้องนอน ปิดประตู แล้วนั่งกินยาแอสไปรน์ จนหมด

๑๑ ห่อ”

“นั่งกิน หรือยืนกิน หรือนอนกิน?”

“นั่งขัดสมาธิครับ”

“แล้ววิชกินทำยังไง?”

“ฉีกกล่องยาออก เอาเม็ดยามารวมกันไว้ทั้งหมดก่อน แล้วก็แบ่งครึ่ง เอาครึ่งหนึ่งใส่ฝามือ แล้วรอกเข้าปากหมด เคี้ยว ๆ แล้วกลืนน้ำตาม เสร็จแล้ว กินอีกครึ่งหนึ่ง ทำเหมือนกัน”

“กินซากไหม? เปรี้ยวมากไหม?” ข้าพเจ้า

“โอ๊ย ไม่มีเลยครับ ทั้งหวานทั้งมัน อร่อยมาก กินแล้วรู้สึกตอกดีใจจริง”

“ทำยังไงต่อไป?” ข้าพเจ้าซักเพื่อจะให้เขาไปสู่จุดที่หมาย

“เสร็จแล้วดูนาฬิกาที่ข้อมือ อยากรู่ว่ากนาทิจึงจะตาย และคิดจะเขียนจดหมายบอกคนอื่น จึงเปิดประตูออกไปขมปากกาของคนที่รู้จักกัน ทั้งยังเอิญเดินผ่านหน้าห้อง แล้วกลับเข้าห้องปิดประตู เขียนจดหมาย (ที่ตีพิมพ์ไว้ด้วยแล้ว) เขียนยังไม่จบ รู้สึกว่าตาลาย จึงหยุดทันทีนั้นก็เกิดความรู้สึกว่า ตีใจมากเป็นพิเศษที่ทำงานได้ผล ดูนาฬิกาจำได้ว่าเป็นเวลา ๖ นาที นับจากเวลากินยาแล้ว

ขณะกำลังดูนาฬิกาอยู่นั้น ตาดับมดลงเลย ๆ มองไม่เห็นนาฬิกาเลย จึงล้มตัวลงนอนกับพนักห้อง” เขาเล่าอย่างละเอียด

“แล้วยังไงต่อไป? ฉันทำลังอยากฟัง”

“ต่อไปก็เป็นเรื่องสั้น ๆ ครับ” เขาพูด

“เรื่องสั้นเอาไว้ก่อน ฉันทอยากรู่ว่าพอตายปีบลงมันมีความทุกข์ในจิตใจอย่างไรบ้าง?” ข้าพเจ้าจะเจาะจุดที่สำคัญ

“จำได้ว่าไม่มีอะไรเลยครับ พอตามดก็ล้มตัวลงนอนแล้วก็ฝันต่อไปเลย ฝันฝันไปว่า ขนรถรางจากซังฮือไปเทเวศร์ ตามที่ฝันนั้นรู้สึกหัวข้าวจะไปหาซื้อข้าวกิน แต่ตามทางที่ไปไม่เห็นมีผู้คนคนเลย เงียบกันไปหมด รถรางก็ไม่มีคนขับแล่นไปเอง พอไปถึงเทเวศร์ก็ไม่เห็นมีคนสักคนเดียวพอรู้สึกตัวว่าเกิดความมึนงงคล้าย ๆ ไฟดับยังนั่นแหละครับ มันมืดมดลงเลย ต่อจากนั้นผมไม่รู้เรื่องอะไรอีก จำอะไรไม่ได้ ดันขงก็อยู่ที่โรงพยาบาลเลย” เขาเล่าอย่างไม่มี ความลังเลใด ๆ

“ถามอีกทีเถอะ ให้เธอทบทวนความจำอีกครั้งอยากรู้ว่า มีความทุกข์ ออกทุกข์ใจอย่างไรบ้าง ในเวลาที่จิตจะดับ ?” ข้าพเจ้าถามโดยอยากรู้ว่า “มรณทุกข์” มันอยู่จุดไหนแน่

“ไม่มีเลยจริงครับแม่แต่นิดเดียว” เขายืนยันเด็ดขาด

-จบบันทึก-

ผลที่สุดบุคคลผู้นั้น นอกจากจะไม่ให้ความสว่างอะไรแก่ข้าพเจ้าเพิ่มขึ้น แล้วยัง เพิ่มความมืดมนแก่ข้าพเจ้าช่นอกมาก ข้าพเจ้าอยากรู้ว่า ความตายมันทุกข์ตรงไหน ? ทุกข์ ใด ? แต่เรื่องกลับลงเอยว่า ไม่มีความทุกข์อะไรเลย แลเมคนที่โดนมาแล้วจึงรู้สึกตก ใจเสียด้วยซ้ำที่ตัวได้ตาย ขอโทษเถอะ นายคนนั้นทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกตัวว่า ตัวเองโง่งไปอีก ถนัด! แทนที่เขาจะทำให้ทางศึกษาค้นคว้าของข้าพเจ้าสั้นเข้าเพราะพบตัวการแล้ว แต่กลับ ยืดระยะทางออกไปอีก จนมองไม่เห็นที่หมายปลายทาง

ยังย้อนไปดูจุดหมายลาตายของเขา ก็ไม่ปรากฏว่ามีข้อความ ตอนใด ถ้าใด ที่ แสดงว่า เป็นคำของคนมีทุกข์ เป็นการลาอย่างธรรมดา ไม่มีรอยแห่งความโกรธ หรือความ น้อยใจแฝงอยู่เลย แลเมยังให้พรแก่ผู้เสียชีวิตด้วย ตัวหนังสือบางตัวที่ไม่ชัด เขายังอุตสาหะเขียน ทับซ้ำเพื่อให้อ่านง่าย ซึ่งเป็นการหวังดีต่อผู้อยู่ ส่วนตัวหนังสือตอนปลายบรรทัด ที่บอกว่า ตอนต้นบรรทัด นั้นเป็นเรื่องของประสาทที่เริ่มเสื่อมสมรรถภาพเนื่องจากฤทธิ์ยา แต่หนังสือทุก ตัวอ่านได้ชัด ไม่หวั่น สำหรับไม่ยอมก้มที่ไ้มากเกินไปนั้น เขาใจว่าจะเนื่องจากหวังจิตที่ขาดเป็น ตอน ๆ ก่อนจิตเขากว้างก็ รวมความแล้วข้อความและตัวอักษรในจดหมายนั้น ไม่แสดงร่องรอย ทั่วผู้เขียนกำลังได้รับความทุกข์อะไรสักหนา ขนาดรู้ตัวว่าจะตายในไม่กี่นาทีข้างหน้ายังทำ งานได้อย่างนี้ แสดงว่าเหตุการณ์ที่เขา กำลังเผชิญอยู่นั้น ไม่ได้ทำให้เขาทุกข์ออกทุกข์ใจจน เกินไปเลย ที่นำมาเล่านี้ ไม่ใช่โฆษณาให้ท่านผู้ฟังเกิดนิมิตมาตัวตาย อย่าเที่ยววะ! และไม่ ใช่ว่าเพื่อคัดค้านหรือลบล้างพระพุทธวจนะก็หาไม่ แต่เล่าเพื่อการศึกษาพระพุทธวจนะให้เข้า-

ใจแจ่มแจ้งเท่านั้น ส่วนที่ว่า เมื่อได้ทดลองค้นคว้าแล้วยังไม่ได้ผล นั้นเป็นเรื่องของเราที่จะหาทางค้นคว้าต่อไป

ท่านผู้ฟังคงจะเข้าใจความจริงในใจของข้าพเจ้าแล้วว่า ขณะนี้เองข้าพเจ้า ยังแก้ปัญหานี้ไม่ตก และก็มีอุปสรรคอย่างแท้จริง ที่จะได้รับคำแนะนำจากท่านผู้รู้ และสงสารข้าพเจ้า เดียวกันข้าพเจ้ากำลังทุกข์ ทุกข์ที่ไม่รู้ว่าความตายมันทุกข์ตรงไหน? ทว่า "มรณทุกข์" ตามพุทธทระจนนั้น คือทุกข์อย่างไรแน่? ขณะนี้ข้าพเจ้าเซอรอยเปอร์เซ็นต์ว่า ความตายเป็นทุกข์และทุกข์แก่ผู้ตายนั่นเอง แต่ยอมรับว่าข้าพเจ้ายังศึกษาไม่ถึงเท่านั้น

๘๖๖๘ มรณทุกขทथाพเจ้าเห็น

เมื่อไม่ได้จากคนอื่น ก็ลองย้อนมาหาที่ตัวตามความรู้สึกส่วนตัวของข้าพเจ้าที่เป็น
อยู่ขณะนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ทว่าตายเป็นทุกขนั้นมันทุกขตรงทว่า เราต้องจำใจตาย คือใจ
จริง ๆ เราไม่เอยากตาย แต่ที่มันตัวเราเกิดจะตายขึ้นมา ทง ๆ ที่ยังไม่เอยากตาย เราต้องจำใจ
จำใจตาย มันมันทุกขตรงนี้ ทุกขี่แน่ ๆ ทุกขี่ตรงที่ถูกบังคับให้ตายนี้แหละ

เด็กกลัวหมอนัดยา แต่ถูกผู้ใหญ่บังคับให้ฉีด จับมือจับเท้าไว้ ต้องจำใจฉีด การ
ที่ตอง จำใจทำ นั้นแหละเป็นทุกข คนเราไม่ว่ายากดมัจจน ไม่ว่าไทยจีนแขกฝรั่งใคร ๆ ก็ไม่
เอยากตาย แต่เมอความตายมันจะให้เราตายจริง ๆ ก็ตองจำใจตาย มันทุกขตรงนั้นแหละ ขัดใจ
เหลือเกิน ไร!.....ยังไม่เอยากตายสักนิด มาบังคับให้กันตายได้!

ที่น คนเอยากตายด้วยใจสมัคร ถึงตองหาทางฆ่าตัวตายละ ทุกขี่หรือไม่ว่าทุกขี่ เพราะ
เขาไม่ได้จำใจตาย? เขาละสิ ซักจะไปเจอบุญหาอันน่าเวียนศรีพระเขาอีกแล้ว!

ข้าพเจ้าเอยากออกเหมือนกันว่า คนฆ่าตัวตายนั้น ทุกขี่มากกว่าคนตายเองเสียด้วยซ้ำ
ทุกขี่จนตองฆ่าตัวตายนั้นแหละ ที่ฆ่าตัวเองนั้น ความจริงที่เบ็นเนื้อแท้ของความคิดก็คงไม่
เอยากตาย แต่ที่มันเห็นว่าโลกมันมันโหดร้ายเหลือเกิน ทุกขี่เหลือเกิน ทุกขี่จนทนไม่ได้แล้ว ก็เลย
ตองแข็งใจตายไปอย่างนั้นเอง จะว่าไม่ว่าทุกขี่อย่างไร

สมมติว่า มคน ๆ หนึ่ง เเดินอยู่ในป่า แล้วถูกเสือได้มันจะตะครบกินเป็นอาหาร
คน ๆ นั้นก็ออกวิ่งหนีอย่างสุดแรงเกิด เสือก็ไล่กัดไม่ลดละ กระทบวิ่งไป ๆ ไปถึงริมแม่น้ำ มี
ต้นไม้อใหญ่ จึงเบนชนต้นไม้อหว่งจะหนีเสือ แต่กระทบชนไปบนต้นไม้อ เกิดไปเจอเอกใหญ่!
งูพิษหัวขนั้นมันแลบลิ้นแผล็บ ๆ เเตรียมจะเล่นงาน นายคนนั้นกรูสึกหมดที่พึ่ง จะทำอย่างไร??
ครันมองลงไปเห็นแม่น้ำใหญ่มี่จะเซอ้ำปากเอกอยู่แล้ว! แต่เพราะคำที่เบ็นคนหมดหนทาง พินคิด
ก็เสอ! บนต้นไม้อก็งู! เหลืออยู่ทางเดียว คือทางนั้นแก้งตัดสันใจ กระโดดลงน้ำ และถูกจระเข้
กัดกินเสีย อย่างนั้นเราจะว่านายคนนั้นแก้มี่ความภาคภูมิใจ ที่ได้ให้จระเข้กินอย่างนั้นหรือ? เปล่า
เลย มันเป็นความจำใจที่ตองทำไปอย่างนั้น, คนฆ่าตัวตายก็เหมือนกัน เขาถูกความทุกขี่ได้
ตองอยู่ในโลกอย่างไม่ปราน ความจนเล่นงาน! กรูก็เป็นอน! กฤททมาจะเอาโทษ! พ่อแม่
รุมกันดู!!! เขามองดูโลกเห็นแต่ความทุกขี่ ดก็อยู่ทว่าพ่นปฐพี เลยคิดจะหนีโลก หนีชีวิต

เมื่อหน้ชีวิตจะไปไหนละ ก็ต้องไปหาความตายเพราะมันมีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คนเรานี้สำคัญ
ที่ใจ เมื่อตัดสิ้นใจหนีจากโลกนี้แล้ว และถูกมรณกรรมเล่นงานอย่างหนัก ประสาทก็วิปริตไป
ใจก็ถูกโมหะครอบงำให้เห็นผิดเป็นชอบ เห็นทุกข์เป็นสุข เหมือนคนที่ลุ่มใจมจากจนหัวเราะ
ออกมานนแหละ

ตามตัวอย่างคนฆ่าตัวตาย ข้าพเจ้าคุยกันมาแล้วนั้นผู้ฟังคงจะจำได้ว่า เขามีอาการ
ดับวูบขึ้นในจิตสองครั้งคือ ครั้งแรก ดับแล้วฝันว่าขจรธราไปเทเวศร์เสร็จแล้ว ครั้งที่สอง
ไปดับผลุบที่เทเวศร์ แล้วทำอะไรไม่ได้เลย ปรากฏการณ์ทางจิตที่ว่านี้ เขาใจว่าอย่างนี้

ดับครั้งแรก จิตตัดอารมณ์เข้าภวังค์

ความฝัน เป็นภาพในภวังค์

ดับครั้งหลัง ทุกข์หนักจนจำไม่ได้

ข้าพเจ้าเกือบลืมนบอกว่า นายคนทำอัตวินิบาตนั้นกระทำในเวลาก่อนรับประทานอาหาร
อาหาร มีความคิดนึกในเรื่องอาหารอยู่แล้ว เรื่องจริงคือก่อนแกลกินยา มีเพื่อน ๒ คนมาชวน
ไปกินข้าวที่ร้านเทเวศร์ แล้วภาพในภวังค์ (ฝัน) ก็เลยเกี่ยวกับอาหารการกิน ท่านผู้สนใจ
โปรดดูหนังสือปาฐกถาเรื่องจิตของข้าพเจ้าตอนที่ด้วยภวังค์และความฝัน จะได้ความชัดเจน
เกี่ยวกับปัญหาเรื่องภาพที่ปรากฏ

พูดถึงเรื่องฆ่าตัวตาย ข้าพเจ้าขอแถมอีกนิดว่า การฆ่าตัวตายเพราะเหตุผิดหวังต่างๆ
อย่างที่มีข่าวในหนังสือพิมพ์บ่อย ๆ นั้น วิญญูชนย่อมไม่กระทำเด็ดขาด มีอย่างไหน เขาไม่
รักเรา หนีไปรักคนอื่น แล้วเราฆ่าตัวตาย โธ่! มันไม่สมกันเลย พลาดรักแล้วตาย ตายแล้ว
เขากลับมารักเราเมื่อไร? ทำไมจึงเอาความตายมาประทุงรัก น่าจะคิดให้ดี ทุถูกเมื่อเขาหนี
ไปรักคนอื่น เราเองน่าจะขึงทำตัวเรานี้แหละ ให้มันน่ารัก หายดี ๆ มากินให้อ้วนพม้นาม
นวล ให้น่ารักมาก ๆ ให้คุกรักเก่าเห็นเข้าแล้วเสียใจตัวเองที่ทิ้งไปเสีย ให้เขาตรอมใจตาย
ไม่ใช่เราเป็นฝ่ายตาย เพราะฉะนั้น ถ้าใครนึกจะทำบ้างก็ควรจะคิดให้รอบคอบ หรือจะมาฟัง
ข้าพเจ้าแสดงปาฐกถา “กลวิธแก้ทุกข์” ดูก่อนก็ได้สัก ๒-๓ ครั้ง ถ้ามันไม่หายแล้วจะตาย
จริง ๆ ก็แล้วแต่.

กลแก่ทุกข์ประจำ

ท่านผู้ฟังอุกข้าพเจ้าทรมานให้ฟังเรื่องทุกข์เสียชดยว กงจะนักรวาคาญ และคิด
เรื่องอยู่ในใจว่า เมื่อไรจะบอกกลแก่ทุกข์สักที ข้าพเจ้าเองก็ช้ก็จะเผอเต็มทเหมือนกัน บอกแล้ว
ว่าโลกธรรมข้อสุดท้ายนี้ มันครอบโลกจริง ๆ พุดไป ๆ ก็เหมือนเล่นเรือลงทะเลเมแต่ความเวงว่าง
เลยจะกลับเข้าฝั่งไม่ถูกเอา

เพื่อตัดความยุ่งไปเสียตอนหนึ่ง และผ่อนคลายความพันเผอลงเสียบ้าง จึงขอเสนอ
กลแก่ทุกข์ เฉพาะที่เป็นทุกข์ประจำเสียตอนหนึ่งก่อน ส่วนเรื่องทุกข์จรคือยวอกตอนหนึ่ง
ต่างหากดกว่า

ทุกข์ประจำ คือ เกิด แก่ ตาย เป็นทุกข์ชนแนวหน้าทงสามทุกข์ แต่เรื่องเกิด
เอาเป็นผ่านได้ไม่ต้องวางกลแก่ เพราะชาติเกิดมาแล้ว ๆ ก็แล้วกันไป เรื่องทุกข์เพราะแก่
ก็ได้ขมวดเข้าแล้วว่า ทคนไม่ชอบแก่ ข้อสำคัญก็คือเห็นว่า ความแก่น้อยู่ใกล้กับความตาย
ทเกลียดทกลัวจริง ๆ คือความตาย ทนแก่น้อยู่ใกล้ตาย ก็เลยพลอยเกลียดรวมกันไปเสียด้วย
เพราะฉะนั้น การวางกลแก่ทุกข์จึงควรเล็งเข้าหาความตายเลย ถ้าแก่ทุกข์เพราะตายตก ทุกข์
เพราะแก่จะไปไหนรอด

กต ๑ นกถึงตายบ่อยๆ

การนกกถึงตาย เป็นข้อปฏิบัติจำเป็นอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนและทรงย้ำในเรื่องนมาก กอต้องนกกไม่นกกไม่ได้ เสีย.

วันนกก ก็นกง่าย ๆ ไม่ต้องมพะอะไรมาก นกในท่าไหน และในเวลาใด ไม่ขัดข้อง ข้อสำคัญคือให้นกกบ่อย ๆ ก็แล้วกัน ถ้าทบทกง่าย ๆ ว่า “เราต้องตายเป็นธรรมดา” หรือว่า “ที่สุดเราถึงตาย” หรือว่า “ความตายใกล้เข้ามาแล้ว” หรือจะว่า “ตายแน่ ๆ” หรือคำอื่น ๆ ก็ได้ ข้อสำคัญให้ได้นกถึงตายก็แล้วกันเหมือนกับเรากัดถึงคน ๆ หนึ่ง จะนกกถึงขอเขา นกถึงโบหน้าเขา หรือนกถึงรูปร่างเขา ก็เป็นอันได้นกถึงเหมือนกัน ให้คนนั้นได้แว่วขึ้นมาในใจเป็นพอ และจะนงนกกอนนกก ได้ผลเท่ากัน.

การทแรกถึงตาย แล้วพระมาสอนให้นกกถึงความตาย ขัดความรฐักของชาวบ้าน กลัวแล้วทำไม่จึงไปนกกถึงมัน พุดกันอย่างไม่เกรงใจพระ วันนชาวบ้านส่วนมากไม่เห็นด้วย เพราะความรฐักของชาวบ้านเห็นว่าเมอกถึงแล้วตองหน ไม่ให้พบ ไม่ให้เห็น เหมือนเด็กทารก เมื่อเห็นอะไรน่ากลัวก็เอามือปิดตาตัวเองเสีย เพื่อไม่ให้เห็นขงการปิดตาตัวเองนั้น ไม่ได้ทำให้สงทน่ากลัวนั้นหายไปเลย เพียงแต่ทำไม่ให้ตวเห็นสงนเท่านั้น

เกี่ยวกับเรื่องกลัวตายของชาวบ้านก็เหมือนกัน ก็อเพียงแต่พยายามที่จะไม่ให้ตัวเองคิดถึงความตายเท่านั้น ชาวบ้านส่วนมากใช้วิธีน จนถึงกับมีประชาบัญญัติ กอขอห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องตายนอยเป็นอันมาก จนที่สุดใครพุดถึงตาย ก็มักจะถูผู้ใหญ่ห้าม ถือว่าเป็น *ลามไม้ดี* แม้แต่พระท่านเอาบทสวดมนต์บางบท ทเคยสวดในงานศพมาสวดในงานอื่น ก็เลยพลอยถือว่าพระทำไม้ถูก และเจ้าของงานก็ใจเบ้า หนักเข้าพระท่านทนสงสารไม้ได้ก็เลยตามใจชาวบ้าน อย่างเช่นทุกวันนี้ บทสวดในงานมกคลอื่น ๆ กับบทสวดในงานเกี่ยวกับตาย ท่านแยกกันเด็ดขาดเลย ชาวบ้านค่อยสบายใจหน่อย แต่เรื่องขงเรื่องก็คอจะพากันแอนตความตายเท่านั้น แม้แต่ใครจะพุดถึงก็ไม้ได้ เข้าไปแซกแซงจนกระทั่งบทสวดมนต์ขงพระ ไม้ใช่แยกแต่เสีย แม้สีกแยก สชาวตุดดำ ถือว่าเป็นเครื่องหมายความตาย ห้ามใช้ในงานมกคล อย่างใครจะแต่งตัวดำไปในงานวันเกิด หรืองานแต่งงาน เป็นเกิดความที่เดี้ยว เหตุผลก็คอกลัวว่าตัวเองจะเกิดนกกถึงความตายอกแหละ ตกลงว่า วิธขงพระกับวิธขงชาวบ้านขัดกันนอย

ก็คิดให้ตื้อๆ แล้ว วิธของพระได้ผลสนิทกว่า แนบเนียนกว่ามาก ส่วนวิธของชาวบ้านเราที่ไม่ไหนก็ถึงความตายนั่น ความจริงเป็นวิธที่ไม่ทำให้อะไรในตัวเราดีขึ้นเลย เพียงแต่หลอกตัวเองให้หลงไหลไปชั่ววันหนึ่งๆ เท่านั้น เท่ากับลงตาตัวเองไว้ให้ความตายมันเล่นงานได้สะดวกๆ เท่านั้นเอง

ข้าพเจ้าได้อธิบายมาในตอนก่อนแล้วว่า คำว่า “ตาย” ๓ นั้น หมายถึงความแตกสลายของร่างกายคือส่วนต่างๆ ที่ผสมกันเป็นตัวเรานั้นมันแยกกันออก ตามวาระของมัน เราเรียกอาการที่มันแยกกันออกนั้นว่า “ตาย” เพราะฉะนั้นตัว “ตาย” มันอยู่ในตัวเราแล้วตัวเรานั้นแหละคือตัวตาย เราเป็นแต่คอยดูว่ามันจะตายของมันเมื่อไรเท่านั้นเอง พุดง่าย ๆ ตายก็เป็นพวกเดียวกับเรา เป็นชาวบ้านเดียวกัน เป็นญาติสนิทของเราเองถ้าจะว่ากันให้สุดจริง ๆ ตายมันก็ช่อเดียวกับนามสกุลเดียวกับเรา แต่ที่นั่นเราเองไปกัดกันเขา ไม่ยอมรู้จัก ไม่รับรู้ ไม่สนใจสำมะโนครัวด้วยคนที่สุดลูกเล็กเด็กแดงจะเอ๊ยช่อถึงตาย เราก็ห้าม เราก็บตายก็เลยเห็นห่างกันไป ความตายก็กลายเป็นแขกแปลกหน้า กว่าที่จะวกลับมาเจอกันที เราก็สะดุ้งสุดตัว ทุกข์เฮาถนัด!

นอกจากกันทำ ไม่ให้ใครพุดถึงตายแล้ว ยังพากันพยายามโฆษณา ใสร้ายความตายต่างๆ ให้คนทั้งหลายเห็นว่า ความตายเป็นตัวตน รูปร่างน่าเกลียด มีโลกอยู่ต่างหาก ที่เรียกว่า “ยมโลก” ว่ากันเพียงสามัญไม่พออยากจะให้หนักถ่วงมาก ๆ ถึงกับตั้งบรรดาศักดิ์ให้ก็มี เช่น ให้บรรดาศักดิ์เป็นชนพระ เรียกว่า “พระมฤตยู” บางที่เลื่อนให้เป็นถึงชนพระยา เรียกว่า “พระยามัจจุราช” แต่งตั้งเสนาข้าราชการให้เสร็จ เสนาเหล่านั้นก็ถูกส่งไปคอยด้อม ๆ มอง ๆ บังค้อมนุษย์ให้ตาย แล้วควบคุมดวงวิญญาณมาส่งคุณพระมฤตยู หรือเจ้าคุณมัจจุราชที่แต่งตั้งไว้นั้น บางที่ยังแถมจัดระบบการปกครองให้พระยามัจจุราชเสียด้วยซ้ำ ว่าพระยามัจจุราชมีทะเบียนสำมะโนครัวมนุษย์ไว้พร้อมเสร็จ พอใครเกิดก็ลงทะเบียนไว้ แล้วก็ต้องคอยพลิกดูว่าใครหมดอายุแล้วบ้าง จะได้ส่งเสนาไปจัดการเอาตัวมา! มีเรื่องเล่าว่า บางคราวเสนาไปจับผิดตัว เนื่องจากช่อและตำหนิพ้องกัน เลยต้องเอาคนมาส่งใหม่ชวดอก อย่างนั้นก็ยังมีผิดมาก ยิ่งผิดมากก็ยิ่งเห็นผิดมาก ข้าพเจ้าคิดว่าตำแหน่งท่านเจ้าคุณมัจจุราชนั้นพอตรูบเห็นจะเป็นไม่ได้เล่นเป็นนายทะเบียนท้องถิ่นคนทั้งโลก จนทะเบียนเองย้ายเข้าย้ายออกเองไม่ต้องรอให้มีใครมาแจ้ง ไม่รู้ว่าเวรกรรมอะไร จึงได้เกิดเป็นพระยามัจจุราช งานก็หนักแถมยังมีแต่คนเกลียดทวนทวนเมื่อง

ท่านผู้ฟัง นั่นเป็นเรื่องปกตลาธิฐาน คือเรื่องแต่งขึ้น ว่ากิ้งก่าตายมันอยู่กับตัวเราแล้ว ตายใครมันก็อยู่กับคนนั้น อย่างชนิดที่เรียกว่า เกิดกับดับพร้อม เหมือนอย่างไข่กับความแตกของไข่ มันก็อยู่ด้วยกันนั่นเอง ความแตกของไข่ไปไหนมันก็อยู่กับไข่ไปนั้น คอยแต่ว่าความแตกมันจะแสดงตัวขึ้นมาเมื่อไรเท่านั้นเอง

การนึกถึงความตายบ่อย ๆ ตามที่พระท่านสอนได้ผลดีมาก ดิหลายอย่าง ก็มันทำให้เรากลัวเพราะคุ้นกับความตาย นึกถึงให้จริงแล้ว ความทุกข์เพราะกลัวตายจะน้อยลงอย่างเห็นชัด

ประการสำคัญอีกอย่าง การนึกถึงความตาย ได้ผลประหลาด ในทางบรรเทาความประมาท ตลอดจนความโลภโมหะโทสะต่าง ๆ บางคนเข้าใจว่า การคิดถึงความตายทำให้คนเราเสีย เพราะมันวังมืองมืองเอวร้อนตาย เรื่องนี้เป็นความคาดคะเนเอาเองของคนที่ไม่อยากคิดถึงความตาย หรือว่าอกหักเป็นเสียงของฝ่ายแอนตความตายนั่นเอง แต่ผลประจักษ์กลับเป็นว่า คนที่หมั่นนึกถึงความตายตามแบบพระพุทธองค์ ยิ่งเป็นคนขยันขันแข็งเร่งทำงานแข่งเวลาแข่งความตาย เพราะการตายนั้นทบทวนการหมดเวลาที่จะมีชีวิตต่อไปนั่นเอง ลองนึกด้วยใจเป็นธรรมดาเถอะ ตั้งแต่ท่านเองจำความได้จนถึงบัดนี้ เคยเห็นใครบ้าง ที่เสียผู้เสียคนเพราะนึกถึงความตาย ตามแบบพระพุทธองค์ ไม่มีเลยใช่ไหม? แต่ตรงกันข้าม พวกที่คอยก่อกรรมทำเข็ญ เสียผู้เสียคนให้เราเห็นอยู่ทั่วไป เป็นพวกคนล้มตายเสียแทบทั้งนั้น จริงหรือไม่จริง?

เรานึกเอาง่าย ๆ ว่า นักเรียนเข้าห้องสอบด้วยกันสองคน คนหนึ่งนึกอยู่เสมอว่าการสอบนั้นเขาใช้เวลาจำกัด อีกไม่นานก็จะหมดเวลา อีกคนหนึ่งไม่นึกถึงเรื่องเวลาเลยลุ่มไปถนัด การสอบของคนทั้งสองจะได้ผลต่างกันหรือไม่? แน่นอน, คนที่รู้ว่าเวลาจะหมดเขาจะต้องก้มหน้าก้มตา เขียนคำตอบแข่งกับเวลา ดีกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่งไม่นึกถึงเวลา มันแต่นั่งแห่คนนั้น แห่คนนั้น พอได้ยินเสียงระฆังหมดเวลาทีละครั้งโยง "ตายจริง! ยังไม่ได้เขียนสักตัวเลย" แล้วลองคิดเลยไปดูซิว่า นักเรียนสองคนนั้นใครจะเป็นคนทุกข์มากกว่ากัน เมื่อถึงวันฟังประกาศผลสอบ.

การนึกถึงความตายบ่อย ๆ เป็นกลวิธีแก้ทุกข์ที่ดีที่สุด แต่จงนึกด้วยความรู้ ตามแบบพระพุทธองค์ ส่วนคนที่นึกด้วยโมหะ เอาความขลาดออกหน้า แล้วมออ่อนเทาอ่อนก็เป็นเรื่องทช่วยไม่ได้ ลงได้นึกด้วยโมหะแล้ว อธิว่าแต่นึกถึงความตายเลย แม้แต่นึกถึงตัวของตัวเอง ก็ไม่หวังเสียคนได้.

กลที่ ๒ รับรู้กฎธรรมดา

การรับรู้กฎธรรมดา คือการศึกษาให้รู้ว่า กฎธรรมดานั้นเป็นอย่างไร แล้วยอมรับ
รู้ตามมันเป็นวิธีที่แกทุกขใจดีมาก ดีกว่าวิธีแรก สนุกกว่ากันมากที่สุดทีเดียว ดตรงทรู้เรื่อง

ที่ว่ากฎธรรมดานั้น คือความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ของทุกอย่างมันมีทางไปของมัน
มันจะต้องไปตามทางนั้นให้ได้ การเป็นไปตามวิถีทางของแต่ละสิ่งนั้นแหละ เรียกว่ากฎธรรม-
ดา ของสิ่งนั้น หัดพิจารณากฎธรรมดาของสิ่งต่าง ๆ ไว้ให้มาก ๆ แล้วท่านจะได้ความรู้ลึก
แปลก ๆ ที่ทำให้ใจสบายขึ้น เช่น-

ผลมะม่วง ธรรมดาของมัน คือที่แรกออกมาเป็นลูกเล็ก ๆ ติดอยู่ที่ขอ แล้วก็
ค่อย ๆ โตขึ้น ๆ โตเต็มที่แล้วก็ห่าม แล้วสุก แล้วอม แล้วเน่า นวลทางของผลมะม่วงเรียก
ว่าธรรมดาของมัน

ดอกไม้ ตูมขึ้นมาเล็ก ๆ แล้วค่อย ๆ โตขึ้น ๆ แล้วคลั่งลือออก ขยายตัว บาน
เต็มที่ แล้วโรยลงจนวนร่วงไปในธรรมดาของดอกไม้

เบ็ดไก่ เดิมอยู่ในฟองไข่ ออกจากฟองไข่ เป็นตัวเล็ก ๆ แล้วโตขึ้น ๆ โตเต็ม
ที่แล้วก็แก่ แล้วตายไป นี่ธรรมดาของเบ็ดไก่

ท่านคิดต่อไปเองได้แล้ว

ดูกฎธรรมดาของสิ่งภายนอก แล้วหันกลับมาดู กฎธรรมดาของคน ควรจะเริ่ม
จากคนก่อนก่อน เช่นคนที่เราเห็นหัวตของเขา ตงแต่ต้นถึงสุดท้าย คนทุกคนเกิดขึ้นเป็นคน
เนื้อเล็ก ๆ ก่อน แล้วก็โตขึ้น ๆ โตเต็มที่แล้วก็โทรมลง ๆ จนแตกดับ เน่าเปื่อยไป นธรรมดา
ของคนทั่วไป

เมื่อธรรมดาของคนอื่นแล้ว ก็ย้อนมาดูธรรมดาของตัวเอง ดูเหมือนกับทุกคนอื่น
นั้นแหละ ทำใจดี ๆ ไม่ต้องทำใจฝ่อ เวลานเรากำลังพิสูจน์ความจริง เขาก็คน เราก็คคน เพราะ
ฉะนั้น เรา กับ เขา ก็ตกอยู่ในกฎธรรมดาเดียวกัน ทุกสิ่งทุกอย่าง ย่อมเดินไปตามกฎธรรมดา
ทั้งสิ้น

มะม่วง ผลที่สุดต้องเน่า
ดอกไม้ ผลที่สุดต้องโรย
เปิดไถ่ ผลที่สุดต้องตาย

คนทุกคน ผลที่สุดต้องตาย
และ ตัวเราเอง ผลที่สุดก็ต้องตาย

นและกฎธรรมดา เมื่อกฎธรรมดาของสิ่งใดมีอยู่อย่างใด มันก็ต้องบ้ายโฉมหน้าไปอย่างนั้น มะม่วงทุกผลต้องเน่าทั้งไม่ว่ามันจะเกิดอยู่บ้านนอก หรือเกิดในกรุง หรือเกิดในวัด หรือเกิดใน รวโนวัง เน่าเหมือนกันหมด ธรรมดาไม้ ลงผลที่สุดต้องผุพังเป็นธรรมดา ไม่ว่ามันจะถูกนำไปสร้างเป็นกระท่อม เป็นบ้าน เป็นวัด หรือแม้เป็นปราสาทราชวัง ที่สุดมันต้องผุจนได้ สัตว์ ึ่งปวงตายเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นไม่ว่ามันจะอยู่ในฐานะอย่างไร มันก็จะต้องถึงแก่ความตาย จนได้ ไม่ว่ามันจะเป็นพาหนะลากเข็นของชาวบ้าน หรือแม้เป็นสัตว์ทรงของพระราชาก็ตาม

ร่างกายของคนเราก็เหมือนกัน ธรรมดาของมันต้องตาย ไม่ว่าร่างกายอันนั้นจะถูกนำไปใช้ทำอะไร ใช้ให้เป็นทหาร ใช้ให้เป็นตำรวจ ใช้ให้เป็นพระเป็นสงฆ์ หรือแม้จะเป็น พระเจ้าจักรพรรดิราช ผลที่สุดทุก ๆ ร่างกายก็ต้องหันเข้าสู่ธรรมดาของร่างกาย คือตายไปจนได้ ไม่มีกลัวบาปกลัวกรรม หรือกลัวอิทธิพลใด ๆ ทั้งสิ้น คนที่ว่า “เบ้ง” เก่ง ๆ นะ ลองให้เจอ กับความตายดูเถอะ แพ้ทันที!

“ตาย” เป็นกฎใหญ่ยิ่งที่สุดในโลก บรรดากฎบัตร กฎหมาย กฎกระทรวง หรือ จะมีกฎอะไร ๆ ออกจากกฎก็ตาม ต้องคล้อยตามกฎธรรมดา (คือตาย) ทั้งนี้ ถ้ากฎใดขัดกับกฎ ธรรมดา กฎนั้นเป็นโมฆะคือใช้ไม่ได้ อย่างสมมุติว่า ถ้าจะมีประเทศใดออกกฎหมายว่า ห้ามมิให้ ราษฎรผู้ใดผู้หนึ่งตายก่อนอายุครบ ๘๐ ปี.....ถ้าผู้ใดตายก่อนกำหนดนั้นความผิดอย่างนั้นเป็นต้น กฎหมายนั้นเป็นโมฆะ คือใช้ไม่ได้เพราะถ้าเขาเกิดจะตายขึ้นมาละ จะทำอะไรเขาได้? ที่เรายัง บังคับกันอยู่ทุกวันนี้ ว่าให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นว่า ๘ นาฬิกาให้ทำงาน ๑๖ นาฬิกาให้เลิกงาน อะไรเหล่านี้ เราก็กระทำภายใต้กฎธรรมดา คือเมื่อมันยังไม่ตายเท่านั้น ถ้าตายจริง ๆ ก็เลิกกัน! ตายอย่างเฉียวลบล้างกฎอื่น ๆ หมด ทหารตายก่อนปลด ก็ไม่ถือว่าหลบหลีกการรับราชการ ทหาร นักโทษตาย ก็ไม่ถือว่าหลบหนีคุกขัง ผัวตายก็ไม่ถือว่าผิดสัญญารัก เมียตายก็ไม่

ถ้าวานอกใจ ถือคำว่าตายคำเดียว ปล่อยให้ตายไปหมดสิ้น จะตำหนิตายกันก็ไม่ได้ ความตายเป็นกฎธรรมดา ย่อมอยู่เหนืออกุฏทงปวง

บรรดาการประติษฐ และการค้นพบ ทั้มนุษย์ทำได้ล้วนแต่คล้อยตามกฎธรรมดาทั้งสิ้น เช่นค้นพบวัตถุระเบิดที่ร้ายแรงที่สุด ก็พบแต่ชนิดที่ระเบิดจนแล้วทำให้คนเป็น ๆ ตายได้มากที่สุดเท่านั้น ส่วนลูกระเบิดชนิดที่ระเบิดตุมชนแล้ว ทำให้คนตายแล้วพ่นคืนได้หมดทั้งบ้าน ยังไม่เคยมี และเป็นของที่มีไม่ได้ เพราะมันกฎธรรมดา ส่วนที่ทำให้คนตายได้นั้น ไม่น่าอัศจรรย์นัก เพราะคนเราก็คงตายอยู่แล้ว

คนในโลกเราเนี่ย อยากจะเป็นผู้มั่งอานาจ อยากจะเป็นผู้ถอดบาปอาญาสิทธิ์ ชนิดที่ว่าชนกให้เป็นนกก ซ้ไม่ให้เป็นไม้ อยากจะเป็นใหญ่ยิ่งเกินกว่าที่มนุษย์คนใดจะมาบังคับบัญชาได้ ความตายก็เป็นกฎอาญาสิทธิ์เหมือนกันทุก ๆ ทางสิ้น และผู้ที่จะถอดกฎอาญาสิทธิ์นี้ไม่ใช่ใครที่ไหน ถือตัวเราเอง วันหนึ่งข้างหน้าเราจะครองกฎอาญาสิทธิ์ สามารถเพิกถอนกฎทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ตั้งขึ้น อำนาจพิเศษนั้นจะมาตกแก่เราแน่ ในโอกาสหนึ่งคือเวลาเราตาย

รับรู้กฎธรรมดาเสีย แล้วทุกข์ในใจจะจางลงอีกมาก.

กลที่ ๓ ทำความดีให้มาก

ธรรมเนียมการทำสงคราม จำต้องวางแนวไว้อสองแนว คือแนวหน้า กับแนวหลัง
กลที่ ๑ กับกลที่ ๒ ทว่ามาแล้วนั้น เป็นกลในแนวหน้า คือเป็นแนวที่ชนหน้ากับความตาย
ทีเดียว

แนวหน้าจะเข้มแข็งเพียงใด สำคัญอยู่ที่แนวหลังด้วย อย่าลืมนึกว่าป็นทุกระบอบ
กระสุนทุกนัด ที่เสรมอยู่แนวหน้านั้น ล้วนแต่พุ่งไปจากแนวหลังทั้งสิ้น ถ้าแนวหลังไม่เข้ม
แข็ง แนวหน้าก็พัง กลที่ ๓ นี้ ก็เหมือนกับการหันมาเสรมสร้างแนวหลังให้มั่นคงนั่นเอง

กลที่ ๑ ทว่าให้หนักถึงความตายบ่อย ๆ และกลที่ ๒ ทว่าให้รับรู้กฎธรรมดาอัน ถ้า
ใครเป็นคนไม่มดในตัว สร้างแต่กรรม ทำแต่บาป ก็มักจะใช้ไม่ได้ผล นึกถึงความตายแทน
ที่จะกลัวก็กลัวขลาด เหมือนคนหากินทางทุจริต หลบซ่อนตัวอยู่แล้ว แม้จะถูกขโมยขึ้นบ้าน
วันละสิบครั้ง ก็ไม่อยากจะคิดถึงตำรวจ เพราะคิดถึงตำรวจที่ไร แทนที่จะทำให้อุ่นใจ ตัวเอง
กลับสะดุ้ง!

ความตายนั้น เป็นที่เกลียดชังของคนทุกคน ทั้งคนพูดทั้งคนฟัง เกลียดตายด้วย
กินทั้งนั้น แต่ว่าคนที่ทำความชั่วไว้มาก จะรู้สึกว่าจะเกลียดความตายมากเป็นพิเศษ พูดออกมาก็คือ
ทุกข์มากเป็นพิเศษ และกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพในการนึกถึงความตาย และการศึกษา
เรื่องความตาย วิธแก้ไขโดยตรง ก็คือหันมาทำความดี.

กลแก้ทุกข์ลำดับที่ ๓ คือการทำความดีให้มาก พุดง่าย ๆ คือให้ใช้ร่างกายเสียให้
พอ วิธนี้ก็จะขัดกับความรู้สึกของคนบางพวกก็เหมือนกัน คือคนบางพวก หรือส่วนมาก
มักจะเห็นว่า เมื่อกลัวตายแล้วจะต้องหวงตัว น้แหละเป็นการนึกถึงความตายที่ผิดแบบ พอ
กลัวตายแล้วเลยไม่อยากทำอะไร ไม่อยากใช้ร่างกาย นึกก็กลัวตาย หนอยก็กลัวตาย ถูกแดด
ก็ไม่ได้ ถูกฝนก็ไม่ได้ กลัวร่างกายมันจะเก่า และจะตายเสีย แต่ทางพระกลับสอนว่า ถ้า
กลัวตายให้ทำงานมาก ๆ ทำงานก็เลือกทำแต่งานดี ๆ งานที่เป็นบาปอย่าทำ เสียเวลา พุดย่อ ๆ
คือให้รับผวยเอาประโยชน์จากร่างนี้ให้พอ หรือให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก่อนที่มันจะตาย
ไปเสีย ประโยชน์ที่เราได้นั้นแหละ จะทดแทนความสึกหรอของร่างกาย เหมือนชวานาที่เก็บพืช
ผลได้มาก แม้อบเสียมจะสึกจะบันก็ไม่ต้องทุกข์ใจนักหนา.

ทางพระท่านสอนให้กันว่า ร่างกายนี้เป็นของยืมเขามา ถามว่า ยืมมาจากใคร ? ท่านก็ว่า ยืมมาจากความตาย ! คิด ๆ ดูก็ถูกของท่าน เพราะใช้ไปนาน ๆ เข้า เขาก็ทวงเอาของเขาคืน คอยดูไป อายุสัก ๔๐-๕๐ ก็ต้องทยอยส่งแล้ว เขาบอกว่า---เอาพินคินมา ! เราก็ตอนคินเขาไป ตอนเองไม่ได้ ก็ลงทุนไปจ้างคนอนเขาตอนให้ !

คอยดูไปก็แล้วกัน เขาจะทวงเอาคืนไปที่ละอย่างสองอย่าง พออายุ ๖๐ ล่วงแล้ว ของที่เราเคยใช้มาดี ๆ ก็เอาของเลว ๆ มาเปลี่ยน ตาอย่างดีที่เราเคยใช้มาตั้งแต่เล็กจนโต ก็เอาตาอะไรก็ไม่รู้มาเปลี่ยนอะไรก็ไม่ค่อยเห็น หูอย่างดีที่ถูกเอาหูเลว ๆ มาเปลี่ยน แข็งขาคู่ก็ถูกเอาอย่างเลว ๆ มาเปลี่ยน ขาอย่างเก่าเดินตง ๕ ชั่วโมงก็ไม่เหนื่อย แต่อย่างใหม่เดินแค่จากบ้านลงไปใต้ถุน ก็แทบแย่แล้ว ผมอย่างดำเขาก็เอาคืน เอาอย่างสีขาวมาให้ใช้แทน แม้แต่หนังหุ้มตัว ที่เราใช้มาตั้งแต่เล็กแต่น้อย รู้สึกว่ามันได้ขนาดพอดี ๆ พอตง ๆ หนักเขาก็ถูกเปลี่ยนไปเอาหนังใครก็ไม่รู้มาเปลี่ยนให้ มันไม่ได้ขนาดเสียเลยหย่อนหน้าหย่อนหลัง คล้ายกับเอากางเกงคนอนมานุ่งอย่างนั้นแหละ ! จำพวกตาเลว ๆ หูเลว ๆ แข็งขาลेว ๆ ตลอดจนหนังเลว ๆ ที่เขาเอามาเปลี่ยนให้มันนะ เป็นของเขาใช้ชั่วคราว ใช้ไปพลาถ ถ้าใครโดนเปลี่ยนอย่างนี้สักครั้งว่า เจ้าหนัจวนจะเอาเรื่องกับเราแล้ว อีกไม่นานเขาก็จะทวงคืนหมด ที่จริงเจ้าหนัจวนจะใจร้ายทีเดียวก็ไม่ได้ แทนที่จะเอาคืนไปหมดทันที ยังอดสำหส่งของที่เสื่อมคุณภาพมาให้ใช้ไปพลาถก่อน มนุษย์เสียอีก บางทีใจร้ายต่อเพื่อนมนุษย์ ยิ่งกว่าเจ้าหนัจวนความตายเป็นไหน ๆ ใครจะอย่างไรก็ตาม เมื่อเขาทวงเอาร่างกายคืนหมด เราก็กินหมดเสีย คินก็คิน---! ส่งเองไม่ได้ ก็ต้องอาศัยพวกญาติ ช่วยกันจับมัดใส่โลง แล้วหามไปส่งคิน ณ ที่ที่เป็น "สถานงานรับคิน" ของยืม เวลาในกรุงเทพฯ ก็มีสถานงานรับคินหลายแห่ง เช่นที่วัดโสมนัส ๆ วัดมกุฏ ๆ วัดพระพิเรนทร์ วัดไตรมิตร และวัดอื่น ๆ อีกมากมาย แต่ก็ยังไม่ค่อยจะพอ บางทีต้องเข้าคิวคินเป็นเวลานาน ๆ เพราะคนมากด้วยกัน

ธรรมเนียมยืมของคินอนมาใช้ มีวิธีอย่างไร พอเขาให้ยืมมาแล้วต้องรับใช้ ถ้ายังไม่มเวลางจะใช้ก็อย่าเพิ่งยืม อย่างเช่นเรายืมจอบคนอน ว่าจะเอามาขุดดินทำสวนคร้วสักหน่อย พอได้จอบมาแล้ว ก็ต้องรับขุด ขุดเสียให้พอ เสร็จแล้วสบายใจ เจ้าของเขาจะมาทวงเอาไปเมื่อไรก็เชิญ เดียวเรามันเสีย ตรงทขมของเขามาแล้วลม คิดว่ามันเป็นของ ๆ เรา นั่งเฝ้า นอนเฝ้า กลัวมันจะสึก กลัวมันจะเก่า วันก็แล้ว สองวันก็แล้ว ไม่ใช่งานสักที่ สักหน่อยพอเจ้าของเขา

ทวง “เอาจอบฉันมา” **ตาย!** ดินยังไม่ได้ขุดสักก้อนเลย มาทวงเอาไปเสียแล้ว เสียอกเสียใจ แต่ใครเล่าจะช่วยได้ มันเป็นของขมขเมา มันขึ้นพองก็แพ่งสามศาล เรามันอยากผลเอง มัวแต่นั่งเฝ้านอนเฝ้า กลัวจอบจะสึก กลัวจอบจะเก่า เลยไม่กล้าใช้ ผลที่สุดจอบก็ต้องคน งานก็ไม่ได้ ทุกขถึงสองชน คือทุกขที่ตองคนจอบ แล้วยังทุกขที่มิได้ผลงานอะไรไว้เลย

ร่างกายของเรานี้ก็เหมือนกัน มัวแต่มานั่งไต่กันไปเดอะ คิดแต่กลัวเหนื่อย กลัวมือจะสาก กลัวผิวจะเกรียม กรัดไปกรัดมาวันหนึ่ง ๆ นึกหลอกตัวเองว่า ตัวเก่งที่หลบงานได้ ดีใจที่ห้องไม่ออก แต่คอยดูเดอะ คนห้องไม่ออก มีหวังแย่ทุกคน คือห้องมันหลบใน ที่หลังลำบาคมาก เจ้าห้องที่มันหลบในนั้นแหละ มันจะไปรวมกันเข้า แล้วไหลออกมาเป็นน้ำตาในวันหลัง!

จำไว้เดอะว่า คนเรานี้ ถ้าห้องออกน้อยน้ำตาก็ออกมาก และถ้าห้องออกมาก น้ำตาก็ออกน้อย

ดูเหมือนข้าพเจ้าเคยพูดแล้วว่าของสิ่งใดก็ตาม ถ้าเราได้ประโยชน์พอเสียแล้ว ก็ไม่ต้องทุกข์เพราะเสียตาย ที่เสียตายก็เพราะยังรู้สึกว่าจะไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งนั้นพอ จอบเล่มที่ขมขเมาฉันนั้น ถ้าเราใช้มันขุดดินเสียให้พอแล้วถึงเขาทวงคืน ก็ไม่เสียตาย จริงหรือไม่จริง? ชานอ้อยที่เราขังไม่ได้เกี่ยวโยงทิ้งไม่ลง เสียตาย! แต่ถ้าเราเกี่ยว ๆ ดูดเอารสหวานจากมันพอแล้ว ทงเมื่อไรก็ได้ ไม่เสียตาย

เปรียบให้ฟังชัด ๆ ขณะที่เรากำลังหิว เวลาเย็น ๆ แม่ครัวเขากลับมาตังไว้ให้แล้ว หมูเห็ดเปิดไก่อพร้อม เรากำลังจะลงมือรับประทาน ทันสมมุติว่าเกิดมีใครคนหนึ่งเดินซุ่มซำมาเหยียบส้ารับกับข้าวหกหมด! เราจะรู้สึกอย่างไร? เสียตายใช่ไหม? แน่ละ ถ้าพอเขย็นได้ ก็ลื้อให้หลังลายเลย ฮึ...! คนอะไรเขือซำมาเหยียบส้ารับเราได้, ทันสมมุติ คิดต่างว่าไม่มีใครเหยียบเลย เรากินอาหารเหล่านั้นเข้าไปแล้ว พวกหมูเห็ดเปิดไก่อมันก็ได้เข้าไปพักผ่อนอยู่ในกระเพาะของเรา เป็นเวลา ๑ รัตริแล้ว, (ขอโทษด้วยต้องพูดกันให้ขาว) เข้า ๆ เราไปถ่ายออกไว้, ทันเกิดมีใครคนหนึ่งซุ่มซำไปเหยียบส้าที่เราถ่ายไว้นั้น! เราจะด่าเขาไหม? เปล่า, เชิญตามสบาย, จะเหยียบวันยังค่ำก็เชิญ.

ทนลองนึกเทียบกันดูซิ เมอมันยังอยู่ในตำรับ ทำไมค่าคนเหยียบ มันผ่านห้องเราออกไปแล้ว มีคนไปเหยียบ ทำไมเราจึงไม่ตำเขา? ข้าพเจ้าไม่ต้องตอบ เพราะทุกคนตอบเองได้แล้ว มันเป็นปัญหาเดียวกับเรื่องจอบ และเรื่องอ้อยท่วมาแล้ว อาหารที่อยู่ในตำรับนั้นเรายังไม่ได้ประโยชน์จากมัน เราจึงเสียดาย ส่วนที่เราถ่ายออกไปนั้นมันเป็นเพียงกากของสิ่งที่เราได้ประโยชน์แล้ว เราจึงไม่เสียดาย ความทุกข์ก็ไม่มี

ร่างกายของเราก็เหมือนกัน คนสามัญทั่วไปรวมทงข้าพเจ้าด้วย ไม่อยากให้มันตาย เพราะรู้สึกว่ามันยังไม่ได้รับประโยชน์จากมันพอ ส่วนพระอรหันต์ท่านไม่มีทุกข์เพราะร่างกายตาย ก็เพราะว่า ท่านได้ประโยชน์จากร่างกายของท่านพอแล้ว จะเห็นได้ว่า พอท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ท่านเกิดความรู้สึกว่า

วุสตี พรหมจรรย์
พรหมจรรย์ ก็เสร็จสถานแล้ว

กตึ กรณียั
พระที่จะต้องทำก็ได้ทำเสร็จแล้ว

นาปรึ อิตถตุตตาย
เรื่องอื่น ๆ ก็หมดแล้ว

นี่คือความสุขที่ท่านได้ประโยชน์จากร่างกายตั้งแต่นั้นไป ร่างกายของท่านก็มีลักษณะเป็น “กาก” ของประโยชน์ความรู้สึกที่ว่าได้ประโยชน์แล้วนั้นแหละทำให้ท่านไม่ต้องทุกข์ เมื่อร่างกายตาย

พวกชาวบ้านเรานี้ แม้จะไม่ถึงท่าน ทำได้เพียงความดี คือใช้ร่างกาย ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง แก่ครอบครัว แก่ชาติ ศาสนา และเพื่อนมนุษย์ให้ได้มาก ๆ ความหวุ่นหวาดต่อทุกข์เพราะตาย ก็จะลดน้อยลง.

